

ՀՐԱՉԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	
ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ	10
ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ	
ԳՈՌ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ	
ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ	16
ՆԱՐԵԿ ԶՈՉԱՐՅԱՆ	
ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԳԱՆԳԱՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՆՎԵՆՅԻԱՅՈՎ ՄԱՀՄԱՆՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏ ՄԻՋՈՑ	24
ԱՌԱՔԵԼ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ	
ՀՀ ԱՐԴԱՐԱԳԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏ	30
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ	
ՄՆԵՐ ՀԱԿՈՐՅԱՆ	
ԱՐՀՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱԶԱՏ ՄԻԱՎՈՐՎԵԼԸ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԱԶԳԱՅՆՈՐԵՆ ՃԱՆԱԶՎԱԾ ԱՆՁԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆԸ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ	36
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ	
ՄԻՄՈՆ ՖԱՐՄԱՆՅԱՆ	
ԳՅՈՒՏԻ ՆԿԱՏՄԱՍԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԴԱՐԱՐԵՅՈՒՄԸ	40
ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆԸ	
ՎԱՀՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ	
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ	45
ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ	
ՌՈՉԱ ԱՔՐԱՀԱՍՅԱՆ	
ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	52
ԳԱՐՈՒԿ ՍՏԵՊԱՆՅԱՆ	
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КРИМИНАЛИЗАЦИИ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ В АРМЕНИИ	57
ԱՐՄԱՆ ԴՈՎՈՍՅԱՆ	
ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՈՒԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՄԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ	62
ԱՐՄԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ	
ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՅ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ	68
ՏԱՄՎԵԼ ԵՍԶԱՍՅԱՆ	
ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ СОСТАВА МОШЕННИЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ПОСЛЕДНИХ ИЗМЕНЕНИЙ В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	73
ԱՐՏԱԿ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ	
ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ՉԳՆՎՈՂ ՋԻՆՃԱՈՒՅՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	78
ԱՆԳՐԱՆԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ	
ՀԱՆՅԱՆԸ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻՆ ԲՈՆԵԼԻՍ ՎՆԱՍ ՊԱՏՃԱՈՒԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	82
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	
ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ	88
RESUME	94

Հրաչիկ ՄԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ դատավորների միության նախագահ,
Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության
առաջին ատյանի դատարանի նախագահ

ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Հարգելի՛ գործընկերներ,

Մեր այսօրվա հավաքը մի փոքր խորհրդանշական է, քանի որ լրացավ ՀՀ դատավորների միության հիմնադրման տասնհինգ ամյակը, որի կապակցությամբ շնորհավորում եմ բոլորիս:

Այսօր ցանկանում եմ ձեզ ներկայացնել ՀՀ դատավորների միության վերջին երկու տարիներին կատարած աշխատանքներն ու ձեռքբերումները:

Նախորդ հաշվետվությունից անցել է արդեն երկու տարի, և կարող ենք վստահաբար նշել, որ այս ընթացքում կատարվել են հսկայական ծավալի աշխատանքներ, իրականացվել են նոր ծրագրեր, որոնց արդյունքներն արդեն իրենց զգացնել են տալիս:

Խոսելով Միության անցած երկու տարիների ընթացքում իրականացրած գործունեության մասին՝ կցանկանայի հատուկ կանգ առնել հաշվետու ժամանակահատվածում Միության կողմից հրատարակված աշխատությունների վրա: Նշեմ, որ դրանք հրատարակվում

են տարբեր միջազգային կառույցների հովանավորությամբ, և դրանց թիվը հաշվետու ժամանակահատվածում գերազանցել է երկու տասնյակը: Միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ Միության կողմից տպագրվող գրականության շարքն ինքնանպատակ չէ, այն բխում է Միության կանոնադրական խնդիրներից: Հրատարակված գրականության մի մասն ուղղված է Միության անդամների մասնագիտական գիտելիքների բարձրացմանը, իսկ մյուսը՝ հասարակության լայն շրջանակներին՝ նպատակ ունենալով ոչ միայն բարձրացնել հասարակության իրավագիտակցությունը, այլ նաև նպաստել դատավորի դերի և հանրապետությունում դատարանի հեղինակության բարձրացմանը:

Դրանցից հատկապես ցանկանում եմ նշել նախ նրանք, որոնք վերաբերում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկային, որոնցից են՝ «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների ժողովածուի» յոթերորդ և ութերորդ հատորները, «Արդարադատության մատչելիության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», ՀՀ դատավորների միության գործունեության 15-ամյակի հետ կապված «Դատարան և արդարադատություն» ձեռնարկը հայերեն և ռուսերեն լեզուներով, «ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության կարգավիճակը, գործունեության առանձնահատկությունները և կատա-

րելագործման հեռանկարները», «Մինչ-դատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության հրատապ հիմնախնդիրները», «Դատական փորձագիտության տեսություն», «Ընտրական իրավունքի վերաբերյալ վեճերի քննության հիմնախնդիրները», «Դատավորի վարքագծի կանոնների մեկնաբանություններ», «Ամուսնություն և ընտանիք», «Հոգևոր իրավունքի հիմունքներ», «Դատական ծառայողի սեղանի գիրք», «Ձինծառայողի իրավունքներ», «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ», «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայի հրատապ հիմնախնդիրները», «Դատապարտյալի իրավունքներ», «Վատ վերաբերմունքի դեմ պայքարը», «Աշխատանքի իրավունք», «Կանանց իրավունքներ», «Վատ վերաբերմունքի և անպատժելիության դեմ պայքարը», «Վատ վերաբերմունքի արդյունավետ քննություն» վերտառությամբ ձեռնարկների շարքը, «Ձեկույց Հայաստանի վերաբերյալ», «Դատավորի ձեռնարկ» և այլ արժեքավոր գրքեր:

Այս շարքում հատուկ կուզենայի ընդգծել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների գիտագործնական մեկնաբանությունների հրատարակումը, որը ոչ միայն առաջինն էր իր տեսակի մեջ, այլ նաև լայն արձագանք գտավ մասնագիտական հանրության կողմից:

Թվարկաձև և մնացած բոլոր աշխատանքներն անվճար տրամադրվել են ՀՀ բոլոր դատավորներին և դատական ծառայողներին, փաստաբաններին, դատախազությանը, քննչական մար-

միներին, իրավաբանական բուհերի ուսանողներին և այլն: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ վերջին տասը տարիների ընթացքում Միության կողմից հրատարակվել է ընդհանուր առմամբ ավելի քան 250 անուն գրականություն, որը, կարծում եմ, լուրջ ներդրում է հայրենական իրավական մտքի և մասնագիտական գրադարանային ֆոնդի զարգացման գործում:

Միությունը տպագրում է նաև իր սեփական պարբերականը՝ «Դատական իշխանություն» ամսագիրը, որը ևս լրացուցիչ հնարավորություն է տալիս մեր դատավորներին ու դատական ծառայողներին հրապարակումներով հանդես գալու, ինչպես նաև դատական համակարգի վերջին նորություններին և վերջապես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներին ծանոթանալու համար: Ուրախությամբ պետք է նշեմ, որ Միության աշխատակազմի հետևողական ջանքերի շնորհիվ ամսագրի յուրաքանչյուր համարի բովանդակության սեղմագրերը ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով ևս տպագրվում են, իսկ ամսագիրն ամբողջությամբ էլեկտրոնային տարբերակով տեղադրվում է Միության պաշտոնական ինտերնետային կայքէջում՝ www.datavor.am հասցեով, ինչպես նաև ուղարկվում է Դատավորների միջազգային և եվրոպական միություններին:

Ինչպես գիտեք, երկարատև բանակցությունների արդյունքում 2010թ. մարտ ամսից ամսագիրն ընդգրկվել է ԵՊՀ իրավաբանական կոչումներ շնորհող 001 մասնագիտական խորհրդի ընդունելի ցանկում, իսկ արդեն 2012թ. մարտի 6-ից՝ ԲՈՀ-ի թեկնածուական և դոկտորական ատենախոսությունների արդյունքների հրատարակման համար ըն-

դունելի ամսագրերի շարքում: Կարծում ենք, որ կատարված այս աշխատանքը խթան կհանդիսանա Միության անդամների և դատական ծառայողների համար գիտական աշխատանքներով զբաղվելու և գիտական կոչումներ ու աստիճաններ ստանալու համար:

Պետք է նաև ընդգծեն, որ ամսագրի էջերում առավել ակտիվ հանդես են գալիս ՀՀ դատական ծառայողները: Այդ փաստը, իհարկե, ողջունելի է, սակայն կոչ ենք անում Միության անդամներին այս հարցում լինել առավել ակտիվ:

Ներկայումս Միությունն իր կանոնադրական խնդիրների իրականացման նպատակով միջոցառումներ է նաև իրականացնում դատավորների մասնագիտական գիտելիքների բարձրացման, դրանց խորացման ուղղությամբ: Այդ նպատակով պարբերաբար կազմակերպվում են տարբեր թեմատիկ սեմինարներ: Արդյունքում, հաշվետու ժամանակահատվածում անցկացվել են Դատավորի վարքագծի կանոնադրին, դրա մեկնաբանություններին, ընտրական իրավունքի հիմնախնդիրներին, ինչպես նաև Եվրոպական կոմիտենցիայի տարբեր հիմնադրույթներին նվիրված մի շարք սեմինարներ:

Այս առումով պետք է նշեն, որ հաշվետու ժամանակահատվածում Միության կատարած առանձին աշխատանքների համար տարբեր միջազգային կառույցների կողմից, ինչպիսիք են ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակը, Եվրոպայի խորհրդի հայաստանյան գրասենյակը, GIZ-ը, USAID, ABA/CEELI-ն, ինչպես նաև Դատավորների միջազգային

յին միությունը և այլ հեղինակավոր կառույցներ, շնորհիվ են մրցանակներ և պատվոգրեր:

Խոսելով ձեռքբերումների մասին՝ կցանկանայի անդրադառնալ նաև Միության ինտերնետային կայքէջի թարմացմանը՝ www.judge.am և www.datavor.am հասցեներով, որտեղ այցելելով՝ ցանկացողները կարող են մանրամասն ծանոթանալ Միության գործունեությանը, կատարված աշխատանքներին, նախատեսվող ծրագրերին, ինչպես նաև օգտվել բոլոր հրապարակումներից և այլն: Բացի դրանից, այն հնարավորություն է ընձեռում կապ հաստատել օտարերկրյա համանման դատական կառույցների ու դատավորների հետ: Հետևելով լրահոսին՝ կարելի է ծանոթանալ մամուլում տեղ գտած տարբեր հրապարակումներին, որոնք առնչվում են դատական համակարգին:

Խոսելով Միության միջազգային համագործակցության ներկայիս մակարդակի մասին՝ միանգամից նշեն, որ արդյունքները գոհացնող են: Մանրամասնեմ՝ ներկայումս Միությունը հնարավորություն ունի «առցանց» եղանակով ցանկացած իրավական հարցի վերաբերյալ բավականին օպերատիվ

ստանալ միջազգային հեղինակավոր կառույցների կարծիքները, փորձագիտական գնահատականներ, ինչու չէ նաև օտարերկրյա կոլեգաների կարծիքները որոշակի հիմնախնդրի վերաբերյալ, և վերջապես ապահովել փորձի արդյունավետ փոխանակումը: Այս իմաստով համապատասխան համաձայնագրեր են կնքվել Մարդու իրավունքների մասնագիտական կրթության ծրագրի /HELP/ և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի հետ, որի պաշտոնական կայքում արդեն տեղադրված են Միության կողմից թարգմանված ՄԻԵԳ որոշումները:

Հատկապես կցանկանայի ձեր ուշադրությունը հրավիրել մեկ կարևոր հանգամանքի վրա, երբ 2011թ. Միությունը Խորհրդի որոշմամբ դիմել էր Դատավորների միջազգային միությանը որոշ օրինագծերի վերաբերյալ մասնագիտական գնահատական ստանալու խնդրանքով, որոնք շոշափում էին դատական համակարգի և դատավորի անկախության սկզբունքները: Արդյունքը եղավ այն, որ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն իր կողմից ընդունված հռչակագրում կոնկրետ և ուղղակի պահանջ էր դրել մեր երկրի համապատասխան մարմիններին բարեփոխել օրինագծերը՝ դրանք գնահատելով եվրոպական արժեքներից մեկ քայլ հետ:

Բացի այդ, նախորդ տարվա Եվրոպական միության տարեկան համաժողովում մեր պատվիրակության առաջարկով դատավորի անկախության և դատավորի կարգապահական պատասխանատվության վերաբերյալ համապատասխան եվրոպական երկրների փորձի կանոնավոր ուսումնասիրության գործընթացի սկիզբ դրվեց, որի

արդյունքները կհրապարակվեն այս տարվա սպասվող համաժողովում: Միաժամանակ որոշվեց, որ այդ խնդիրները կդառնան ամենամյա համաժողովների պարտադիր քննարկման թեմա:

Ինչպես գիտեք, 2009 թվականի նոյեմբերի 24-ին Դատավորների միջազգային միության անդամակցության և Եվրոպայի խորհրդի հետ համագործակցության շրջանակներում համագործակցության հուշագիր ստորագրվեց ՀՀ և Ուկրաինայի դատավորների միությունների միջև, իսկ արդեն 2010-2012 թվականներին դրան միացան նաև մեկ տասնյակից ավելի երկրներ ԱՊՀ տարածքից, ադ թվում նաև եվրոպական երկրներից Գերմանիան ու Լեհաստանը: Առիթից օգտվելով՝ կոչ եմ անում Միության բոլոր անդամներին օգտվել այս հնարավորությունից, քանզի հուշագիրը թույլ է տալիս նշված երկրի օրենսդրական ու դատական համակարգերին վերաբերող ցանկացած խնդրի առնչությամբ անսահմանափակ իրավական օգնություն ստանալ:

2011 թվականի փետրվարի 17-ից ՀՀ դատավորների միությունը դարձավ Իրավաբանների միջազգային միության անդամ, որը նույնպես համագործակցության լայն հնարավորություններ է ընձեռում Միության բոլոր անդամների համար:

Ներկայումս Միության աշխատակազմը զբաղված է նաև եվրոպական մի շարք այլ երկրների հետ համանման հուշագրերի կնքման նախապատրաստական աշխատանքներով:

Միությունն ակտիվ բանակցություններ է վարում ՀՀ դատավորներից կազմված պատվիրակների կանոնավոր փոխալսելություններ եվրոպական տար-

բեր երկրներ կազմակերպելու ուղղությամբ:

Հատուկ կցանկանայի ձեր ուշադրությունը հրավիրել մեկ այլ կարևոր ձեռքբերման վրա: Խոսքը վերաբերում է «Գատական իշխանություն» ամսագրի հրատարակմանը, որն արդեն երկու տարի է հնարավոր է դարձել տպագրել մեր սեփական միջոցների հաշվին, քանի որ վաղուց հովանավորներ չկան: Մեր միջոցներով և նվիրական աշխատանքի արդյունքում կարողանում ենք պատշաճ մակարդակով ապահովել Միության ընթացիկ բնականոն գործունեությունը:

Անշուշտ, Միության աշխատանքների շարքում հարկ է հիշատակել, որ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից Մաքսիմ Պետրոսյանի նկատմամբ 2011 թվականի մարտի 20-ին կայացված որոշման կապակցությամբ Լոռու մարզի դատախազ Կարեն Շահբազյանը 2011 թվականի մարտի 22-ին հրավիրել էր մամլո ասուլիս, որտեղ քննարկման առարկա էր դարձրել դատարանի կողմից կայացված և դեռևս օրինական ուժի մեջ չմտած որոշումը, այն որակել էր անհիմն, իսկ անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքից օգտվող անձին՝ Մաքսիմ Պետրոսյանին անվանել էր «մարդասպան»: Բացի այդ, դատախազը դատարանին ըստ էության խորհուրդ էր տվել առաջնորդվել հասարակական կարծիքով՝ այն դեպքում, երբ դատարանը պարտավոր է առաջնորդվել միայն Սահմանադրությամբ և օրենքներով և ոչ թե հասարակական կարծիքով:

Լոռու մարզի դատախազը, ի պաշտոնե հայտարարությամբ հանդես գալով, անկողմնակալ դիտորդի՝ հանրա-

յին լսարանի առջև, չէր հարգել Գատարանի անկախությունն ու անկողմնակալությունը՝ ակնհայտորեն դրսևորելով ոչ հարգալից վերաբերմունք դատարանի նկատմամբ և կասկածի տակ դրել դատական ակտի օրինականությունը: Միաժամանակ դատախազի հայտարարությունն անկողմնակալ դիտորդների համար ձևավորել էր դատարանի նկատմամբ ճնշում գործադրելու ընկալում:

Կարևորելով մասնագիտական պարտականությունները կատարելիս զավթածություն դրսևորելու անհրաժեշտությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության դատավորների միության խորհուրդը մամուլով հանդես եկավ համապատասխան կոշտ հայտարարությամբ՝ կոչ անելով չմիջամտել դատավորի և դատարանի գործունեությանը:

ՀՀ դատավորների միությունն իր անմիջական պարտականությունների շարքում է դատում Գատական իշխանության հասցեին հնչած ցանկացած անհիմն հայտարարությունն անպատասխան չթողնելն ու արձագանքելը:

Հարկ եմ համարում անդրադառնալ մասնագիտական անդամավճարների հավաքագրմանը, որը, ի վերջո, կարողացանք հեշտացված տարբերակով հավաքել՝ ազատելով դատավորներին ավելորդ լարվածությունից և անհանգստությունից:

Ուրախությամբ պետք է փաստենք, որ ՀՀ դատավորների միությունը կարողացել է իր ուրույն տեղը գրավել և սերտ համագործակցել պետական և հասարակական, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների հետ, իրականացնել բազմաթիվ ծրագրեր, կազմակերպել տարբեր սեմինարներ, կլոր սեղաններ, շնորհանդեսներ և այլ միջոցառումներ:

Ցանկանում եմ հատկապես մատնանշել, որ այդ ամենը կազմակերպվում է սեղմ ժամկետներում և սակավաթիվ աշխատակիցներով:

Միությունը շարունակում է միջոցներ ձեռնարկել՝ իրականացնելու ծրագրեր՝ շեշտը դնելով դատավորի աշխատանքի, դատական իշխանության թափանցիկության ապահովման և հանրային իրազեկման բարձրացմանը:

Եվ վերջապես նշեմ, որ Միության համար անելիքները բազմաթիվ են, դրանց մի մասը վերաբերում է սկսված նախաձեռնությունները բարեհաջող ավարտին հասցնելուն, իսկ մյուսներն էլ՝ նոր ծրագրերի իրականացմանը: Մասնավորապես՝ աշխատանքներ են տարվելու էլեկտրոնային մամուլի՝ պարբերականի ստեղծման, ինտերնետային էջի հնարավորությունների կատարելագործման, Եվրոպական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային պրակտիկայի հանրային իրազեկման, փոխայցելությունների կազմակերպման, ինչպես նաև Միության անդամների շահերի պաշտպանության արդյունավետ եղանակների մշակման ուղղությամբ և այլն:

Անդրադառնալով փոխայցելություններին և գործուղումներին, ուզում եմ

հարգելի մեր գործընկերներին մեկ անգամ ևս տեղեկացնել, որ դրանք ինքնանապատակ չեն, այլ ուղղված են կնքելու նոր համաձայնագրեր, պայմանագրեր, սերտացնելու կապերն ու համագործակցությունը միջազգային հեղինակավոր կազմակերպությունների հետ:

Դրա վառ վկայությունն է Միության համագործակցությունը միջազգային հեղինակավոր կազմակերպությունների հետ:

Ցանկանում եմ բոլորիս շնորհավորել ՀՀ դատավորների միության 15-ամ-

յակի կապակցությամբ, ասել, որ Միությունն այս 15 տարիների ընթացքում հասցրել է կատարել բազմաթիվ աշխատանքներ, ունի մեծ ձեռքբերումներ ու հաջողություններ:

Ամփոփելով ելույթս՝ նշեմ, որ Դատավորների միությունը, լինելով հասարակական կազմակերպություն, անում է առավելագույնը՝ նպաստելու դատական իշխանության կայացմանը, դատավորի անկախության ամրապնդմանը, դատավորի դերն ու հեղինակությունը, հասարակության վերաբերմունքը դատարանի նկատմամբ բարձրացնելու համար:

ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Փախստականների իրավական կարգավիճակի սկզբունքները այն դեկավար դրույթներն են, հիմնական կանոնները, որոնցով պետք է առաջնորդվեն պետությունները՝ փախստականների պաշտպանությունն իրականացնելիս:

Փախստականների իրավական կարգավիճակի վրա տարածվում են ինչպես մարդու իրավունքների ոլորտում գործող ընդհանուր սկզբունքները, այնպես էլ միայն փախստականների նկատմամբ կիրառվող հատուկ սկզբունքները:

Մարդու իրավունքներին առնչվող ընդհանուր (հիմնական) սկզբունքներն են՝ համընդհանրությունը և ունիվերսալությունը, անօտարելիությունը, անբաժանելիությունը և փոխադարձ կախվածությունը, իրավահավասարությունը և խտրականության անթույլատրելիությունը:

1. Մարդու իրավունքների համընդհանրության և ունիվերսալության սկզբունքի համաձայն՝

ա) իրավունքներ և ազատություններ ունեն տվյալ պետության տարածքում գտնվող բոլոր մարդիկ անխտիր՝ անկախ ռասայից, կրոնից, ազգային պատկանելությունից և այլն:

բ) բոլոր իրավունքները և ազատություններն ունիվերսալ են՝ նրանց բովանդակության ճանաչման տեսանկյունից, այսինքն՝ հանրաճանաչ իրավունքները և ազատությունները, ինչպիսիք են կյանքի իրավունքը, քաղաքացիության իրավունքը, համոզմունքների ազատությունը, տեղաշարժման ազատությունը և այլն, պետք է պատկանեն բոլոր մարդկանց՝ անկախ պետության ձևից, հասարակարգից, պետական ռեժիմից, պատմական, մշակութային և կրոնական առանձնահատկություններից:

գ) անկախ գտնվելու վայրից, ցանկացած տեղում մարդուց անբաժանելի են հիմնա-

կան իրավունքները և ազատությունները:

դ) մարդու իրավունքներին առնչվող հարցերը գտնվում են միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում:¹

2. Մարդու իրավունքների անօտարելիության էությունն այն է, որ մարդու իրավունքները հատուկ են բոլոր մարդկանց, և պատկանում են նրանց ի ծնե: Ոչ ոք չի կարող գրկել անձին իր իրավունքներից և ազատություններից, որոնք տրվել են նրան բնությունից և արձանագրված են միջազգային և ազգային օրենսդրության մեջ:²

3. Մարդու իրավունքների անբաժանելիության և փոխադարձ կախվածության սկզբունքի համաձայն՝ բոլոր քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները և ազատությունները փոխկապակցված են: Իրավունքների և ազատությունների մի խմբի խախտումը հանգեցնում է մյուսների խախտմանը:

Հանրության և պետության կողմից մարդու արժանապատվության պաշտպանության մասին կարելի է խոսել միայն այն ժամանակ, երբ երաշխավորված են բոլոր իրավունքները և ազատություններն անխտիր:

Մարդու իրավունքների անբաժանելիությունը հանդես է գալիս որպես պատնեշ՝ մարդկանց հանդեպ խտրականություն դրսևորելու դեմ, և սերտ կապված է մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հավասարության սկզբունքի հետ:

4. Իրավահավասարության և խտրականության անթույլատրելիության սկզբունքի էությունն այն է, որ բոլորին երաշխավորվում են իրավունքներ՝ անկախ սոցիալական ծագումից, գույքային դրությունից, կրոնից, սեռից և այլն: Այս սկզբունքը սահմանում է նաև, որ կանայք և տղամարդիկ իրավահավասար են, իրավահավասար են նաև երեխաները և մեծահասակները, իսկ բոլորն էլ իրենց հեր-

Սահմանադրական իրավունք

թին հավասար են օրենքի և դատարանի առջև: Իրավահավասարության սկզբունքը չի ճանաչում անարդար արտոնություններ:

Մարդու իրավունքների ամենակարևոր սկզբունքներից է խտրականության անթույլատրելիությունը: Այս սկզբունքն առաջին անգամ իր ամրագրումն է ստացել 1948 թվականի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, որի 7-րդ հոդվածի համաձայն. «Օրենքի առաջ բոլոր մարդիկ հավասար են և առանց որևէ խտրականության ունեն օրենքի հավասար պաշտպանության իրավունք: Բոլոր մարդիկ ունեն սույն Հռչակագիրը խախտող որևէ խտրականությունից և մնան խտրականության սադրանքից պաշտպանվելու հավասար իրավունք»: Հետագայում այս սկզբունքը հաստատվեց մարդու իրավունքներին նվիրված բոլոր միջազգային դաշնագրերում՝ դառնալով բազային սկզբունք, որն ամեն պարագայում ենթակա չէ սահմանափակման:

Խտրականության անթույլատրելիության սկզբունքն ամրագրված է նաև «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայում, որի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանավորվող պետությունները սույն կոնվենցիայի դրույթները փախստականների նկատմամբ կիրառում են՝ առանց ռասայի, կրոնի կամ ծագման երկրի հիմքով խտրականության:

Մարդու իրավունքների ոլորտում գործող ընդհանուր սկզբունքների վերլուծությունից անցնենք անմիջականորեն փախստականներին վերաբերող սկզբունքների ուսումնասիրմանը:

Փախստականներին վերաբերվող հանրաճանաչ սկզբունքներից առաջնակարգ նշանակություն ունի վտարման կամ վերադարձման արգելումը (միջազգային փաստաթղթերում օգտագործվում է այս տերմինի ֆրանսերեն տարբերակը՝ «non-refoulement»³):

Այն միտքը, որ որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում պետությունը չպետք է վերադարձնի մարդկանց այլ պետություններ, ծագել է միայն 19-րդ դարի առաջին քառորդում, սակայն միայն Առա-

ջին աշխարհամարտից հետո այն ընդգրկվեց միջազգային պրակտիկայում:

Առաջին անգամ սկզբունքը, ըստ որի՝ փախստականները չպետք է վերադարձվեն այն երկիր, որտեղից եկել են, արձանագրվել է «Փախստականների միջազգային կարգավիճակի մասին» 1933 թվականի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածում, որի համաձայն. «Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավորվում է իր տարածքից չտեղափոխել կամ չխոչընդոտել մուտքը իր տարածք այնպիսի ոստիկանական միջոցներով, ինչպիսիք են վտարումը կամ սահման մտնել չթույլատրելը այն փախստականներին, ովքեր ստացել են այնտեղ ապրելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վերը նշված միջոցները թելադրվում են պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգը պահպանելու նկատառումով:

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրն ամեն դեպքում պարտավորվում է չներժել իրենց երկիր մուտք գործելը այն փախստականներին, ովքեր գտնվում են իրենց ծագման երկրի սահմանների մոտ»:⁴

Նման մոտեցում կիրառվեց նաև «Գերմանիայից ժամանած փախստականների մասին» 1936 և 1938 թվականների համաձայնագրերում:

«Գերմանիայից ժամանած փախստականների մասին» 1936 թվականի ժամանակավոր համաձայնագրի 4-րդ հոդվածը հստակ նշում էր, որ պայմանավորվող պետություններից վտարումը հնարավոր է միայն սահմանափակ թվով պատճառների հիմքով և պատրաստվելու համար բավականաչափ ժամանակ տրամադրելու դեպքում: Այսպես.

«1. Յուրաքանչյուր դեպքում, երբ փախստականից պահանջում են լքել Պայմանավորվող Պետություններից մեկի տարածքը, նրան տրվում է բավականաչափ ժամանակ անհրաժեշտ պատրաստություններ տեսնելու համար:

2. Փախստականները, որոնց թույլատրվել էր ապրել երկրում, չեն կարող այդ երկրի իշխանությունների կողմից վտարվել, եթե միայն այդպիսի միջոցները չեն թելադրվում պետական անվտանգության կամ հասարակա-

Սահմանադրական իրավունք

կան կարգի պահպանման նկատառումներով:

3. Նույնիսկ վերջին դեպքում Կառավարությունը փախստականներին չի վերադարձնում Ռեյխի սահմաններ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վերջիններս արդեն իսկ տեղեկացված լինելով այլ երկիր տեղափոխվելու մասին, չեն նախապատրաստվել, կամ հրաժարվել են նախապատրաստվելուց, կամ էլ չեն օգտվել այն միջոցներից, որոնք ձեռնարկվել էին այդ նպատակով՝ ելնելով նրանց շահերից»:

1938 թվականի Համաձայնագրի տեքստն ուներ չնչին տարբերություններ:

Նշված փաստաթղթերում ընդհանուրն այն էր, որ փախստականներին արգելվում էր վտարել պայմանավորվող երկրից, բացառությամբ՝ պետական անվտանգության և հասարակական կարգի պահպանության նկատառումներից ելնելով: Նույնիսկ այս դեպքում կառավարությունները պարտավորվում էին փախստականներին չվերադարձնել Ֆաշիստական Գերմանիա, եթե փախստականները չէին հրաժարվել տեղափոխվել այլ երկիր:

Այսպիսով, արդեն 1930-ական թվականներին պետությունները հանգում են նրան, որ փախստականներին պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է կիրառել «չվտարման» սկզբունքը: Ուշագրավ է, որը վերը նշված համաձայնագրերը պարունակում էին մի շարք սահմանափակումներ և ոչ միանշանակ ձևակերպումներ, ինչը թույլ չտվեց լիարժեք մշակել այս սկզբունքի բովանդակությունը:

Լիարժեք կերպով «չվտարման» սկզբունքը մշակվեց միայն Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտից հետո և ներառվեց «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որի համաձայն՝ պայմանավորվող ոչ մի պետություն փախստականին չի վտարում կամ որևէ կերպ վերադարձնում այն տարածքների սահմանները, որտեղ նրա կյանքին կամ ազատությանը վտանգ կսպառնար՝ իր ռասայի, կրոնի, քաղաքացիության, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելու կամ քաղաքական կարծիքի հարե-

լու հիմքով:

Այսպիսով, առաջին անգամ միջազգային համաձայնագրում «չվտարման» սկզբունքը ձևակերպվեց առանց որևէ պայմանի: Ի տարբերություն նախորդող փաստաթղթերի՝ 1951 թվականի կոնվենցիան նախատեսում էր այս սկզբունքի պարտադիր կիրառելիությունն այն փախստականների նկատմամբ, ովքեր պաշտպանության կարիք ունեն:

Այնուամենայնիվ, 1951 թվականի կոնվենցիան մշակելիս և ստորագրելիս, մասնակից պետությունների լիազոր ներկայացուցիչները կասկած հայտնեցին «չվտարման» սկզբունքի բացարձակության վերաբերյալ, որի արդյունքում՝ կոնվենցիայում ներառվեց նոր դրույթ, որը սահմանեց որոշ սահմանափակումներ այս սկզբունքի կիրառման համար: Ամրագրվեց, որ «1951 թվականի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված արտոնությունը, սակայն, չի կարող վկայակոչվել այն փախստականի կողմից, ով հիմնավոր պատճառներով վտանգավոր է համարվում իր գտնված երկրի անվտանգության համար, կամ ով, վերջնական դատավճռով դատապարտված լինելով բացառիկ լուրջ հանցագործության համար՝ վտանգ է ներկայացնում այդ երկրի հասարակության համար»:⁵

Վերը նշված դրույթը, ըստ էության, լրացնում և հստակեցնում է 1951 թվականի Կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածը⁶ և անձին չի զրկում փախստականի կարգավիճակից:

1951 թվականին «չվտարման» սկզբունքը պարտադիր էր միայն կոնվենցիայի անդամ պետությունների համար: Ընդ որում, 1951 թվականի կոնվենցիան չէր կարգավորում այնպիսի հարց, ինչպիսին սահմանից ներս թողնելն է:

1967 թվականին ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեան ընդունեց «Տարածքային ասպատակի մասին» հռչակագիրը⁷, որով առաջարկեց պետություններին առաջնորդվել «չվտարելու» սկզբունքով այն անձանց նկատմամբ, ովքեր սպաստան են փնտրում:

Նույն թվականին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն ընդունեց բա-

նաձև⁸, որը սահմանեց Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների պարտականությունը՝ ապահովել, որ ոչ ոքի չմերժվի ընդունելությունը սահմաններում, ոչ ոք չվտարվի կամ չենթարկվի որևէ միջոցի, որի արդյունքում նա ստիպված լինի վերադառնալ այն տարածք, որտեղ նրան կապառնային հետապնդմամբ:

1984 թվականին Կոմիտեն իր հանձնարարականով⁹ հաստատեց, որ «չվտարման» սկզբունքը պետք է կիրառվի անկախ նրանից՝ անձը ճանաչված է փախստական, թե ոչ:

Նույն թվականին Կարտախենյան հռչակագրով հաստատվեց «չվտարման» սկզբունքի և սահմաններից ներս թողնելու կարևորությունը՝ ընդունելով այն որպես միջազգային պաշտպանության «անկյունաքար»:¹⁰

Վերոգրյալից հետևում է, որ ներկայումս «չվտարման» սկզբունքն սկսում է գործել այն պահից, երբ ապաստան փնտրող անձինք հայտնում են իրենց մասին և խնդրում մուտք գործելու թույլտվություն: Հետևաբար այս սկզբունքի գործողությունը տարածվում է ինչպես հարկադիր վերադարձի մերժման, այնպես էլ սահմանից ներս թողնելու վրա:

Հարկ է նշել, որ «չվտարման» սկզբունքը ճանաչվեց ոչ միայն փախստականների, այլև ընդհանրապես մարդու իրավունքների պաշտպանության միջոց, ինչն ամրագրվեց մի շարք ունիվերսալ և տարածաշրջանային կոնվենցիաներում (1984 թվականի ՄԱԿ-ի «Խոշտանգումների դեմ» կոնվենցիա¹¹, 1969 թվականի «Մարդու իրավունքների մասին» Ամերիկյան կոնվենցիա¹² և այլն):

Սիածամանակ «չվտարման» սկզբունքի կիրառումը բարձրացրեց չվտարման սկզբունքի և միջազգային քրեական իրավունքի՝ հանցագործին հանձնելու սկզբունքի, հարաբերակցության հարցը: Այսպես՝ ելնելով 1951 թվականի Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սահմանափակման իմաստից՝ չվտարման սկզբունքը կիրառվում է այն իրավախախտների նկատմամբ, ովքեր դեռևս չեն կանգնել դատարանի առջև և չի գործում այն փախստականների նկատմամբ, ովքեր

օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտվել են առանձնապես ծանր հանցանքների համար:

Հետևաբար, «չվտարման» սկզբունքը տարածվում է նաև այն փախստականների վրա, որոնց վերաբերյալ ստացվել է հանձնման մասին հարցում:

Առաջին անգամ այս հարցն իր կարգավորումն է ստացել Եվրոպայի խորհրդի տարածաշրջանային կոնվենցիաներում և երկկողմանի համաձայնագրերում: Մասնավորապես՝ 1957 թվականի «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասն արգելում է հանձնումը, եթե հայցվող կողմն ունի բավարար հիմքեր՝ համարելու, որ սովորական քրեական հանցագործության համար հանձնման վերաբերյալ հարցումը ներկայացված է անձի ռասայի, կրոնի, ազգության կամ քաղաքական կարծիքի հետապնդման և պատժման նպատակով, կամ որ այդ անձի դիրքին կարող է վնաս հասցվել այս հանգամանքներից որևէ մեկի պատճառով:¹³

ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի վարչության Գործադիր կոմիտեն իր 1980 թվականի թիվ 17 (XXXI) «Հանձնման խնդիրները, որոնք արգելում են փախստականի կարգավիճակի վրա» եզրակացության մեջ մատնացույց արեց էքստրադիցիայի կիրառման անթույլատրելիությունն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր համապատասխանում են «փախստական» հասկացության սահմանման չափանիշներին:¹⁴

Այսպիսով, ներկայումս չվտարման սկզբունքի մեկնաբանությունն էականորեն ընդարձակվել է ինչպես բովանդակային, այնպես էլ սուբյեկտների ընդգրկման շրջանակով:

«Չվտարման» սկզբունքը, բացի փախստականներից, տարածվում է նաև ապաստան հայցողների վրա, ընդ որում, ապաստան հայցողի իրավական կամ միգրացիոն կարգավիճակը վճռորոշ նշանակություն չունի, այսինքն՝ չվտարման սկզբունքը կիրառելու համար կարևոր չէ, թե անձը ինչպես է հայտնվել այն տարածքում, որի վրա տա-

Սահմանադրական իրավունք

րաձվում է պետության իրավասությունը: Օրինակ՝ չվտարման սկզբունքի խախտում կլինի այն դեպքը, երբ անօրինական կերպով սահմանը հատած ապաստան հայցող անձը վերադարձվի այն երկիր, որտեղ առկա է նրան հետապնդելու սպառնալիք՝ անկախ պետության գործակալների գործողությունների օրինականությունից, որոնք բխում են ազգային միգրացիոն օրենսդրությունից:

Նման դեպքերի հնարավորությունը հաշվի է առնված 1951 թվականի Կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածում¹⁵, քանի որ մարդիկ փախուստի դիմելիս, հաճախ չեն հասցնում կամ չեն կարողանում կատարել անհրաժեշտ ներգաղթային ձևականություններ: Նշված հոդվածը փախստականներին ազատում է պատժից՝ անօրինական մուտք գործելու համար՝ պայմանով, որ նրանք պետք է ներկայանան իշխանություններին՝ պետություն մուտք գործելուց անմիջապես հետո:

Հարկ է նշել, որ վտարման որոշումը պետք է ընդունվի միայն օրենքին համապատասխան, և փախստականներին պետք է ընձեռնվի հնարավորություն բողոքարկելու այն՝ «բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրան հակադրվում են պետության անվտանգության նկատառումները»¹⁶: Միաժամանակ փախստականներին, ում նկատմամբ կայացվել է վտարելու մասին որոշում, պետք է տրամադրվի բավարար ժամանակ՝ այլ երկիր օրինական մուտք գործելու իրավունք ստանալու համար¹⁷:

Այսպիսով, «չվտարման» սկզբունքն ամրագրված է ոչ միայն միջազգային իրավական նորմերով, այլ նաև պետությունների ազգային օրենսդրությունների մեջ¹⁸, և ինչպես ընդգծված է Կարտախենյան հռչակագրում, «հանդիսանում է ինպերատիվ բոլոր փախստականների նկատմամբ և միջազգային իրավունքի ներկայիս վիճակում պետք է ճանաչվի և պահպանվի որպես *jus cogens*»¹⁹ նորմ»:

Չվտարման սկզբունքից բխում է մյուս հատուկ սկզբունքը՝ անձանց անպատժելիությունը ապօրինի մուտքի կամ ենթադրյալ ապաստանի երկրում ապօրինի մնալու կասկածությամբ:

Այս սկզբունքի բովանդակությունը բացահայտվում է 1951 թվականի Կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածում, ըստ որի. «Պայմանավորվող պետությունները պատժամիջոցներ չեն կիրառում այն փախստականների ապօրինի մուտքի կամ ներկայության կասկածությամբ, ովքեր ուղղակիորեն գալով այն տարածքից, որտեղ նրանց կյանքը կամ ազատությունը վտանգվում էր 1-ին հոդվածի իմաստով, մուտք են գործում իրենց տարածք կամ գտնվում են այնտեղ առանց թույլատրության՝ պայմանով, որ նրանք անձամբ, առանց ձգձգման, ներկայանան իշխանություններին և մատնանշեն իրենց ապօրինի մուտքի կամ գտնվելու հիմնավոր պատճառ»:

Այս սկզբունքը ճշգրտվել և կոնկրետացվել է ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի վարչության Գործադիր կոմիտեի եզրակացություններում՝ կապված այս սկզբունքի բացառությունների հետ: Այսպես՝ 1977 թվականի թիվ 7 (XXVIII) «Վտարում» եզրակացության մեջ նշված է. «Ձերբակալումը կամ կալանքը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, եթե դա միանգամայն անհրաժեշտ է՝ ելնելով պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգի պահպանության նկատառումներից»: Ընդ որում, ձերբակալումը կամ կալանքի տակ պահելը չի կարող լինել «չափից դուրս երկար»²⁰:

Անպատժելիության սկզբունքից շեղվելու օրինաչափ հիմքերի մանրակրկիտ կարգավորումը տրված է 1986 թվականի թիվ 44 (XXXVII) «Փախստականներին և ապաստան փնտրողների ձերբակալումը» եզրակացության մեջ: Եզրակացության համաձայն՝ ձերբակալումը կարող է կիրառվել՝

1) Միայն անհրաժեշտության դեպքում:²¹

Վերոգրյալից հետևում է, որ որպես կանոն, առաջին հերթին պետք է կիրառվեն այլընտրանքային միջոցներ²², բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հաստատված է այդ միջոցների կիրառման անարդյունավետությունը կոնկրետ անձի նկատմամբ: Անձը կարող է ձերբակալվել միայն բոլոր հնարավոր այլընտրանքային միջոցներ կիրառելու հնա-

րավորության քննարկումից հետո: Չերբակալման որոշում կայացնելիս՝ իշխանությունները պետք է որոշեն, թե արդյոք ձերբակալումը հիմնավոր և համաչափ է՝ իրենց առջև դրված նպատակների իրագործման իմաստով: Ընդ որում, անհրաժեշտ է, որ ձերբակալումն իրականացվի՝ տվյալ անձի նկատմամբ առանց որևէ խտրականության դրսևորման, և հնարավորինս կարճ ժամանակահատվածով:

2) Երբ ձերբակալման հիմքերը նախատեսված են օրենքով: Մասնավորապես՝ առաջարկվում է այն կիրառել.

ա) Անձի ինքնությունը, ինչպես նաև այն պատճառները պարզելու համար, որոնց վրա հիմնված է անձի միջնորդությունը՝ փախստականի կարգավիճակ տրամադրելու մասին:

Այսինքն՝ ձերբակալումը պետք է կիրառվի այն դեպքերում, երբ անձի ինքնությունը չի կարող որոշվել կամ կասկած է հարուցում:

Ներկայացված միջնորդության պատճառները պարզելու համար ապաստան հայցողի հետ անցկացվում է նախնական հարցազրույց անհրաժեշտ փաստեր ստանալու համար: Հարկ է նշել, որ տվյալ դեպքում ձերբակալումը չպետք է տարածվի «փախստականի կարգավիճակ տրամադրելու» ընթացակարգի ամբողջ ժամանակահատվածի վրա կամ կիրառվի անորոշ ժամանակահատվածով:

բ) Ուղևորության փաստաթղթերի կամ անձնագրերի ոչնչացման կամ կորստի դեպքում կամ, կեղծ փաստաթղթեր օգտագործելիս, որով ցանկանում են մոլորության մեջ գցել ապաստանի երկրի իշխանության մարմիններին:

Այս դեպքում ընդունող պետության իշխանությունները պետք է հիմնավորեն, որ ապաստան հայցող անձինք գործել են անբարեխղճորեն և մտադիր էին ընդունող պետության իշխանություններին գցել մոլորության մեջ կամ, հրաժարվել են համագործակցել նրանց հետ: Մինչդեռ այն դեպքերում, երբ ապաստան հայցողները ժամանում են առանց փաստաթղթերի, քանի որ չեն կարողացել ստանալ դրանք, ապա վերջին-

ներս նման դեպքերում (միայն փաստաթուղթ չունենալու պատճառով) չեն կարող ձերբակալվել:

գ) Պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգի պահպանության դեպքերում:

Նման իրավիճակ կարող է առաջանալ այն դեպքերում, երբ առկա են փաստեր, որոնք վկայում են, որ ապաստան հայցող անձը նախկինում կատարել է քրեական հանցագործություն (ներ) կամ մասնակցել է դրա (դրանց) կատարմանը, որոնք ինքնին բավարար են՝ կարծելու, որ կարող է վտանգվել պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգի պահպանումը:²³

Եզրակացության վերջաբանում ընդգծվում է, որ փախստականները և ապաստան հայցողները հնարավորության դեպքում չպետք է տեղավորվեն քրեական հանցագործների հետ և չպետք է գտնվեն այնպիսի վայրերում, որտեղ առկա է նրանց անձնական անվտանգությանն սպառնացող վտանգ:²⁴

Այսպիսով, ապաստան հայցողները կարող են ձերբակալվել միայն օրենքով նախատեսված վերը նշված հիմքերի առկայության դեպքում, ընդ որում, ձերբակալման ժամանակահատվածը պետք է լինի հնարավորինս կարճ, և ապաստան հայցողներին պետք է հնարավորություն տրվի դատական կամ վարչական կարգով բողոքարկել ձերբակալման մասին որոշումը:²⁵

Հատուկ սկզբունքների շարքին է դասվում ընտանիքի միասնության սկզբունքը: Սկսած Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրից, որը սահմանում է, որ «Ընտանիքը հասարակության բնական և հիմնական միավորն է և հասարակության ու պետության կողմից պաշտպանվելու իրավունք ունի»²⁶, մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային փաստաթղթերի մեծ մասը²⁷ ընտանիքի պաշտպանության վերաբերյալ պայմաններ է պարունակում:

Փախստականների համար ընտանիքի միասնության սկզբունքն ունի հատուկ նշանակություն, քանի որ շատ դեպքերում նրանք ստիպված են լինում թողնել իրենց ընտանի-

Սահմանադրական իրավունք

քի անդամներին այն ժամանակ, երբ լքում են երկիրը:

Ընտանիքի անդամներից երկարատև բաժանումը կարող է առաջացնել լուրջ ստրեսներ և խոչընդոտել հանգիստ ապրելուն: Դա բացատրվում է նրանով, որ շատ փախստականներ ապրում են մեկուսացված, որի արդյունքում բախվում են ավելի մեծ դժվարությունների հետ ինտեգրացման ժամանակ: Այդ ընթացքում նրանք, ովքեր մնացել են տանը (հաճախ կանայք և երեխաներ) որպես կանոն դառնում են ավելի խոցելի (երբ գրկվում են տան տղամարդու պաշտպանությունից) և հաճախ չեն կարողանում գտնել իրենց խնդիրների լուծումները:

Ներկայումս ընտանիքի միասնության սկզբունքը պահանջում է պետություններից ոչ միայն այն, որ նրանք զերծ մնան այնպիսի միջոցներից, որոնք կարող են բաժանել ընտանիքներին, այլև պետք է միջոցներ ձեռնարկեն ընտանիքի բաժանված անդամներին միավորելու համար, երբ նրանք չեն կարող օգտվել ընտանիքի միասնության իրենց իրավունքից այլ երկրներում:

Այս նոր մոտեցումը ծագել է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիան մշակելիս, երբ Խորհրդաժողովի²⁸ եզրափակիչ որոշման մեջ նշվեց. «Հանձնարարվում է Կառավարություններին ամերիաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել փախստականի ընտանիքի պաշտպանության նպատակով, հատկապես նկատի ունենալով.

ա) ապահովել փախստականի ընտանիքի միասնությունը, մասնավորապես՝ այն դեպքերում, երբ ընտանիքի գլուխը բավարարում է բոլոր պայմաններին տվյալ երկիր մուտք գործելու համար.

բ) ապահովել անչափահաս փախստականների պաշտպանությունը, մասնավորապես՝ անուղեկից երեխաների և աղջիկների պաշտպանությունը՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով խնամակալությանն ու որդեգրմանը»:²⁹

Չնայած 1951 թվականի կոնվենցիան ընտանիքի միասնության սկզբունքը չի ներա-

ռում «փախստական» հասկացության սահմանման մեջ, այնուամենայնիվ մի շարք պետություններ, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը³⁰ իրականացնում են Խորհրդաժողովի վերը նշված հանձնարարականները:

Հարկ է նշել, որ ընտանիքի միասնության սկզբունքը չի գործում միայն այն դեպքում, երբ ընտանիքի բոլոր անդամները փախստական են դառնում միաժամանակ:³¹

Այսպիսով, չնայած միջազգային փաստաթղթերի մեծ մասը հռչակում է ընտանիքի վերամիավորման կարևորությունը, այնուամենայնիվ ներկայումս պետություններից շատերը տարբեր միջոցներով³² փորձում են խոչընդոտել փախստականի ընտանիքի վերամիավորմանը, ինչի կապակցությամբ ցանկանում ենք նշել, որ նման դեպքերը բացասաբար են անդրադառնում ինչպես փախստականների, նրանց ընտանիքի անդամների (որոնք մնացել են ծագման երկրում), այնպես էլ ընդունող պետության համար:

Ընտանիքի վերամիավորմանն աջակցելը կնպաստի փախստականների պաշտպանությանը, կբարձրացնի նրանց էմոցիոնալ տոնուսը, ինչպես նաև հնարավորություն կտա բարելավել իրենց տնտեսական վիճակը:

Հատուկ սկզբունքների շարքին է դասվում նաև «փախստականների իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնելիս միջազգային համերաշխության» սկզբունքը:

Այս սկզբունքի մեկնաբանությունն առաջին անգամ տրվեց ՄԱԿ-ի «Տարածքային ապաստանի մասին» հռչակագրում³³, որի 2-րդ հոդվածում նշված է, որ այն դեպքերում, երբ պետությունը ապաստան տրամադրելու հարցում կանգնել է խոչընդոտների առջև, սպա այլ պետություններն առանձին կամ միասին, կամ էլ ՄԱԿ-ի միջոցով պետք է «միջազգային համերաշխության» հոգով դիտարկեն համապատասխան միջոցները՝ տվյալ պետության վրա դրված բեռը թեթևացնելու համար:

Իր հերթին ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի վարչության Գործադիր կոմիտեն իր 1997 թվականի

թիվ 81 (XLVIII) «Ընդհանուր եզրակացություն միջազգային պաշտպանության մասին» եզրակացության մեջ նշել է «միջազգային համերաշխության» սկզբունքի կարևորություն մասին, որը վերաբերում է զարգացող, փոխանցիկ տնտեսություններով կամ սահմանափակ ռեսուրսներով երկրներին, որոնք, ելնելով իրենց դիրքից, ընդունում են փախստականների և ապաստան հայցողների մեծ խմբեր:³⁴

«Միջազգային համերաշխության» սկզբունքի իրագործումը վերապահված է ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարին, ով ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեայի թույլտվությամբ կարող է դիմել կառավարություններին՝ միջոցներ տրա-

մադրելու խնդրանքով, և այնուհետև բաշխում է փախստականներին օգնելու համար ստացված բոլոր հասարակական և մասնավոր միջոցները:³⁵

Հարկ է նշել, որ «միջազգային համերաշխության» սկզբունքը ներառված է ԱՊՀ համաձայնագրի մասնակից մի շարք պետությունների (Վրաստան, Ադրբեջան, Ուկրաինա և այլն) օրենսդրության մեջ:³⁶

Այսպիսով, մատնանշված սկզբունքները պետք է պահպանվեն բոլոր պետությունների կողմից անխտիր, քանի որ պայմանավորված դրանց փոխկապակցվածությամբ, մի սկզբունքի խախտումը կարող է հանգեցնել մյուսների խախտմանը:

1. *Азаров А., Роитер В., Хофнер К.* Права человека. Международные и российские механизмы защиты. М., Московская школа прав человека, 2003, с. 16-17.
2. *Азаров А., Роитер В., Хофнер К.*, там же, с. 15.
3. «Refoulement» տերմինն առաջացել է ֆրանսերեն «refouler» բայից, որը բարձրամարտ նշանակում է «ետ շարժել»:
4. Այս կոնվենցիան ստորագրել են միայն 8 պետություններ, որոնցից 3-ը նշեցին, որ վարձան հարցերում պահպանում են իրենց իրավասությունը:
5. «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:
6. «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պայմանավորվող պետությունները չեն վարձում իրենց տարածքում օրինական կարգով գտնվող փախստականին, բայց ազային անվտանգությամբ կամ հասարակական կարգի պահպանությամբ պայմանավորված դեպքերից:
7. Ընդունվել է ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեայի 1967 թվականի դեկտեմբերի 14-ի թիվ 2312 (XXII) բանաձևով:
8. Եվրոպայի Նախարարների կոմիտեի 1967 թվականի թիվ 67 (14) բանաձևը:
9. Եվրոպայի Նախարարների կոմիտեի 1984 թվականի թիվ R (1984) 1 հանձնարարականը:
10. *Сараевский Ю. Л., Селиванов А. В.* Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев, с. 85-86.
11. 1984 թվականի ՄԱԿ-ի «ժողովանդների դեմ» կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ոչ մի մասնակից պետություն չպետք է որևէ անձի արտարքի, վերադարձի (refouler) կամ հանձնի մեկ այլ պետության, երբ կան յուրյե հիմքեր ենթադրելու, որ այնտեղ նրան կարող են սպառնալ բանասլանի խոչնդանումները:
12. 1969 թվականի «Մարդու իրավունքների մասին» Ամերիկյան կոնվենցիայի 22-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ օտարերկրացին ոչ մի դեպքում չպետք է վերադարձվի կամ արտարքվի իր ծագման երկիր, երբ այնտեղ ռասայի, կրոնի, ազգության, սոցիալական վիճակի կամ քաղաքական հայացքների հետևանքով նրա կյանքին կամ առողջությանը սպառնում է վտանգ:
13. *Москалькова Т. Н., Овчинкин В. С.* Защита прав человека и борьбы с преступностью: документы Совета Европы. М., 1998, с. 283.
14. *Сараевский Ю. Л., Селиванов А. В.*, там же, с. 85-86.
15. 1951 թվականի կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պայմանավորվող պետությունները պատժամիջոցներ չեն կիրառում այն փախստականների ապրիմ մտար կամ ներկայության կապակցությամբ, ովքեր ողորակվորեն գտվել այն տարածքից, որտեղ նրանց կյանքը կամ ազատությունը վտանգվում էր 1-ին հոդվածի իմաստով, մտար են գործում իրենց տարածք կամ գտնվում են այնտեղ առանց թույլտվության՝ պայմանով, որ նրանք անմարդ, առանց ձգձգման, ներկայացան իշխանություններին և մասնակցեցին իրենց ապրիմի մտարի կամ գտնվելու հիմնավոր պատճառը:
16. «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:
17. «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:
18. «Չվեարարման» սկզբունքին է նվիրված «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածը:
19. 1969 թվականի «Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին» Վիեննայի կոնվենցիայի 58-րդ հոդվածի համաձայն՝ jus cogens նորմի սակ հակասվում է քննադատելով միջազգային իրավունքի այն նորմ, որն քննադատվում է ճանաչվում է բոլոր պետությունների կողմից որպես նորմ, որից չեղումն անբյուրյալ է:
20. *Сараевский Ю. Л., Селиванов А. В.*, там же, с. 79-80.
21. 1986 թվականի թիվ 44 (XXXVII) «Փախստականների և ապաստան

փնտրողների մերթսկալումը» եզրակացության b կետը:
22. Օրինակ՝ ապաստան հայցողներից կարող են պահանջել՝ զրանցվելու համար պարբերաբար ներկայանալ միարացիոն ծառայություն կամ ռադիոկոմիտեի:
Ապաստան հայցողին կարող են տեղափոխել կոնկրետ հասցեում կամ վայրում և պարտավորեցնել, որ առանց համապատասխան թույլտվության վերջինս չփոխի իր բնակավայրը:
Ապաստան հայցողից կարող են պահանջել, որ ներկայացնի որևէ անձի, ով նրա համար կրթական երաշխավոր: Այս դեպքում երաշխավորը պատասխանատու կլինի նրա համար, որ ապաստան հայցողը ներկայանա իր գործի քննարկմանը կամ պաշտոնատար անձանց հետ նշանակված հանդիպումներին: Ապաստան հայցողի ներկայանալու դեպքում երաշխավորը պետք է վճարի համապատասխան փողով: **Նշված այլընտրանքային միջոցները սպառնի չեն, և առաջարկում են նրա համար, որ քննադատելով իշխանությունները կարողանա որոշակի անդրադարձնել իրականացնել ապաստան հայցողների նկատմամբ, իսկ վերջիններս էլ զրկված չլինեն ազատ տեղաշարժվելու հնարավորությունը:**
23. 1986 թվականի թիվ 44 (XXXVII) «Փախստականների և ապաստան փնտրողների մերթսկալումը» եզրակացության b կետը:
24. 1986 թվականի թիվ 44 (XXXVII) «Փախստականների և ապաստան փնտրողների մերթսկալումը» եզրակացության f կետը:
25. Նույն տեղում, e կետ:
26. Մարդու իրավունքների Հանձնախումբի Հռչակագրի 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:
27. «Մարդու իրավունքների մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը, 1961 թվականի «Սոցիալական իրավունքների մասին» եվրոպական խարտիայի 16-րդ հոդվածը, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 17-րդ և 23-րդ հոդվածները, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 9-րդ, 10-րդ և 22-րդ հոդվածները և այլն:
28. 1951 թվականին տեղի ունեցած ՄԱԿ-ի լիազոր ներկայացուցիչների՝ փախստականների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց կարգավիճակին նվիրված խորհրդածրոյով:
29. ՄԱԿ-ի լիազոր ներկայացուցիչների՝ փախստականների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց կարգավիճակին նվիրված խորհրդածրոյի եզրափակիչ որոշման IV մասի հանձնարարականները:
30. Ընտանիքի միասնության սկզբունքին է նվիրված «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ և 54-րդ հոդվածները:
31. Руководство по процедурам и критериям по определению статуса беженцев (согласно Конвенции 1951 года и Протоколу 1967 года), УВКБ ООН, 2004, пункт 186, с. 54.
32. Օրինակ՝ կիրառում են «քննադատելով» հասկացության ներ սահմանում, որի մեջ քննարկվում են միայն փախստականի ծնողները և իրենց սերված երեխաները: Մինչդեռ նման մտնեցումն անտեսում է այն իրողությունը, որ սովորաբար կարող է տարբեր լինել (օրինակ՝ պատերազմից տուժած տարածքներում, սովորաբար, որը երեխաներին խնամում են նրանց քարեկամները և այլն), ուստի յուրաքանչյուր անհատական դեպքում պետք է հաշվի առնել կոնկրետ ընտանիքի իրական կառուցվածքը:
33. Ընդունվել է ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեայի կողմից 1967 թվականի դեկտեմբերի 14-ի թիվ 2312(XXII) բանաձևով:
34. ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի վարչության Գործադիր կոմիտեի 1997 թվականի թիվ 81 (XLVIII) «Ընդհանուր եզրակացություն միջազգային պաշտպանության մասին» եզրակացության j կետը:
35. ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի վարչության կանոնադրության 10-րդ հոդվածը:
36. Ի տարբերություն նշված պետությունների՝ Հայաստանի Հանրապետությունը «միջազգային համերաշխության» սկզբունքը չի ներառել իր օրենսդրության մեջ:

Նախնական ԶՈՉԱՐՅԱՆ

Գլխավոր համալսարանի հայցորդ

**ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՉԱՆԳԱՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ
ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՆՎԵՆՅՈՒՄՅՈՎ
ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՄԻՋՈՑ**

Եվրոպական իրավական ընկալումներում մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցերը հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց ձեռք են բերում առավել մեծ կարևորություն և համակարգային լուծման անհրաժեշտություն: Եթե մինչև 20-րդ դարի 50-ական թվականները համամարդկային բոլոր ջանքերը միտված էին մարդու իրավունքների համընդհանուր ճանաչմանը, դրանց իրացման նախադրյալների ստեղծմանը, ապա 50-ական թվականներից սկսած՝ առավելապես կարևորվեցին մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության կառուցակարգային մեխանիզմների ստեղծման և դրանց գործունեության արդյունավետության բարձրացման հիմնահարցերը: Ներկայիս իրողությունների համակողմանի վերլուծությունը նույնպես վկայում է այն մասին, որ մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության հիմնահարցերը կարևորվում են ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական իրավական շրջանակներում, և այն կառուցակարգային մեխանիզմները, որոնք նպաստում են մարդու իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանությանը, միաժամանակ կանխելով մարդու իրավունքների հետագա պաշտպանությունը միջազգային իրավական շրջանակներում, ձեռք են բերում առավել մեծ կարևորություն և համակարգային ուսումնասիրման անհրաժեշտություն: Դրա լավագույն վկայությունը կարող է հանդիսանալ Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով Եվրոպական (Վեներտիկի) հանձնաժողովի 2010 թվականի

դեկտեմբերի 17-18-ի 85-րդ լիագումար նիստը, որը, բացահայտելով և վերհանելով սահմանադրական վերահսկողության տարբեր համակարգերում մարդու սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության գործող համակարգերը, դրսևորման առանձնահատկությունները, նրանցում առկա առավելությունները և թերությունները, Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններին է փոխանցում այս ոլորտում ձևավորված լավագույն լուծումների փորձը՝: Այն արժեքանակական տեսանկյունից անգնահատելի է, իսկ առաջարկվող լուծումների տեսանկյունից՝ անփոխարինելի, որը միաժամանակ պահանջում է համարժեք ընկալում և երաշխավորված կենսագործում:

Վեներտիկի հանձնաժողովի կողմից իր 85-րդ լիագումար նիստում կատարված ուսումնասիրության առաջնություն և հիմնարար հարցերից մեկն էլ, որին կցանկանայինք առանձնահատուկ անդրադառնալ սույն հոդվածի շրջանակներում, վերաբերում է անհատական սահմանադրական զանգառի համակարգին և դրա վերաբերյալ միջազգային իրավակիրառական պրակտիկայում առկա մոտեցումներին, որոնք պայմանականորեն կարելի է դասակարգել 3 խմբի՝

ա) անհատական սահմանադրական զանգառի լիարժեք համակարգ, որը գործում է Գերմանիայում, Իսպանիայում, Չեխիայում, Սլովակիայում, Խորվաթիայում, Վրաստանում: Այստեղ յուրաքանչյուր ոք կարող է դիմել Սահմանադրական դատարան և վիճարկել իր նկատմամբ կիրառված ցանկացած իրավական ակտի կամ դրա որևէ դրույ-

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

թի սահմանադրականությունը, եթե նա սպառնել է իր սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության բոլոր հնարավորությունները.

բ) անհատական սահմանադրական գանգատի սահմանափակ (ոչ լիարժեք) համակարգ, որը գործում է ՌԴ-ում, Լատվիայում, Լեհաստանում, ՀՀ-ում և այլ երկրներում: Այստեղ անհատական դիմումների համակարգի միջոցով սահմանադրական վերահսկողության օբյեկտ են դառնում միայն նորմատիվ իրավական ակտերի որոշակի շրջանակը: Այն հիմնականում վերաբերում է դատարանների կողմից կոնկրետ գործով կիրառված օրենքի դրույթներին, որոնց սահմանադրականությունը վիճարկվում է Սահմանադրական դատարանում².

գ) անհատական սահմանադրական գանգատի իսպառ բացակայություն, որն առկա է Լիտվայում, Մոլդովայում և այլ երկրներում:

Հիշատակված պետություններում առկա փորձի վերլուծությունները վկայում են այն մասին, որ այն երկրներում, որտեղ ներդրված է անհատական սահմանադրական գանգատի լիարժեք համակարգը, առանձնահատուկ առավելություն ունեն մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության հարցում, քանզի նման գանգատների քննությունը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն իրականացնել մարդու իրավունքների ապահովումն ու երաշխավորված պաշտպանությունը, այլև նպաստում է հասարակական հարաբերությունների ողջ համակարգի սահմանադրականացմանը, ինչն իրավական պետականության կերտման և իրավունքի գերակայության երաշխավորման առաջնային գրավականն է:

Կարևորելով անհատական դիմումների լիարժեք համակարգի ներդրման անհրաժեշտությունը՝ հարկ է միաժամանակ նշել, որ այն ի գործ է ոչ միայն երաշխավորելու մարդու իրավունքների համընդգրկուն և արդյունավետ պաշտպանությունը, այլև կարող է հանդիսանալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի համար որպես լրացուցիչ իրավական պաշտպանության միջոց՝

նվազեցնելով եվրոպական դատարան մուտքագրվող դիմումների քանակը և նպաստելով ներպետական իրավական շրջանակներում մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությանը³: Ուսումնասիրելով տարբեր երկրներում գործող անհատական սահմանադրական գանգատի տարբեր համակարգերի առանձնահատկությունները՝ Վենետիկի հանձնաժողովը հանգում է այն եզրակացության, որ որքան մեծ են քաղաքացիների կողմից Սահմանադրական դատարան դիմումներ ներկայացնելու հնարավորությունները, այնքան մեծ են մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունները⁴, հետևաբար այդ երկրներից Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան մուտքագրված դիմումների քանակն ավելի քիչ է այն պետությունների հետ համեմատած, որտեղ գործում է ոչ լիարժեք համակարգը, կամ ընդհանրապես բացակայում է⁵:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ում Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք, նույնիսկ, եթե նման խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք: Նշված իրավակարգավորման վերաբերյալ եվրոպական իրավակիրառական պրակտիկայում ընդհանուր մոտեցումն այն է, որ **եթե անձի՝ կոնվենցիայով սահմանված իրավունքները խախտվում են, ապա նա պետք է ունենա իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց, որը պարտադիր չէ, որ լինի դատական, սակայն պարտադիր է, որ օժտված լինի այնպիսի լիազորություններով, որը հնարավորություն կընձեռի վերականգնել խախտված իրավունքները՝ համարժեք փոխհատուցմանը**⁶: Ավաճից հետևում է, որ կոնվենցիան վավերացրած յուրաքանչյուր անդամ պետություն ազատ է իրավական պաշտպանության միջոցների կամ դրանց համակցության ընտրության հարցում, սակայն պարտավոր է ապահովել, որ ընտրված

Սահմանադրական իրավունք

յուրաքանչյուր իրավական պաշտպանության միջոց օժտված լինի կոնվենցիայով սահմանված իրավունքների խախտումները համարժեք փոխհատուցմամբ վերականգնելու իրավասությամբ: Իսկ այն դեպքում, երբ սպառվում են անդամ պետությունների կողմից սահմանված ներպետական իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցները, այդ դեպքում միայն անձը կարող է կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի համաձայն, իր խախտված իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում:

Այս համատեքստում առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի այն հարցը, թե հանդիսանում է արդյո՞ք անհատական սահմանադրական զանգառի համակարգը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց և որո՞նք են այն հիմնարար չափանիշները, որոնց առկայության պայմաններում, նախքան Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան դիմելը, անձը պետք է սպառած լինի նաև իր խախտված իրավունքները Սահմանադրական դատարանում պաշտպանելու հնարավորությունը:

Հիմք ընդունելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած նախադեպային իրավունքը՝ Վենետիկի հանձնաժողովն ընդհանրացնում է հետևյալ հիմնադրույթները, որոնց համալիր առկայության պայմաններում միայն անհատական սահմանադրական զանգառի համակարգը կարող է դիտարկվել որպես իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց: Դրանք են՝

- պետք է ներդրված լինի անհատական սահմանադրական զանգառի լիարժեք համակարգը.

- դատական սահմանադրական վերահսկողության համակարգը պետք է համապատասխանի կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի իրացման պահանջներին.

- դատական սահմանադրական վերահսկողության համակարգը պետք է ի գործ լինի սպառվելու մարդու սահմանադրական կանխելու՝ կանխելու պաշտպանությունը՝ կանխելով այդ իրավունքների հետագա խախտումները և վերականգնելով խախտված իրավունքները.

- դատական սահմանադրական վերահսկողության համակարգը պետք է իրավասու լինի անհատական սահմանադրական զանգառի քննության արդյունքում մարդու սահմանադրական իրավունքների խախտումներ հայտնաբերելիս միաժամանակ նյութական փոխհատուցման հարց բարձրացնել, որը պետք է համարժեք լինի ստրասբուրգյան դատարան դիմելիս ակնկալվող փոխհատուցման չափին:

Առաջին հիմնադրույթի անհրաժեշտությունը հիմնավորվում է այն փաստարկով, որ միայն անհատական սահմանադրական զանգառի լիարժեք համակարգի առկայության պայմաններում է հնարավոր ապահովել մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությունը: Այն պետություններում, որտեղ ներդրված է անհատական սահմանադրական զանգառի սահմանափակ (ոչ լիարժեք) համակարգ, այնտեղ անհատական սահմանադրական զանգառի միջոցով հնարավոր է ապահովել միայն մարդու այն իրավունքների պաշտպանությունը, որոնք խախտած կամ խախտման համար հիմք հանդիսացած իրավական ակտերը հանդիսանում են սահմանադրական վերահսկողության օբյեկտ: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարանում մարդու իրավունքների պաշտպանությունը պայմանավորվում է այն հանգամանքով, թե յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում իրավունքը խախտվել է նորմատիվ, թե՞ անհատական իրավական ակտով, ինչը սահմանափակում է անհատական սահմանադրական զանգառի միջոցով մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունների շրջանակը:

Եվրոպական իրավակիրառական պրակտիկայում կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են այն մասին, որ մարդու սահմանադրական իրավունքները շատ հաճախ

խախտվում են ոչ թե օրենքներով ու նորմատիվ իրավական այլ ակտերով, այլ Սահմանադրությանը համապատասխանող օրենքների ու նորմատիվ իրավական այլ ակտերի հիման վրա ընդունված հակասահմանադրական անհատական իրավական ակտերով⁸: Սա հիմք է տալիս ենթադրելու, որ առանց անհատական սահմանադրական զանգատի լիարժեք համակարգի ներդրման և բոլոր նորմատիվ ու անհատական իրավական ակտերի նկատմամբ սահմանադրական վերահսկողության իրականացման հնարավոր չէ երաշխավորել մարդու սահմանադրական իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը:

Վերջին տասնամյակների եվրոպական զարգացումների և մասնավորապես՝ Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանի փորձի վերլուծությունները փաստում են այն կարևոր իրողությունը, որ Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանում անհատական զանգատի միջոցով հնարավոր է վիճարկել ոչ միայն նորմատիվ և անհատական իրավական ակտերի, դատարանների որոշումների⁹, այլև **պետական իշխանության ցանկացած գործողության** սահմանադրականությունը, ինչը հանդիսանում է հիշյալ համակարգի արդյունավետության կարևոր գրավականներից մեկը և ուղղված է մարդու սահմանադրական իրավունքների և ազատությանների անմիջական գործողության երաշխավորմանը¹⁰: Մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից առաջադիմական և իրավական այլընտրանքային այլ լուծումները բացառող վերը նշված դրույթներն ամբողջությամբ բխում են մարդու իրավունքների լիարժեք պաշտպանության և իրավունքի գերակայության երաշխավորման տրամաբանությունից և որպես լավագույն լուծումների յուրօրինակ չափանիշ, կարող են այլ իրավական պետությունների զարգացման ուղենիշ հանդիսանալ:

Հիշատակված իրողություններն էլ հիմք ընդունելով՝ **Վենետիկի հանձնաժողովը կողմ է արտահայտվում անհատական սահմանադրական զանգատի լիարժեք համակարգի ներդրմանը, քանզի այն ոչ միայն ունակ է**

ապահովելու մարդու իրավունքների հանրահանուր և արդյունավետ պաշտպանությունը, այլև որպես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական պաշտպանության լրացուցիչ միջոց, կարող է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնել ներպետական մակարդակում¹¹:

Հիմք ընդունելով Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից կատարված ընդհանրացումները՝ մենք նույնպես կարծում ենք, որ այն երկրները, որոնք ձգտում են մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության ներպետական միջոցների մեջ ընդգրկել նաև անհատական սահմանադրական զանգատի համակարգը, ապա պետք է իրենց պետության իրավագրության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր անձի իրավունք վերապահեն անհատական դիմումների միջոցով Սահմանադրական դատարանում վիճարկելու իր իրավունքները խախտող կամ սահմանափակող բոլոր նորմատիվ և (կամ) անհատական իրավական ակտերի, այդ թվում նաև դատարանների որոշումների սահմանադրականությունը: Միայն այդ պայմաններում մենք կարող ենք հավաստել, որ ներդրված է անհատական սահմանադրական զանգատի լիարժեք համակարգը և այն ամբողջությամբ համապատասխանում է վերը թվարկված առաջին հիմնադրույթի պահանջներին¹²:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ հիմնադրույթին, ապա այստեղ Վենետիկի հանձնաժողովն ընդգծում է այն կարևոր իրողությունը, որ **այն պետություններում, որտեղ անհատական սահմանադրական զանգատի համակարգը հավակնում է դառնալ ներպետական իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց, պետք է համապատասխանի կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված արդար դատաբանության իրավունքի իրացման պահանջներին, ինչը ենթադրում է, որ անհատական դիմում ներկայացրած յուրաքանչյուր անձի համար պետք է ապահովվի հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպան-**

Սահմանադրական իրավունք

մամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքը:

Հիշատակված հոդվածով սահմանված բոլոր պահանջներն իրենց համակցության մեջ կոչված են երաշխավորելու մարդու իրավունքների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը և որանցից որևէ մեկի անտեսումը կամ ոչ լիարժեք կիրառումը սահմանադրական արդարադատության համակարգում կարող է անհատական դիմումների համակարգը դարձնել ներպետական իրավական պաշտպանության ոչ արդյունավետ միջոց:

Երրորդ հիմնադրույթի հետ կապված՝ Վենետիկի հանձնաժողովը կարևորում է այն հանգամանքը, որ **սահմանադրական դատարանները չբավարարվեն միայն իրավունքը խախտած նորմը Սահմանադրությանը համապատասխանող կամ հակասահմանադրական ճանաչելով, այլ ընդունեն այնպիսի համընդհանուր և համապարտադիր բնույթի որոշումներ, որոնցում ամրագրված իրավական դիրքորոշումները հնարավորություն կընձեռեն վերականգնելու խախտված իրավունքները և որոնք անվերապահորեն կկատարվեն իրավունքի բոլոր սուբյեկտների կողմից¹³:**

Այստեղ Վենետիկի հանձնաժողովը հստակ առանձնացնում է երկու կարևորագույն պահանջ՝

1. Սահմանադրական դատարանի որոշումները պետք է հնարավորություն ընձեռեն վերականգնելու խախտված իրավունքները.

2. Սահմանադրական դատարանի որոշումները պետք է միակերպ ընկալվեն և անվերապահորեն կատարվեն իրավունքի բոլոր սուբյեկտների կողմից:

Եվրոպական սահմանադրական զարգացումների արդի տրամաբանությունը վկայում է այն մասին, որ եթե առաջին պահանջը որոշակի վերապահումներով պահպանվում է եվրոպական գրեթե բոլոր երկրների սահմանադրական դատարանների կողմից, ապա երկրորդ պահանջի իրացման հետ կապված առկա են որոշակի բարդություններ. մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի

որոշումները ոչ միանշանակ են ընկալվում և կիրառվում իրավունքի սուբյեկտների կողմից, ինչը որոշակի առումով արժեզրկում է իրավական պաշտպանության մասն միջոցի գոյության իմաստը: Իրականության մեջ բազմիցս կարելի է հանդիպել այնպիսի դեպքերի, երբ Սահմանադրական դատարանը վիճարկվող նորմը Սահմանադրությանը համապատասխանող է ճանաչում կոնկրետ մեկնաբանությամբ, սակայն ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված դատարանները չեն հետևում այդ մեկնաբանությանը: Այս իրողություններն էլ հիմք ընդունելով՝ Վենետիկի հանձնաժողովն անհրաժեշտ է համարում, որ հարցը ստանա սահմանադրական կամ օրենսդրական կարգավորում այն տրամաբանությամբ, որ **պետական բոլոր մարմինները, ընդհանուր իրավասության բոլոր դատարանները պարտավորված լինեն իրավական նորմը կիրառել Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին համապատասխան, ինչը կնպաստի երկրում սահմանադրականության ամրապնդմանը և ընդհանուր իրավասության դատարաններում մարդու իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանությանը¹⁴:**

Մեր կարծիքով, մասն իրավակարգավորման պայմաններում նույնպես մի շարք հարցեր մնում են բաց, այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ ենք համարում, որ օրենսդրորեն **առավել հանգամանորեն կարգավորվեն նաև Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ժամկետների, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում այն կատարող պետական մարմինների, իրականացման մեթոդների հետ կապված հարցերը:** Միայն հիշատակված դրույթների օրենսդրական ամրագրման և համարժեք իրավակիրառական պրակտիկայի ձևավորման պայմաններում է հնարավոր կանխել մարդու իրավունքների խախտումները և վերականգնել խախտված իրավունքները՝ անհատական սահմանադրական զանգատի համակարգը դարձնելով ներպետական իրավական պաշտպանության ամենաարդյունավետ միջոցներից մեկը:

Չորրորդ հիմնադրույթի վերաբերյալ մտեցումը միանգամայն բնական է և իրավա-

չափ: Սահմանադրական արդարադատության այն համակարգում, որ ներդրված անհատական սահմանադրական զանգատի համակարգը հնարավորություն չի ընձեռում իրավունքների խախտման դեպքերը քննելիս միաժամանակ նյութական փոխհատուցման հարց բարձրացնել, չի կարող դիտարկվել որպես իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց: Ընդ որում, Վենետիկի հանձնաժողովը չի կարևորում այն հանգամանքը, թե տվյալ գործի ըստ էության քննությունը կիրականացվի Սահմանադրական դատարանում, թե այն կհանձնարարվի տվյալ գործը քննած ընդհանուր իրավասության դատարանին՝ իր կողմից սահմանած իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում վերսկսել այդ գործի ըստ էության քննությունը: Այստեղ կարևորը և առաջնայինն այն է, որ **անհատական սահմանադրական զանգատի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանը հնարավորություն ունենա խախտված իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնելիս դիմումատուին փոխհատուցում տրամադրելու հարց բարձրացնել: Ընդ որում, դիմումատուին տրվող փոխհատուցման չափը պետք է համարժեք լինի Ստրասբուրգյան դատարանի դիմելիս ակնկալվող փոխհատուցման չափին¹⁵:**

Անփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք ասել, որ միայն թվարկված բոլոր հիմնադրույթների համալիր կենսագործման պայմաններում է, որ կարող ենք խոսել անհատա-

կան սահմանադրական զանգատի՝ որպես «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի մասին: **Այն պետություններում, որտեղ ներդրված չէ անհատական սահմանադրական զանգատի լիարժեք համակարգը, անհատական դիմումների քննությունը չի իրականացվում կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին համահունչ, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանն օժտված չէ խախտված իրավունքները վերականգնելու և համարժեք փոխհատուցման խնդիր առաջադրելու իրավասությամբ, այդ երկրներում անհատական սահմանադրական զանգատի ինտիտուտը հանդիսանում է ներպետական իրավական պաշտպանության ոչ արդյունավետ միջոց:**

Կարծում ենք, որ հիշատակված հանգամանքների լիարժեք ընկալման և համարժեք իրավակիրառական պրակտիկայի ձևավորման կենսական անհրաժեշտությունը զգացվում է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, և լավատեսությամբ զինված հույս ենք հայտնում, որ վերը նշված իրավակարգավորումները մոտ ապագայում կհանդիսանան ՀՀ օրենսդրության և իրավակիրառական պրակտիկայի անքակտելի մասը, քանզի բխում են պետության և այդ պետության իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր անձի երկուստեք շահերից:

ՓԵՏՐՎԱԼ 2013 2 (163)

1. CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010).
2. Ավտոլիսյում և Խոլվոսիայում սահմանադրական վերահսկողությունը տարածվում է նաև գործադիր իշխանության մարմինների կողմից ընդունված ենթաօրենսդրական ակտերի վրա:
3. Այդ մասին է վկայում նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատավոր Ջորջանյի դիտարկումը, որ համահունչ «Եվրոպական դատարանի նախարկային իրավունքի քաջամտոր Սահմանադրական դատարան ունեցող պետությունը շատ ավելի թիչ է խոցելի իրավախախտ պետության դեմոսիայի հայտնվելու առումով, մասնավոր ինչ Սահմանադրությունը նախատեսում է անհատական սահմանադրական զանգատի ինստիտուտ: Անհատական սահմանադրական զանգատների ինստիտուտները, ինչպիսիք են Իսպանիայում և Գերմանիայում կիրառվողները, սահմանադրական դատարաններին հնարավորություն են տալիս քննության առնել մարդու իրավունքների վերաբերյալ զանգատները մինչև դրանց՝ Եվրոպական դատարան հասնելը: Սահմանադրական սահմանադրական զանգատները շարունակաբար ներդրումներ են Եվրոպական դատարանի պրակտիկային ինչ: Այդ խոսքերով, սահմանադրական զանգատի գործարարը պետության իրավախախտումները... ներպետական սահմանադրական իրավունքի և եվրոպական դատարանի իրավունքի փոխադրություն և փոխհարաբերության լավագույն փոքրն է» Judge zurpic/missions/Relationship between constitutional law and the law of ECHR Bostjan M. Zurpic, Constitutional law and the jurisprudence of the European court of human rights.doc.
4. STONESWEET A., HELLER H. A Eurof of rights; The impact of the ECHR on the national legal Systems, Oxford, OUP, 2008, part 10.
5. CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010) p. 22-23.
6. Debono v. Malta no. 34539/02, decision of 10 June 2004.
7. CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010) p. 25-27.
8. CDL-AD (2008) 029 Opinion on the draft laws amending and supplementing 1) The Law on Constitutional Proceedings and 2) The Law on the Constitutional Court of Kyrgyzstan.
9. Ընդ որում, դատարանների որոշումները համընդհանուր են սահմանադրական վե-

րահակողության օրինակ ոչ միայն Գերմանիայում, այլև Արբիզամում և Վրաստանում:
10. **Հարցաթուղթ 9. 9.** Մարդու սահմանադրական արդարադատության իրավունքի երաշխավորման արդի հրամայականները/ Ձեկնոյց Երևանյան 15-րդ միջազգային խորհրդաժողովում՝ նվիրված ՀՀ Սահմանադրության 15-ամյակին, էջ 6:
11. CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010) p. 22-23. **Արդյունք I.I. КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ: УРОКИ, ВЫЗОВЫ, ГАРАНТИИ//Сборник избранных публикаций и выступлений на международных форумах, посвященных данной проблематике.** Киев, Логос, 2011, с. 79.
12. Իսպանիայի սահմանադրական դատարանի դատավոր Բոլդրիկա-Տուգատա Փոլիսի վկայությամբ Ստրասբուրգի դատարանը դիմել զանկապոր յուրաքանչյուր անձ պետք է դիմի Իսպանիայի սահմանադրական դատարան, որը տրամադրում է ակնկալի իրավախախտ պաշտպանություն, ինչը կանխում է վեճը Ստրասբուրգում շարունակելու հավանականությունը: Սահմանադրական դատարանը, որը հետևում է Ստրասբուրգի դատարանի պրակտիկային, թեկամ է այդ պրակտիկային հակասող ներպետական դատական որոշումներ և կանխում վեճի շարունակումը Ստրասբուրգում:
13. CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010) p. 26-27.
14. CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010) p. 45. **Արդյունք I.I. Системность подходов при рассмотрении дел в алианси конституционно-правового принципа равенства//Доклад на региональном семинаре в Батуми от 06.07.2012г./с. 9.**
15. Cocchiarella judgment (EGCHR, GC, Cocchiarella v. Italy, 29 March 2006, գրվի 76-80 և 93-97). Տե՛ս նաև CDL-AD(2010) 039 rev. Study on individual access to constitutional justice, Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice 17-18 December 2010). **ԱՐԴՅՈՒՆԻ I.I. КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ: УРОКИ, ВЫЗОВЫ, ГАРАНТИИ//Сборник избранных публикаций и выступлений на международных форумах, посвященных данной проблематике.** Киев, Логос, 2011, с. 79.

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն 29

Առաքել ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի ասպիրանտ

ՀՀ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏ

ՀՀ արդարադատության խորհուրդը՝ որպես դատական իշխանության անկախության ապահովման լրացուցիչ երաշխավոր, հանդես է գալիս որպես սահմանադրական մարմին:

Խորհրդի իրավասությանն են պատկանում, մասնավորապես, դատավորների նշանակման, նրանց առաջխաղացման և կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը:

Դատաիրավական քաղաքականությունը՝ որպես իրավական քաղաքականության տեսակ, շատ կարևոր է ժողովրդավարության և իրավական պետության կառուցման ուղին բռնած ցանկացած պետության համար: Քանզի դատաիրավական քաղաքականության ձևավորման և իրականացման ընթացքում ևս հանդիպում են դեպքեր, երբ օրենսդրական ամրագրում են ստանում իրականությունից հեռու այնպիսի պահանջներ, որոնք ի սկզբանե դատապարտված են որակվելու որպես «մահացած նորմեր»¹:

Հատկանշական է այն, որ ՀՀ դատական և իրավական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրում նախատեսված է վերանայել դատավորների ինքնակառավարման մարմինների կառուցվածքը, փոխհարաբերությունները, կազմը և գործառույթները՝ ապահովելով դատավորների ներքին անկախությունը և նպաստելով դատական իշխանության ինքնակառավարման երաշխիքների զարգացմանը²: Եթե ՀՀ արդարադատության խորհուրդը դիտվում է որպես դատական իշխանության անկախության ապահովման լրացուցիչ երաշխավոր կարևոր է հասկանալ, թե ինչ մասնակցու-

թյուն ունի վերջինս պետության կողմից դատաիրավական ոլորտում իրականացվող դատաիրավական քաղաքականության ձևավորման և իրականացման գործում:

Սույն հոդվածում նախևառաջ կներկայացնենք դատաիրավական քաղաքականության հասկացության և բաղկացուցիչ տարրերի վերաբերյալ գիտական մոտեցումները, այնուհետև կանդրադառնանք այն հարցին, թե ինչքանով է ՀՀ արդարադատության խորհուրդը հանդես գալիս որպես դատաիրավական քաղաքականության սուբյեկտ՝ հաշվի առնելով եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի առաջարկությունները՝ ուղղված մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհրդի գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը:

Համամիտ ենք այն կարծիքի հետ, որի համաձայն՝ հասարակական կյանքի այս կամ այն ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները որոշակի քաղաքականության իրականացման արդյունք են և հանդես են գալիս նաև որպես այդ քաղաքականության իրականացման միջոց: Պետք է նշել, որ ցանկացած պետական քաղաքականություն, որն իրականացվում է այս կամ այն ոլորտում, հիմնական սուբյեկտը պետությունն է, որի անունից ձևավորվում և իրականացվում է տվյալ քաղաքականությունը, իսկ դատական իշխանությունը՝ որպես իշխանության ինքնուրույն ճյուղ, իրականացնում է պետաիշխանական լիազորություններ և իր գործունեությամբ նպաստում է պետության ներքին և արտաքին միասնական քաղաքականության իրականացմանը³:

Ըստ Ա.Գամբարյանի՝ դատաիրավական քաղաքականությունը ոչ թե լոկ իրավական գաղափարների մշակմանն ուղղված գործունեություն է, այլև գործունեություն, որի նպատակն է դատաիրավական համակար-

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

գլի տարբեր շերտերի (ինստիտուցիոնալ, դատավարական, նյութաիրավական, էթիկական) կատարելագործումը և արդյունավետության բարձրացումը:

Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ դատաիրավական քաղաքականությունը բնորոշել է հետևյալ կերպ՝ պետական իշխանության մարմինների, ոչ պետական կազմակերպությունների, գիտական հիմնարկների կողմից իրականացվող դատաիրավական համակարգի վերաբերյալ միջազգային չափորոշիչներից բխող և գիտականորեն հիմնավորված գործունեություն, որն ուղղված է դատաիրավական ոլորտի իրավական գաղափարախոսության ձևավորմանը և դրա հիման վրա դատաիրավական համակարգի, մասնավորապես, դատական իշխանության իրականացման դատավարական-իրավական միջոցների կատարելագործմանը և կիրառման արդյունավետության բարձրացմանը⁶: Որպես կանոն դատաիրավական բարեփոխումների ընթացքում կատարելագործվում են դատական համակարգի բոլոր բաղկացուցիչ տարրերը:

Ըստ Վ.Ա. Տերեխինի և Ս.Ֆ. Աֆանսևի՝ դատաիրավական քաղաքականությունը պետության, նրա մարմինների, լիազորված անձանց, ոչ կառավարական մարմինների և իրավական գաղափարների մշակմանը մասնակցող սուբյեկտների գիտականորեն հիմնավորված, տրամաբանական և համակարգված գործունեությունն է, որն ուղղված է արդարադատության կազմակերպմանն ու իրականացմանը⁷:

Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ դատաիրավական քաղաքականությունը որոշում է դատավորի կարգավիճակը, դատական ընկերակցության մարմինների իրավական կարգավիճակը, ինչպես նաև սահմանում է դատարանակազմության համակարգը, գործերի քննության դատավարական կարգը: Ընդհանրապես, իրավաբանական հանրության կողմից սահմանվում է, որ դատարանակազմությունը բնորոշվում է որպես դատարանների կազմակերպում, իսկ դատավարությունը՝ դատարանների կողմից

գործերի քննության կարգ⁸:

Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ դատաիրավական քաղաքականությունն առավել լայն հասկացություն է, քան դատական քաղաքականությունը: Հիմնական տարբերությունն այն է, որ դատաիրավական քաղաքականության ձևավորմանը մասնակցում են բազմաթիվ սուբյեկտներ, այն առավել լայն բովանդակություն ունի, ինչպես նաև առկա են դրա իրականացման տարաբնույթ ձևեր:

Գ. Ս. Սեմիկինը նշում է, որ դատական քաղաքականությունն իրականացվում է ոչ միայն դատարանների կողմից, այլև նախագահի, օրենսդիր և այլ մարմինների կողմից⁹: Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ դատական քաղաքականությունը բնորոշվում է որպես ՀՀ սահմանադրական դատարանի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ արդարադատության խորհրդի նպատակաուղղված գործունեություն, որն արտացոլվում է հարաբերական կայուն և նորմատիվ բնույթ ունեցող ակտերում, իրականացվում է դատական հայեցողության շրջանակներում՝ անհրաժեշտ կարողությունների գործադրմամբ և կոչված է ապահովելու իրավական որոշակիությունը և նպաստելու իրավունքի զարգացմանը¹⁰:

Հետխորհրդային տարածաշրջանի իրավագիտության մեջ առկա են դատական քաղաքականության հասկացության տարբեր բնորոշումներ: Օրինակ՝ Ա. Ղամբարյանն իր «Դատական քաղաքականության մեթոդաբանական հիմնախնդիրները» վերտառությամբ գրքում, հղում կատարելով ռուսական իրավագիտությանը, նշում է, որ դատական քաղաքականությունը նույնացվում է որոշակի ժամանակահատվածում դատական շինարարության ոլորտում պետության իրավական քաղաքականության հետ¹¹:

Երբ վերլուծության ենք ենթարկում ՀՀ արդարադատության խորհրդի վերաբերող Սահմանադրությամբ և օրենսդրու-

թյամբ ամրագրված լիազորություններն ու գործառույթները, ինչպես նաև դատական և իրավական քաղաքականության մշակմանը և ձևավորմանը խորհրդի մասնակցության ու ներգրավվածության աստիճանը, ապա կարող ենք վստահորեն փաստել, որ ՀՀ արդարադատության խորհուրդը չի հանդիսանում որպես դատաիրավական քաղաքականության սուբյեկտ: Միաժամանակ անընդունելի ենք համարում այն, որ 2012-2016 թվականների ՀՀ դատական և իրավական քաղաքականության մշակման նպատակով ստեղծված աշխատանքային խմբի կազմում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի ներգրավվածությամբ պետք է պայմանավորվի Արդարադատության խորհրդի մասնակցությունը դատաիրավական քաղաքականության ձևավորմանը: Բացի այդ, ՀՀ արդարադատության խորհրդին, ի տարբերություն Եվրոպական շատ երկրների Մագիստրատուրայի Բարձրագույն խորհրդի, օրենսդրությամբ վերապահված չեն լայն լիազորություններ դատական իշխանության կազմակերպման և իրականացման գործում: Միայն դատավորների նշանակման և կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերի լուծումը գործունեության բավարար դաշտ չեն ապահովում այս մարմնին իրապես հանդես գալու որպես դատաիրավական քաղաքականության սուբյեկտ:

Օրինակ՝ Ֆրանսիայի Հանրապետությունում Մագիստրատուրայի Բարձրագույն խորհուրդը ամեն տարի հանդես է գալիս իր գործունեության վերաբերյալ հաշվետու զեկույցով: Վերջինս նպաստում է հրապարակային ձևով ներկայացնել իր առջև դրված խնդիրների լուծման ընթացքն ու արդյունքները, ինչպես նաև դատական համակարգում առկա խնդիրներն ու դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկությունները¹⁰:

Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհուրդը (Consultative

Council of European Judges) 2007 թվականի նոյեմբերի 23-ին Դատական խորհրդի մասին (Council for the Judiciary) թիվ 10 (2007) կարծիքում առաջարկում է Դատական խորհրդին վերապահել հետևյալ խնդիրների իրականացումը՝

- դատավորների ընտրություն և նշանակում,
- դատավորների առաջխաղացում,
- դատավորների գործունեության ընթացիկ գնահատում,
- կարգապահական և էթիկայի հարցերի լուծում,
- դատավորների ուսուցում,
- առանձնացված բյուջեի կառավարում և վերահսկում,
- դատարանների կազմակերպում և կառավարում,
- միջազգային, եվրոպական և ազգային իրավասու մարմինների հետ համագործակցություն:

Նրա գործունեության հիմքում պետք է դրվեն հետևյալ սկզբունքները՝ քափանցիկություն, պատասխանատվություն և հաշվետվություն:

Վերոնշյալ լիազորությունների իրականացումը, ըստ Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի, կարող է իրականացվել անձամբ Դատական խորհրդի կողմից կամ այլ համապատասխան մարմինների հետ համագործակցության արդյունքում: Քանի որ թվարկված լիազորությունները բազմաբնույթ են, խորհուրդն առաջարկում է, որպեսզի յուրաքանչյուր խնդրի իրականացում վերապահվի Դատական խորհրդի կազմում առանձնացված ստորաբաժանման: Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհուրդն իր առաջարկությունների և եզրակացությունների ամփոփագրում նշում է հետևյալը՝

- Դատավորների անկախության ապահովման համար անհրաժեշտ է հատուկ մարմնի ստեղծում՝ հանձնին Դատական խորհրդի, որպես իրավական պետության կարևոր բաղադրիչ, իհարկե, հաշվի առնելով իշխանությունների տա-

րանջատման սկզբունքը:

- Դատական խորհուրդը կոչված է պաշտպանելու միաժամանակ և՛ դատական համակարգն ամբողջությամբ, և՛ յուրաքանչյուր դատավորին, ինչպես նաև ապահովում է արդարադատության իրականացման որակը և արդյունավետությունը, որը նախատեսված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում: Վերջինս ուղղված է բարձրացնելու դատական համակարգի նկատմամբ հասարակության վստահությունը:

- Դատական խորհուրդը պետք է պաշտպանված լինի և՛ օրենսդիր, և՛ գործադիր իշխանությունից, որի ապահովման համար անհրաժեշտ է համապատասխան իրավական նորմեր ամրագրել Սահմանադրության մեջ:

- Ինչ վերաբերում է դատական խորհրդի կազմավորման կարգին, ապա խորհրդատվական խորհուրդն առաջարկում է հետևյալ մոտեցումները՝

- Կողմնակալության, ծանոթ-բարեկամ սկզբունքով նշանակումների բացառման և հասարակության տարբեր շերտերի ներգրավվածության ապահովման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի խորհուրդը կազմված լինի տարբեր մասնագետներից:

- Անկախ նրանից, թե խորհրդի անդամը դատավոր է, թե ոչ, յուրաքանչյուր անդամ պետք է նշանակվի՝ հաշվի առնելով նրա կարողությունը, փորձը, իրավական կյանքը հասկանալու ունակությունը, անաչառությունը: Նրանք չպետք է լինեն քաղաքական գործիչներ կամ օրենսդիր և գործադիր իշխանության ներկայացուցիչներ:

- Խորհրդի դատավոր անդամները պետք է ընտրվեն իրենց կոլեգիաների կողմից, որտեղ նույնպես պետք է բացառվի ցանկացած տեսակի քաղաքական և ներհամակարգային միջամտություն: Կործում են՝ սա շատ արդիական է ՀՀ պարագայում, որովհետև գաղտնիք չէ, որ Արդարադատության խորհրդում

դատավորները կազմում են մեծամասնություն և, բացի դա, անուղղակիորեն կախվածության մեջ են գտնվում վճարեկ դատարանի նախագահից:

- Խորհրդի ոչ դատավոր անդամները, նույնիսկ, եթե նշանակվում են օրենսդիր իշխանության կողմից, նրանք պետք է լինեն պրոֆեսիոնալներ և վայելեն հասարակության վստահությունը, ինչպես նաև նշանակվեն որակյալ մեծամասնության կողմից:

Խորհրդի գործունեության առումով խորհրդատվական խորհուրդն առաջարկում է հետևյալը՝

- խորհրդի անդամները պետք է ապահովված լինեն անկախության և անաչառության երաշխիքներով.

- խորհուրդը պետք է ունենա իր առանձին բյուջեն՝ իր լիազորությունների իրականացման համար.

- դատական խորհրդի որոշումները պետք է լինեն պատճառաբանված և հիմնավորված, ինչպես նաև պետք է նախատեսել դրանց բողոքարկման հնարավորությունը.

- խորհուրդը պետք է գործի թափանցիկ և պատասխանատու ձևով, ինչն էլ ավելի կբարձրացնի այս մարմնի և ընդհանրապես դատական համակարգի նկատմամբ հասարակության վստահությունը: Այս առումով, անհրաժեշտ է օրենսդրորեն նախատեսել պարբերաբար հաշվետվություններ ներկայացնելու իրավական պահանջ¹¹:

Դատական խորհուրդները լիազորված են ոչ միայն քննարկել և ընտրել դատավորների նշանակման համար համապատասխան թեկնածուներ, այլև էական դեր ունեն դատական համակարգի ղեկավարման գործում: Մասնավորապես՝ եվրոպական շատ երկրներում, Մագիստրատուրայի Բարձրագույն խորհուրդը քննարկում և լուծում է դատավորների տեղափոխման, տարբեր օղակի և ատյանի դատարաններում դատավորների քանակի որոշման, նրանց կարգապահական պատասխանատվության ենթարկե-

լու և լիազորությունների դադարեցման, դատավորների վերապատրաստման և այլ հարցեր¹²:

Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ ի տարբերություն Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի առաջարկությունների, ՀՀ արդարադատության խորհուրդն օժտված է խիստ սահմանափակ լիազորություններով և չի կարող դիտարկվել որպես դատաիրավական քաղաքականության սուբյեկտ: Հակառակ պարագայում անհասկանալի է, թե ինչ ձևերով և եղանակներով է Արդարադատության խորհուրդը մասնակցում այդ քաղաքականության ձևավորմանը:

Իմ կարծիքով յուրաքանչյուր տարվա ավարտին ՀՀ արդարադատության խորհուրդն իր տարեկան գործունեության և կատարած աշխատանքների վերաբերյալ պետք է հանդես գա տարեկան հաշվետվությամբ, որտեղ կներկայացնի նաև դատական համակարգի կատարելագործմանն ուղղված կոնկրետ առաջարկություններ և վերջինս նաև կդառնա իրական միջոց մասնակցելու դատաիրավական քաղաքականության ձևավորմանը:

«ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության» մեջ որպես ներքին սպառնալիք նշվում է պետական կառավարման համակարգի արդյունավետության նվազումը, դատաիրավական համակարգի նկատմամբ վստահության պակասը: Եվ այս առումով ևս ավելի է կարևորվում իրատեսական և արդյունավետ դատաիրավական քաղաքականության ձևավորումն ու իրականացումը: Այս գործընթացում կարծում ենք պարտադիր է պետական բոլոր իրավասու մարմինների ներգրավվածությունը: Մինչդեռ Արդարադատության խորհուրդը՝ որպես սահմանադրական մարմին, ընդգրկված չէ վերոնշյալ գործընթացում:

Եթե հիմք ընդունենք այն հանգամանքը, որ դատաիրավական քաղաքականությունն իր մեջ ներառում է նաև արդարադատության կազմակերպման և իրա-

կանացման ոլորտում իրավական գաղափարների մշակումը, ապա կարելի է փաստել, որ այն իր մեջ ընդգրկում է նաև դատարանների կազմավորման, դատավորների նշանակման, նրանց առաջխաղացման և դատավորներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերի լուծումը և այս առումով ՀՀ արդարադատության խորհուրդը հանդես է գալիս որպես ոչ թե դատաիրավական քաղաքականության մշակող սուբյեկտ, այլ դատաիրավական քաղաքականություն իրականացնող սուբյեկտ:

Սեզ համար ընդունելի է այն, որ Արդարադատության խորհուրդն առաջին հերթին պետք է հանդես գա և դիտվի որպես դատական համակարգի ներքին անկախության կարևոր երաշխավոր: Մինչդեռ, իրականում չկան օրենսդրությամբ ամրագրված այնպիսի նորմեր, որոնք հնարավորություն կտան խորհրդին իրական դերակատարում ունենալ վերոնշյալ նպատակի իրականացման համար: Ինչպես կարող է Արդարադատության խորհուրդը լինել որպես դատական համակարգի ներքին անկախության երաշխավոր, եթե խորհրդի կազմում դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից 5 տարի ժամկետով ընտրված 9 դատավորները կազմում են մեծամասնություն և իրականում չկան հասարակական հսկողության մեխանիզմներ և գործիքներ: Բացի այդ, խորհուրդը նախագահում և նիստերը վարում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ինչը, իմ խորին համոզմամբ, լուրջ նախադրյալ է խորհրդի դատավոր անդամներին իրենց գործառույթների իրականացման ընթացքում կաշկանդելու համար: Ստեղծված իրավիճակը հիշեցնում է Իսրայել պետության իշխանության տարբեր թևերի միջև ստեղծված անհասկանալի իրավիճակը¹³: Մասնավորապես՝ ներկայումս Իսրայելի իրավական և դատական համակարգի զարգացման առանձնահատկությունն այն է, որ արդարադատության նախարարը միջոցներ է ձեռնարկում Իս-

րայելի գերագույն դատարանի իրավա-տությունները սահմանափակելու ուղղու-թյամբ: Գերագույն դատարանի նախկին նախագահ Ա. Բարակի և նրա իրավա-հաջորդ Դ. Բեյնեշի դատական ակտի-վիզմի հետևանքով բարձրագույն դատա-կան ատյանը գործնականում միջամ-տում է երկրի բոլոր ոլորտներին՝ վե-րահսկելով օրենսդիր իշխանության և կառավարության որոշումները¹⁴:

Ի տարբերություն Իսրայելի՝ Հայաս-տանի Հանրապետության դատական համակարգում այդպիսի մենաշնորհի դիրք է ստացել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահն ի պաշտոնե: Այսպես, նա նախագահում է Արդարադատության խորհրդի նիստերը, ի պաշտոնե հանդի-սանում է Դատարանների նախագահնե-րի խորհրդի նախագահ, օրենսդրու-թյամբ սահմանված կարգով ունի առա-վել լայն լիազորություններ, մինչդեռ ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածում հստակ ամրագրված է, որ վճռաբեկ դա-տարանը ՀՀ բարձրագույն դատական ատյան է և կոչված է ապահովելու օրեն-քի միատեսակ կիրառությունը:

Ամփոփելով վերոնշյալը՝ կարելի է

եզրակացնել, որ ՀՀ արդարադատության խորհուրդը, չնայած դատաիրավական քաղաքականության հասկացության և հատկանիշների վերաբերյալ առկա գի-տական մոտեցումների և եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի կատարած առաջարկություն-ներին, իրականում չի դիտարկվում որ-պես դատաիրավական քաղաքականու-թյան սուբյեկտ:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում աշխարհի շատ երկրներում ստեղծվեցին դատական խորհուրդներ և պետական մարմիններ, որոնց հիմնական նպատակն էր ապահովել համապատասխան հակա-չիռ դատական անկախության և պատաս-խանատվության միջև: Եվրոպական իրա-վագիտության մեջ տարածված է այն մո-տեցումը, որ հենց դատական խորհուրդնե-րից է կախված դատական համակարգի որակը¹⁵: Եվ այս նպատակների իրակա-նացման համար անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական լուրջ փոփոխություններ, ինչպես նաև ՀՀ արդարադատության խորհրդին ակտիվ ներգրավել դատաիրա-վական քաղաքականության ճկավորման և իրականացման գործընթացում:

1. **Ղամբարյան Ա.** Գատական քաղաքականության մերոլորտական հիմնախնդիրները, Երևան, 2011, էջ 98:
 2. ՀՀ Նախագահի 2012 թվականի հունիսի 30-ի ՆԿ-96-Ա կարգադրություն Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին:
 3. **Немыкина О.Е.** Трансформация институтов судебной власти в постсоветской России, Политико-правовой анализ, Автореф. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2006, с. 28.
 4. **Ղամբարյան Ա.**, նույն տեղում, էջ 82-83:
 5. **Терехин В.А., Афанасьев С.Ф.** Судебно-правовая политика, Правовая политика России, теория и практика, Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 2006, с. 310 - 311.
 6. **Гук П.А.** Судебная деятельность как важнейший элемент правовой жизни общества // Правовая жизнь в современной России: теоретико-методологический аспект /Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Саратов, 2005, с. 484-496.
 7. **Семикин Д.С.** Судебные акты в системе правовых актов современной России, Общетеорети-

ческий аспект, Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 2008, с. 23.
 8. **Ղամբարյան Ա.**, նույն տեղում, էջ 138:
 9. **Ղամբարյան Ա.**, նույն տեղում, էջ 111-112:
 10. <http://www.conseil-supérieur-magistrature.fr/missions-et-attributions>. http://www.conseil-supérieur-magistrature.fr/sites/all/themes/csm/rapports/CSM_Rapport%202011.pdf.
 11. [http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2007\)OP10&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogg](http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2007)OP10&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogg)
 12. Հայաստանի Հանրապետության դատարանա-կազմությունը և իրավապահպան մարմինները, Ա.Կի-րանյան, Ա. Հարությունյան, Գ.Ղազինյան, Հ.Ղուկասյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2007, էջ 220-221:
 13. **Ղամբարյան Ա.**, նույն տեղում, էջ 24:
 14. **Воробьева Е.В.** Верховный суд в конституционно-правовой системе государства Израиль, Автореф., дисс.-канд. юрид. наук. М., 2009, с. 22.
 15. <http://home.uchicago.edu/~tginsburg/pdf/article/GuardingTheGuardians.pdf>.

Միջազգային իրավունք

Սեեր ՀԱԿՈՒՅԱՆ

Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավորի օգնական

ԱՐԶՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱԶԱՏ ՄԻԱՎՈՐՎԵԼԸ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԱԶԳԱՅՆՈՐԵՆ ՃԱՆԱՉԱԾ ԱՆՁԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Արհմիություններում ազատ միավորվելու իրավունքն անձի՝ միջազգայնորեն ճանաչված հիմնարար իրավունքներից է: Վերջինիս օրենսդրական ամրագրումն ու անարգել իրականացումը ժողովրդավարական հասարակարգի անբաժանելի ու պարտադիր հատկանիշներից է¹:

Մարդու իրավունքը համարվում է միջազգայնորեն ճանաչված, եթե այն նախատեսված է Մարդու իրավունքների միջազգային օրինաչարում կամ որը վերջինիս հիման վրա զարգացել է Միավորված ազգերի կազմակերպության (այսուհետ՝ նաև ՄԱԿ) Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված հետագա գործիքներում, որոնք՝ ընդունված մասնագիտացված հաստատությունների և տարածաշրջանային կազմակերպությունների կողմից, ՄԱԿ-ի ընդունված և միջազգայնորեն ճանաչված իրավունքների հետագա մշակումներն ու փոփոխված տարբերակներն են, իսկ դրանց հիմնական կմախքը, ամեն դեպքում, կարելի է գտնել Մարդու իրավունքների միջազգային օրինաչարում: Միջազգային օրինաչարը ներառում է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (այսուհետ նաև՝ ՄԻՀՀ) և այդ հռչակագրի հիման վրա ընդունված երկու դաշնագիր՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (այսուհետ նաև՝ ՔՔԻՄԴ) ու Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (այսուհետ՝ ՏՍՄԻՄԴ): Մարդու իրավունքների միջազգային օրինաչարն իր հետագա

զարգացումն է ստացել մեծ թվով կոնվենցիաների և հռչակագրերի տեսքով, որոնք ընդունվել են թե՛ համընդհանուր (Միավորված ազգերի կազմակերպության և մասնագիտացված հաստատությունների կողմից) և թե՛ տարածաշրջանային մակարդակներում²:

Այսպիսով՝ միավորվելու իրավունքը՝ որպես միջազգայնորեն ճանաչված իրավունք, միջազգային իրավունքում կարգավորվում է մի քանի մակարդակներում, որոնք պայմանականորեն կարելի է դասակարգել երեք մակարդակի՝ համաշխարհային միջազգային մակարդակ, տարածաշրջանային միջազգային մակարդակ և երկկողմ միջպետական հարաբերությունների մակարդակ³:

Միավորումներ ստեղծելու ազատությունը համաշխարհային մակարդակով ամրագրված է այնպիսի ունիվերսալ միջազգային փաստաթղթերում, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը⁴, որի 20-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ ժողովների ու միավորումների ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող հարկադրվել որևէ միության մեջ մտնելու»:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի միջազգային դաշնագրի⁵ (ուժի մեջ է մտել 1976 թվականի մարտի 23-ին) 22-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր մարդ ունի ուրիշների հետ ընկերակցության ազատության իրավունք, ներառյալ՝ արհմիություններ ստեղծելու և իր շահերի պաշտպանության համար դրանց

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

մեջ մտնելու իրավունքը:

Այդ իրավունքից օգտվելը ենթակա չէ ոչ մի սահմանափակման, բացի այն սահմանափակումներից, որոնք նախատեսվում են օրենքով և որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակության մեջ՝ ի շահ պետական կամ հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության ու բարոյականության պահպանության կամ մյուս անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության:

Սույն հոդվածը չի խոչընդոտում այդ իրավունքից օգտվելու սահմանափակումներ մտցնելու այն անձանց համար, ովքեր մտնում են զինված ուժերի ու ոստիկանության կազմի մեջ:

Սույն հոդվածում ոչինչ իրավունք չի տալիս ասոցիացիաների ազատության և կազմակերպություն ստեղծելու իրավունքի վերաբերյալ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության 1948 թվականի կոնվենցիային մասնակցող պետություններին՝ ընդունելու օրենսդրական ակտեր՝ ի վնաս նշված կոնվենցիայում նախատեսվող երաշխիքների, կամ օրենքը կիրառելու այնպես, որ վնաս հասցվի այդ երաշխիքներին»:

Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի միջազգային դաշնագրի⁶ (ուժի մեջ է մտել 1976 թվականի հունվարի 3-ին) 8-րդ հոդվածի համաձայն. «Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները պարտավորվում են ապահովել.

ա) յուրաքանչյուր մարդու իրավունքն իր տնտեսական և սոցիալական շահերի իրականացման և պաշտպանության համար ստեղծելու արհեստակցական միություններ և այդպիսիների մեջ մտնելու՝ ըստ իր ընտրության՝ համապատասխան կազմակերպության կանոնների պահպանման միակ պայմանով: Նշված իրավունքից օգտվելը ենթակա չէ որևէ սահմանափակման, բացի այն սահմանափակումներից, որոնք նախատեսվում են օրենքով, և որոնք ժողովրդավարական հասարակության մեջ

անհրաժեշտ են՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգուկանոնի կամ ուրիշների իրավունքների և ազատությունների պահպանության:

բ) ազգային դաշնություններ կամ կոնֆեդերացիաներ կազմելու արհեստակցական միությունների իրավունքը և միջազգային արհեստակցական կազմակերպություններ հիմնելու կամ այդպիսիներին միանալու առաջինների իրավունքը:

գ) արհեստակցական միությունների իրավունքը՝ գործելու անարգել, առանց որևէ սահմանափակումների, բացի այն սահմանափակումներից, որոնք նախատեսվում են օրենքով, և որոնք ժողովրդավարական հասարակության մեջ անհրաժեշտ են՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգուկանոնի կամ ուրիշների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության:

դ) գործադուլի իրավունքը՝ յուրաքանչյուր երկրի օրենքներին համապատասխան դրա իրականացման պայմանով:

Սույն հոդվածը չի խոչընդոտում մտցնելու այդ իրավունքներից օգտվելու օրինական սահմանափակումներ այն անձանց համար, ովքեր մտնում են պետության զինված ուժերի, ոստիկանության կազմի կամ վարչակազմի մեջ:

Սույն հոդվածում ոչինչ իրավունք չի տալիս ասոցիացիաների ազատության և կազմակերպման իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ 1948 թվականի Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության Կոնվենցիային մասնակցող պետություններին ընդունելու օրենսդրական ակտեր ի վնաս նշված Կոնվենցիայում նախատեսվող երաշխիքների կամ օրենքը կիրառելու այնպես, որ վնաս հասցվի այդ երաշխիքներին»:

Քննարկվող իրավունքի համաշխարհային մակարդակով կարգավորվող ունիվերսալ փաստաթղթերից են հռչակագրերը, կոնվենցիաները, հանձնարարականներն ու բանաձևերը, որոնք ընդունվել են Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության⁷ (այսուհետ նաև՝ ԱՄԿ) ՄԱԿ-ի

Միջազգային իրավունք

հետ կապված առաջին մասնագիտացված հաստատության կողմից: Այս ազատությունը կարգավորող ԱՄԿ հիմնական փաստաթղթերն են՝

ա) ԱՄԿ կանոնադրությունը, որի նախաբանում⁸ ասոցիացիաների ազատությունը ճանաչվում է որպես սկզբունք⁹.

բ) ԱՄԿ-ի նպատակների և խնդիրների մասին 1944 թվականի հռչակագիրը¹⁰ (Ֆիլադելֆիայի հռչակագիր), որտեղ միավորվելու ազատությունը նշվում է որպես սկզբունք, որի վրա հիմնվում է ԱՄԿ-ի գործունեությունը, և ճանաչվում է մշտական պրոգրեսի անհրաժեշտ պայման.

գ) Աշխատանքի ոլորտում հիմնարար սկզբունքների և իրավունքների մասին ԱՄԿ-ի 1998 թվականի հունիսի 18-ի հռչակագիրը, որում հռչակվում է միավորման ազատությունն ու հայտարարվում է կոլեկտիվ բանակցություններ վարելու իրական իրավունքը.

դ) «Միավորման ազատության և կազմակերպելու իրավունքի պաշտպանության մասին» 1948 հուլիսի 9-ի թիվ 87 և «Կոլեկտիվ բանակցություններ կազմակերպելու և վարելու իրավունքի սկզբունքների մասին» 1949 թվականի հուլիսի 1-ի թիվ 98 կոնվենցիաները¹², որոնք աշխատանքի ոլորտում համարվում են էական նշանակություն ունեցող և պարունակում են աշխատանքի ոլորտում միավորման ազատության հիմնական իրավական ելակետային դրույթները.

ե) ԱՄԿ-ի կողմից ընդունված ակտերի շարքում կարելի է առանձնացնել նաև՝ 1921 թվականին ընդունված՝ «Գյուղատնտեսությունում աշխատողների միավորման և կազմակերպելու իրավունքի մասին» թիվ 11 կոնվենցիան¹³, «Սետրոպոլիայի սահմաններից դուրս միավորվելու իրավունքի և աշխատանքային վեճերի կարգավորման մասին» 1947 թվականի թիվ 84 կոնվենցիան¹⁴, «Չեռնարկությունում աշխատողների ներկայացուցիչների իրավունքների պաշտպանության և նրանց տրամադրվող հնարավորությունների մա-

սին» 1971 թվականի թիվ 135 կոնվենցիան¹⁵, «Պետական ծառայությունում միավորվելու իրավունքի պաշտպանության և զբաղվածության պայմանների ընթացակարգը որոշելու մասին» 1978 թվականի թիվ 151 կոնվենցիան¹⁶, «Կոլեկտիվ պայմանագրերի մասին» 1951 թվականի թիվ 91 հանձնարարականը¹⁷, «Արհմիութենական շարժման անկախության մասին» 1952 թվականի և «Արհմիությունների իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների հետ փոխկապակցվածության մասին» 1970 թվականի բանաձևերը¹⁸:

Տարածաշրջանային մակարդակում միավորվելու իրավունքը կարգավորող կարևորագույն փաստաթղթերից է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին Հռոմում ստորագրված եվրոպական կոնվենցիան¹⁹ (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԿ), որի 11-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ հավաքների ազատության և այլոց հետ միավորվելու ազատության իրավունք, ներառյալ՝ իր շահերի պաշտպանության համար արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու իրավունքը:

2. Այս իրավունքների իրականացումը ենթակա չէ որևէ սահմանափակման, բացի նրանցից, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը կամ այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու նպատակով: Սույն հոդվածը չի խոչընդոտում օրինական սահմանափակումներ նախատեսել զինված ուժերի, ոստիկանության և պետական վարչակազմի մեջ մտնող անձանց կողմից այդ իրավունքների իրականացման նկատմամբ:

Մասնագիտական գրականությունում

արդարացիորեն շեշտվում է այս կոնվենցիայի առանձնահատկությունը. վերջինիս միջոցով աշխարհում ստեղծվել է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ամենաարդյունավետ միջազգային համակարգը: Այս կոնվենցիայի միջոցով տրամադրվող գործիքներն ամենազարգացածն են: Կոնվենցիայի մեխանիզմը գործում է պետության սահմաններից դուրս ու արտահայտում է «համա-մարդկային արժեքներ»²⁰:

Այս իրավունքի տեսակյունից Եվրոպայի երկրների համար մեծ նշանակություն ունի Եվրոպական սոցիալական խարտիան, որն իրենից ներկայացնում է Եվրոպական ընկերակցության շրջանակներում 1961 թվականին իտալական Թուրին քաղաքում կնքված և 1965 թվականին ուժի մեջ մտած բաց միջազգային պայմանագիր²¹: Խարտիան պաշտպանում է հիմնական սոցիալական և տնտեսական իրավունքներն ու լրացնում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան, այդ թվում՝ աշխատավորների՝ միավորվելու իրավունքի պաշտպանության և ապահովման ոլորտում:

20-րդ դարի 90-ական թվականներին խարտիան մի քանի անգամ վերանայվել ու լրացվել է մի շարք իրավունքներով (1996 թվականի մայիսի 3-ից բաց է ստորագրման համար): Այդ փաստաթղթում ամրագրված են բոլոր իրավունքները, որոնք երաշխավորված են 1961 թվականի խարտիայով՝ որոշակի փոփոխություններով և 1988 թվա-

կանի մայիսի 5-ի թիվ 1 Լրացուցիչ արձանագրությամբ²², մասնավորապես՝ Վերանայված սոցիալական խարտիան լրացուցիչ երաշխիքներ է ստեղծում արհմիութենական ազատությունների համար. իրենց վնասելու ունակ յուրաքանչյուր հնարավոր գործողություններից, որոնք պայմանավորված են արհմիությանն անդամակցելու հետ, աշխատողների ներկայացուցիչներն օգտվում են առանձնահատուկ պաշտպանությունից, բացի այդ, նրանց պետք է տրամադրվեն իրենց գործառույթների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ արտոնություններ: Խարտիայի 5-րդ հոդվածի համաձայն. «Իրենց տնտեսական և սոցիալական շահերի պաշտպանության համար տեղական, ազգային կամ միջազգային կազմակերպություններ ստեղծելու և այդ կազմակերպություններին միանալու՝ աշխատողների և գործատուների ազատությունը երաշխավորելու կամ ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են, որ ազգային օրենսդրությունը չի խոչընդոտելու և չի կիրառվելու այնպես, որ խոչընդոտի այս ազատությանը: Սույն հոդվածում նախատեսված երաշխիքների՝ ոստիկանության նկատմամբ կիրառման չափը պետք է սահմանվի ազգային օրենքներով և կանոնակարգերով: Չինված ուժերի անդամների նկատմամբ այս երաշխիքների կիրառումը կարգավորող սկզբունքը և չափը, որով դրանք կկիրառվեն այս կատեգորիայի անձանց նկատմամբ, պետք է հավասարապես սահմանված լինեն ազգային օրենքներում կամ կանոնակարգերում»:

Շարունակելի

ՓԵՏՐՎԱԼ 2013 2 (163)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

39

1. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը G. v. Germany (1989) գործով սահմանել է, որ հավաքների և միավորման ազատությունը ժողովրդավարական հասարակարգի հիմնարարն է և այն չի կարող սահմանափակվել միակողմանիորեն:
2. **Կրեյտ Կ.Մ. Կրեյտի Կ. Օզգուս Լ.** Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքներ: «Կապիթր. Կր.»: «Տիպոսի Մեծ» Իրավ., 2009, № 11-12:
3. **Կրեյտ Կ.Մ.** Международные стандарты прав человека и епогоды объединение в сфере труда// Труд и право, 2000, №1-2, с. 6:
4. <http://www.ilo.org/documents/india/>:
5. <http://www2.ohchr.org/english/law/cscsr.htm>: Հայաստանի դաշնագրի միացել է 1993 թվականի հունիսի 23-ին, իսկ օրինական ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ին:
6. <http://www2.ohchr.org/english/law/cscsr.htm>: Հայաստանի դաշնագրի միացել է 1993 թվականի սեպտեմբերի 13-ին, իսկ օրինական ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի դեկտեմբերի 13-ին:
7. <http://www.ilo.org/documents/india/>:
8. <http://www.ilo.org/documents/india/>:
9. ԱԲԿ կանոնադրության մի շարք բարգաճառություններում «առցիկացիաների ազատություն» երբեմն անվանում են «արհմիությունների ազատության սեփարման»:
10. <http://www.ilo.org/documents/india/>:
11. <http://www.ilo.org/declaration/thedeclarationtextdeclaration/lang-en/index.htm>:
12. <http://www.ilo.org/documents/india/>: Հայաստանի Հանրապետությունը թիվ 98 կոնվենցիան վավերացրել է 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ին՝ ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի հոկտեմբերի 18-ին, իսկ թիվ 87 կոնվենցիան վավերացրել է 2005 թվականի մարտի 23-ին, որն ուժի մեջ է մտել 2005 թվականի ապրիլի 16-ին:
13. “Конвенции и рекомендации МОТ (1919-1990): в 2-х томах”. Женева, 1991, Т. 1, с. 64-65.
14. “Конвенции и рекомендации МОТ (1919-1990): в 2-х томах”. Женева, 1991, Т. 1, с.

841-846.
15. “Конвенции и рекомендации МОТ (1919-1990): в 2-х томах”. Женева, 1991, Т. 2, с. 1671-1674.
16. “Конвенции и рекомендации МОТ (1919-1990): в 2-х томах”. Женева, 1991, Т. 2, с. 1883-1887.
17. “Конвенции и рекомендации МОТ (1919-1990): в 2-х томах”. Женева, 1991, Т. 1, с. 1042-1044.
18. “Конвенции и рекомендации МОТ (1919-1990): в 2-х томах”. Женева, 1991, Т. 2, с. 1743-1750.
19. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3ED3878A-2EF3-4A69-9CB2-12DF88CA0DE0/ARM_CONV.pdf: Ընդունման պահից մինչ օրս Կոնվենցիան ենթարկվել է մի շարք փոփոխությունների և լրացումների, մասնավորապես՝ 20.03.1953թ., 06.05.1963թ., 16.09.1963թ., 20.01.1969թ., 21.09.1970թ., 20.12.1971թ., 28.04.1983թ., 22.11.1984, 19.03.1985թ., 01.01.1990թ., 06.11.1990թ., 25.03.1992թ., 11.05.1994թ., 04.11.2000թ., 03.05.2002թ., 13.05.2005թ., 27.05.2009թ.: Հայաստանը Կոնվենցիան ստորագրել է 2001 թվականի հունվարի 25-ին, իսկ ՀՀ Ազգային ժողովը վավերացրել է 2002 թվականի մարտի 20-ին, ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի ապրիլի 26-ին:
20. P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn, L.Zwaak and etc., “Theory and practice of ECHR. Fourth edition”, Antwerpen-Oxford, Intersentia, 2006, p. 3-13.
21. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QuVoulezVous.asp?NT=163&CM=1&CL=ENG>.
22. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QuVoulezVous.asp?NT=163&CM=8&DF=26/06/2012&C=L=ENG>: Հայաստանը «Երանալիցիա խարտիան ստորագրել է 2001 թվականի հոկտեմբերի 18-ին, իսկ 2004 թվականի հունվարի 21-ին ՀՀ Ազգային ժողովը վավերացրել է այն, ուժի մեջ է մտել 2004 թվականի մարտի 1-ին: Սակայն ամրագրված է նաև, որ Հայաստանը Հանրապետությունը չի ստորագրել խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությունը, որով նախատեսված է կրկնօրվ գրանցումների համակարգի ավտոմատը:

ԳՅՈՒՏԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ՝ ԴԱԴԱՐԵՅՈՒՄԸ

Գյուտի նկատմամբ իրավունքների պաշտպանությունը: Իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների, «Մտավոր սեփականության իրավունքների առևտրին առնչվող հայեցակետերի մասին» Մարաբեշի համաձայնագրի¹ շրջանակներում ստեղծված վարչական մարմինների, ինչպես նաև քրեական պատասխանատվության միջոցով:

Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների մեջ մտավոր սեփականության համար առանձնացվում են.

1) բացառիկ իրավունքների խախտման համար հիմք ծառայած և նման խախտման արդյունքում ստեղծված նյութական օբյեկտների առգրավումը, որտեղ որպես օբյեկտ հանդիսանում են այն ապրանքները, որոնցում օբյեկտիվացվել է մտավոր գործունեության արդյունքը.

2) թույլ տրված խախտման վերաբերյալ պարտադիր հրապարակումը՝ դրանում ներառելով տեղեկություններ այն մասին, թե ում է պատկանում խախտված իրավունքը, ինչպես նաև թույլ տրված խախտման վերաբերյալ իրավախախտողի հաշվին՝ դատական վճռի ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն պարտադիր հրապարակումը՝ իրավատիրոջ նշած Հայաստանի Հանրապետությունում գործող զանգվածային լրատվամիջոցում: Քննարկվող պաշտպանության եղանակն ուղղված է առավելապես հեղինակների բարի համբավը վերականգնելուն²:

Գյուտի նկատմամբ անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքների խախտումները գործնականում քիչ թիվ են կազմում՝ ի տարբերություն մտավոր սեփականության մյուս օբյեկտների: Սա պայմանավորված է նրանով, որ այս բնագավառում կոնտրաֆակտ ապրանքների արտադրու-

քյան կազմակերպման համար անհրաժեշտ է երկարատև ներդրումային գործունեության իրականացում: Բնականաբար այդ երկարատև գործունեությունը կարող է ժամանակին բացահայտվել իրավատերերի կողմից և կանխվել: Հետևաբար գործնականում հազվադեպ է պատահում այս ոլորտում կոնտրաֆակտ ապրանքների առկայությունը:

Ինչ վերաբերում է գյուտի նկատմամբ անձնական ոչ գույքային իրավունքների խախտմանը, ապա այն ևս մեծ դրսևորումներ չունի: Հեղինակը գործնականում որևէ իրավունք չունի գյուտի նկատմամբ, և նրա իրավունքների խախտումը, որպես կանոն, տնտեսական հիմքեր չի ունենում: Հետևաբար այս առումով ևս իրավունքների խախտման գործունեությունը սահմանափակ բնույթ է կրում³:

TRIPS համաձայնագրի շրջանակներում ստեղծված վարչական մարմինների օժանդակությունը մտավոր սեփականության պաշտպանության կապակցությամբ հետևյալն է: Նախ՝ TRIPS համաձայնագրի 4-րդ գլխով ապրանքային նշանների և հեղինակային իրավունքների համար նախատեսվել է սահմանային միջոցների հետ կապված հատուկ պահանջներ, որ ՀՀ օրենսդրությունը լայնացնելով տարածել է մտավոր սեփականության բոլոր օբյեկտների վրա:

ՀՀ մաքսային օրենսգրքի⁴ 14-րդ բաժնով կարգավորվում է մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանության կապակցությամբ մաքսային մարմինների օժանդակության հետ կապված հարաբերությունները: ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի առաջին մասով սահմանվում է, որ ՀՀ-ի օրենքով մտավոր սեփականության օբյեկտի նկատմամբ իրավունքի տիրապետողը, այդ օբյեկտն օգտագործելու օրինական իրավունք ունեցող որևէ այլ անձ, ինչպես

նաև վերջիններիս իրավահաջորդը կամ ներկայացուցիչը, որը բավարար հիմքեր ունի ենթադրելու, որ ՀՀ-ի մաքսային սահմանով կարող են տեղափոխվել մտավոր սեփականության իրավունքները խախտող ապրանքներ, կարող է վերադաս մաքսային մարմին ներկայացնել դիմում՝ մտավոր սեփականության օբյեկտի գրանցման և ցանկացած մաքսային ռեժիմով այդ ապրանքների բացթողմունք կասեցնելու խնդրանքով:

Սրա էությունն այն է, որ օտարերկրյա սուբյեկտների համար լրացուցիչ երաշխիքներ են ստեղծվում մտավոր սեփականության պաշտպանության համար, քանի որ նրանց համար դժվարություն է խախտումների հայտնաբերումը և դրանց կանխարգելումը, իսկ վարչական վերահսկողության միջոցով իրավատերերի իրավունքների պաշտպանությունն ավելի երաշխավորված է դառնում:

Քրեական իրավունքի միջոցով գյուտի նկատմամբ իրավունքների պաշտպանությունը բխում է ստեղծագործական ազատության սկզբունքից⁵, որը երաշխավորվում է նաև ՀՀ Սահմանադրության⁶ 40-րդ հոդվածով: Այդ սկզբունքից ելնելով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի⁷ 159-րդ հոդվածը ևս պատասխանատվություն է սահմանել այն դեպքերի համար, երբ արտոնագրային իրավունքի օբյեկտն ապօրինի օգտագործվում է կամ մինչև այդ իրավունքի պաշտոնական ճանաչումը դրա էության վերաբերյալ առանց հայտատուի համաձայնության տեղեկություններ է տարածվում կամ հեղինակությունը յուրացվում է կամ համահեղինակության է հարկադրվում:

Գյուտի նկատմամբ իրավունքների դադարեցումը: Գյուտի նկատմամբ տրամադրված իրավունքները դադարեցվում են, եթե՝

1) *իրավատերը դրանցից հրաժարվելու մասին դիմում է ներկայացրել պետական լիազոր մարմին: Այս դեպքում արտոնագրի նկատմամբ նա կորցնում է իր իրավունքը դիմումը ներկայացնելու հաջորդ օրվանից.*

2) *արտոնագիրը գործողության մեջ պահելու համար տարեկան պետական տուրքը սահմանված ժամկետներում չի վճարվել.*

3) *անվավեր է ճանաչվել արտոնագիրը.*

4) *այն իրավատիրոջ կողմից բավարար չափով չի օգտագործվել առաջին հարկադրական լիցենզիան տրամադրելուց հետո՝ երկու տարվա ընթացքում.*

5) *լրացել է այն ժամկետը, որի համար տրամադրվել են իրավունքները:*

Առաջին դեպքում հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե արդյոք իրավունքից հրաժարվելու դեպքում հրաժարումից հետո ընկած ժամանակահատվածի համար վճարված պետական տուրքը պետք է վերադարձվի: Քանի որ օրենքը որևէ պարտականություն այս մասով չի սահմանում պետության համար, ուրեմն առավելագույնը այստեղ կարող է կիրառվել անհիմն հարստացման ինստիտուտը:

Այսպես, ելնելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի⁸ 111-րդ հոդվածի, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով⁹ նախատեսված անհիմն հարստացման դրույթներից վճարված պետական տուրքը չի կարող համարվել անհիմն հարստացում թեկուզև այն պատճառաբանությամբ, որ պետական տուրքի վճարման համար եղել է համապատասխան իրավական հիմք: Իսկ անհիմն հարստացման առաջացման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի անհիմն հարստացող ձեռք բերի կամ խնայի գույք, այդ ձեռքբերումը կամ խնայումը կատարվի տուժողի հաշվին և վերջապես այդ ձեռքբերումը կամ խնայումը լինի առանց որևէ իրավական հիմքի¹⁰:

Արդյունքում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ իրավատերը հնարավորություն է տալիս հանրությանը ևս օգտագործել գյուտը, բայց գուցա հեռաբար կրում է ծախսեր վճարված պետական տուրքը հետ չստանալու մասով՝ տնտեսապես անբարենպաստ վիճակում հայտնվելով քաղաքացիական իրավունքի այն սուբյեկտների նկատմամբ, ովքեր քննարկվող գյուտի օգտագործմամբ գործունեություն են սկսել ծավալել հրաժարումից հետո: Ավելին, հրաժարումից հետո պետությունն այլևս որևէ ծառայություն չի մատուցում իրավատիրոջ, և ոչ մի տրամաբանություն չկա, որ չմատուցված ծառայության համար իրավատերը պետք է վճարում կա-

Քաղաքացիական իրավունք

տարի: Հետևաբար այս կապակցությամբ առաջարկում ենք քննարկվող իրավանորմը լրացնել այն բովանդակությամբ, որ հրաժարումից հետո այդ ժամանակահատվածի համար վճարված պետական տուրքը վերադարձվում է իրավատիրոջը:

Արտոնագիրը գործողության մեջ պահելու համար տարեկան պետական տուրքը սահմանված ժամկետներում չվճարելու հիմքով գյուտի նկատմամբ տրամադրված իրավունքների դադարեցման առանձնահատկությունը հետևյալն է:

«Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքի¹¹ 68-րդ հոդվածը սահմանում է ցանկացած անձ, որը գյուտի իրավական պահպանության դադարեցման թվականից մինչև պետական լիազոր մարմնի պաշտոնական տեղեկագրում արտոնագրի գործողության վերականգնման մասին տեղեկությունների հրապարակման թվականը բարեխղճորեն սկսել է օրենքի համաձայն պահպանվող գյուտի օգտագործումը կամ կատարել է օգտագործման համար անհրաժեշտ նախապատրաստական աշխատանքներ, պահպանում է դրա հետագա անհատույց օգտագործման իրավունքը՝ առանց այդպիսի օգտագործման ծավալի ընդլայնման (հետօգտագործման իրավունք):

Մեր կարծիքով քննարկվող իրավանորմը համահունչ չէ Սահմանադրության 8-րդ հոդվածով երաշխավորված տնտեսական գործունեության ազատությանն ու ազատ տնտեսական մրցակցությանը: Քննարկվող իրավանորմը, լինելով տնտեսական հարաբերությունների սահմանադրաիրավական կանոնակարգման ելակետը, պետք է ընկալվի և մեկնաբանվի տնտեսական օբյեկտիվ օրենքների և դրանք պայմանավորող նախադրյալների վրա խելամիտ պետական ներգործության միջոցով¹²:

Տվյալ պարագայում հետօգտագործման իրավունքն անհարկի սահմանափակում է ստացել: Այսպես, անձը, ով տնտեսական գործունեություն է սկսել ծավալել մտավոր գործունեության արդյունքի օգտագործմամբ՝ այն նկատառումից ելնելով, որ հետագայում ևս հավասար պայմաններ կունենա

շուկայում, ստիպված է լինում կրել իրավատիրոջ ոչ իրավաչափ գործողությունների արդյունքում առաջացած բացասական հետևանքները: Հետևաբար քննարկվող իրավանորմն այնքանով, որքանով սահմանափակում է հետօգտագործման իրավունք ունեցող անձի կողմից մտավոր գործունեության արդյունքի օգտագործման ծավալների ընդլայնմանը, չի բխում օբյեկտիվ տնտեսական օրենքներից:

Գյուտի նկատմամբ տրամադրված իրավունքների դադարեցման հիմքերից արտոնագրի անվավեր ճանաչումը ամենախնդրահարույցներից է: Այսպես, «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքը գյուտի իրավական պահպանման հիմք դիտում է արտոնագիրը այն դեպքում, երբ արտոնագիրն իր էությունը իրավատիրոջը տրված հավաստիք է առ այն, որ գյուտը ճանաչվում և պահպանվում է պետության կողմից: Այլ կերպ՝ գյուտը ճանաչվում և պահպանվում է պետության կողմից ոչ թե արտոնագրի, այլ պետական գրանցամատյանում կատարված գրառման հիման վրա: Այսինքն՝ վարչական ակտը, որով իրականացվում է գյուտի իրավական պահպանությունը, պետական գրանցամատյանում կատարված գրառումն է: Հետևաբար գյուտի նկատմամբ իրավունքների դադարեցումը ճիշտ կլիներ սկսել պետական գրանցամատյանում գրառումը վերացնելուց և ոչ թե արտոնագիրն անվավեր ճանաչելուց:

Ասվածը կարևորվում է այն տեսանկյունից, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը¹³ սահմանում է հայցի 4 տեսակ (վիճարկման հայց, պարտավորեցման հայց, գործողության կատարման հայց և ճանաչման հայց), և երբ գյուտի արտոնագիրն անվավեր ճանաչելու պահանջ է դրվում, այդ պահանջը չի տեղավորվում քննարկվող հայցատեսակների շրջանակներում: Իրականում մնանատիպ հայցը վիճարկման հայց է, սակայն վիճարկման հայցի դեպքում անվավեր է ճանաչվում միջամտող վարչական ակտը, իսկ քննարկվող դեպքում միջամտող վարչական ակտը պետական գրանցամատյանում կատարված գրառումն է և ոչ թե ար-

տոնագիրը:

Այս կարգավորման պայմաններում արտոնագրի անվավեր ճանաչումը լուրջ խնդիրներ կարող է ունենալ նաև հայց ներկայացնելու ժամկետների մասով: Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 71-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վիճարկման հայցերի դեպքում հայցը դատարան կարող է ներկայացվել վարչական ակտն ուժի մեջ մտնելուց հետո երկամսյա ժամկետում, իսկ «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքի 431-րդ հոդվածի համաձայն՝ արտոնագիրը կարող է անվավեր ճանաչվել իր գործողության ժամկետի ողջ ընթացքում:

Այսպիսով, արտոնագիրն անվավեր ճանաչելու ժամկետների կասկացությամբ գոյություն ունեն երկու իրարամերժ կանոնակարգումներ, և ելնելով *Lex specialis derogate generalis* սկզբունքից՝ արտոնագիրը պետք անվավեր ճանաչվի «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված հատուկ նորմերի միջոցով: Բայց քանի որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածը վարչական դատավարության մասին օրենսդրությունը սահմանելիս կիրառելի իրավունքի մասով նախապատվությունը տալիս է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքին¹⁴ և բացառություն չի անում մտավոր սեփականության գործերով կիրառելի օրենսդրության վերաբերյալ, ապա օրենսդրության տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ արտոնագիրն իրականում կարող է անվավեր ճանաչվել երկամսյա ժամկետում և ոչ թե իր գործողության ողջ ժամկետի ընթացքում: Ընդ որում, նմանատիպ իրավական բացի մասին է անդրադարձել նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը և գտել, որ դրա լրացումն օրենսդիր մարմնի և ոչ թե Սահմանադրական դատարանի խնդիրն է¹⁵:

Տվյալ պարագայում էական նշանակություն ունի այն, որ արտոնագիրն անվավեր ճանաչվի ոչ թե երկամսյա ժամկետում, այլ իր գործողության ողջ ընթացքում թեկուզև այն պատճառաբանությամբ, որ գյուտի արտոնագրառուականության մասին եզրակացու-

թյունը կարող է ներկայացվել մինչև արտոնագրի գործողության իններորդ տարին, իսկ նման պայմաններում ողջամտորեն արտոնագիրն անվավեր ճանաչելու հիմքերը ևս կառաջանան համապատասխան գրավոր ապացույցը (արտոնագրառուականության վերաբերյալ եզրակացություն) ներկայացնելուց հետո:

Այսպիսով, իրականում արտոնագիրն անվավեր ճանաչելու մասով ՀՀ օրենսդրությունն այն տրամաբանությամբ է կառուցված, որ այս եղանակով մտավոր սեփականության պաշտպանությունը գործնականում բացառվում է: Հետևաբար նմանատիպ խնդրից խուսափելու համար առաջարկում ենք ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածում բացառություն նախատեսել մտավոր սեփականության գործերի համար այնպես, ինչպես դա արված է, օրինակ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում¹⁶ սնանկության վարույթը կարգավորող օրենքների մասով:

Գյուտի նկատմամբ տրամադրված իրավունքները դադարեցվում են նաև, երբ դրանք իրավատիրոջ կողմից բավարար չափով չեն օգտագործվել առաջին հարկադրական լիցենզիան տրամադրելուց հետո՝ երկու տարվա ընթացքում: Իրավունքների դադարման նշված հիմքը ևս գործնականում կիրառելիության հետ խնդիրներ ունի: Նախ՝ անհասկանալի է, թե օրենսդիրն ինչ է հասկացել բավարար չափով չօգտագործել ասելով: Հաճախ իրավատերերն անձամբ չեն էլ օգտագործում իրենց պատկանող մտավոր գործունեության արդյունքները: Այդ պատճառով էլ հենց ստեղծվել են լիցենզային պայմանագրերը, որոնք սպառնում են գյուտի պրակտիկ կիրառումը: Փաստորեն օրենսդիրն անհարկի պարտավորություններով է ծանրաբեռնել իրավատերերին:

Իրականում այստեղ նպատակ է հետապնդվել, որպեսզի իրավատերերը չնպաստեն հարկադրական լիցենզիաների տարածմանը: Այսինքն՝ քննարկվող նորմով ոչ թե պետք է սահմանվեր, որ ոչ բավարար չափով օգտագործումն է իրավունքի դադարման հիմք, այլ հարկադրական լիցենզայի տրամադրման հիմքերի պահպանումը երկու

տարվա ընթացքում հիմք է իրավունքի դա-
դարման համար:

Եվ վերջապես, անհասկանալի է, թե ինչ
կարգով են դադարեցվելու իրավատիրոջ
իրավունքները: Նախ՝ ՀՀ մտավոր սեփա-
կանության գործակալությունը որևէ լիազո-
րություն չունի գյուտի ոչ բավարար օգտա-
գործման կապակցությամբ համապատաս-
խան բացահայտումներ կատարելու կա-
պակցությամբ, հետևաբար հնարավոր է, որ
իրավունքները դադարած լինեն, սակայն
համապատասխան գրանցումները պետա-
կան գրանցամատյանում շարունակեն գո-
յատևել:

Միակ անձը, ով շահագրգռված է գյուտի
չօգտագործման հանգամանքը բացահայ-
տելու, քաղաքացիական շրջանառության
այն սուբյեկտն է, ով գյուտն օգտագործելու
փաստացի պահանջարկ ունի: Սակայն հա-
մապատասխան մտավոր գործունեության
արդյունքն օգտագործելու համար այդ ան-
ձինք պետք է վստահ լինեն իրավատիրոջ
իրավունքների դադարման կապակցու-

թյամբ: Եվ միակ եղանակն իրավունքի դա-
դարման համար շարունակում է մնալ դա-
տական կարգով գյուտի նկատմամբ իրա-
վունքների պետական գրանցումն անվավեր
ճանաչելը, քանի որ քանի դեռ առկա են հա-
մապատասխան գրանցումները, իրավատե-
րը շարունակում է պահպանել իր իրավունք-
ներն այդ մտավոր գործունեության արդյուն-
քի նկատմամբ:

Կատարված հետազոտության արդյուն-
քում, եթե իրավունքների պաշտպանության
մասով կարող ենք ասել, որ խնդիրներ դեռևս
գոյություն չունեն, ապա նույնը չենք կարող
ասել իրավունքների դադարման կապակցու-
թյամբ: Այստեղ խառնաշփոթ է տիրում
օրենսդրության մեջ և գործնականում իրա-
վունքների դադարման միակ կիրառելի հիմ-
քը դառնում է արտոնագրի ժամկետի լրա-
նալը: Հետևաբար նշված իրավիճակից
դուրս գալու համար նպատակահարմար ենք
գտնում օրենսդրության մեջ կատարել սույն
հոդվածով քննարկվող բարեփոխումները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ԱՍՏԻՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություն-
ներ /ընդհանուր խմբագրությամբ/ Գ. Հարությունյան, Ա. Վարդաշյան: Եր.:
«Գրավոր», 2010:
2. Гражданское право: учеб.: в 3 т. Т. 3 / Е. Н Абрамова, Н. Н.
Аверченко, Ю. В. Байгушева [и др]; под ред. А. П. Сергеева. М., 2009.
3. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации.
В 2 т. Т. 2. Части третья, четвертая ГК РФ / под ред. Т. Е. Абовой, М.
М. Богуславского, А. Г. Светланова. М., 2009.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации
(постатейный) / А.В. Бриллиантов, Г.Д. Долженкова, Я.Е. Иванова и
др.; под ред. А.В. Бриллиантова. М., 2010.
5. Судариков С. А. Право интеллектуальной собственности: учеб.
М., 2008.
ԹՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ
1. ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով) (05.12.2005 թվական):
2. «Մտավոր սեփականության իրավունքների անտրին անկվող հայեա-
կետների մասին» Մարտի 5-ին համապետական ընդունվել է 1994թ. ապրիլի 15-ին:
3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին:
4. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 1998թ.
մայիսի 5-ին:

5. ՀՀ մարային օրենսգիրք, ընդունվել է 2000թ. հուլիսի 6-ին:
6. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ընդունվել է 2003թ. ապրիլի 18-ին:
7. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 2007թ. նոյեմբե-
րի 28-ին:
8. «Վարչարարության իմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ
օրենք, ընդունվել է 2004թ. փետրվարի 18-ին:
9. «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մա-
սին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 2008թ. հունիսի 10-ին:
10. ՀՀ սահմանադրական դատարանի թիվ 1 դատական կազմի 2013թ. հուն-
վարի 16-ի թիվ ՍՂ-144/1-3 գործով կայացրած որոշումը (http://concourt.am/
armenian/decisions/judicial/2013/01.16-2.pdf, 2013 թ. փետրվարի 10-ի դրությամբ):
11. Երևան քաղաքի Արարիկի և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների
ատաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵՔՂ/0809/02/08
գործով 2010թ. հունիսի 3-ի վճիռ (http://www.datalex.am/dl_case_view_
page.php?caseType=2& courtID=0&caseID=36873221949097412, 2011 թ. նոյեմբերի
8-ի դրությամբ):
12. Թիվ ՎԳ-1163/05/12 գործով ՀՀ վարչական դատարանի, ՀՀ վարչական
վերաքննիչ և ՀՀ վճարակ դատարանի դատական ակտեր http://www.datalex.am/dl
_case_view_page.php? caseType =5&court ID =0&caseID = 38562071809575238, 2013
թ. փետրվարի 10-ի դրությամբ):

1. Ընդունվել է 1994թ. ապրիլի 15-ին: Այսուհետ նաև «TRIPS
համաձայնագիր»:
2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федера-
ции. В 2 т. Т. 2. Части третья, четвертая ГК РФ /под ред. Т. Е. Або-
вой, М. М. Богуславского, А. Г. Светланова. М., 2009, с. 270-271.
3. Судариков С. А. Право интеллектуальной собственности:
учеб. М., 2008, с. 294-330.
4. Ընդունվել է 2000 թ. հուլիսի 6-ին: ՀՀՊՏ 2000.08.21/19(117):
5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации
(постатейный) /А.В. Бриллиантов, Г.Д. Долженкова, Я.Е. Иванова и
др.; под ред. А.В. Бриллиантова. М., 2010, с. 456.
6. Ընդունվել է 1995թ. հուլիսի 5-ին (փոփոխություններ՝ 27.11.2005):
ՀՀՊՏ 2005.12.05/ Հասուկ թողարկում հոդ. 1426:
7. Ընդունվել է 2003թ. ապրիլի 18-ին: ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) հոդ. 407:
8. Ընդունվել է 2004թ. փետրվարի 18-ին: ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) հոդ.
413:
9. Ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին: ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
10. Гражданское право: учеб.: в 3 т. Т. 3 / Е. Н Абрамова, Н.
Н. Аверченко, Ю. В. Байгушева [и др.]; под ред. А. П. Сергеева. М.,
2009, с. 84. Երևան քաղաքի Արարիկի և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շր-
ջանների ընդհանուր իրավասության ատաջին ատյանի դատարանի թիվ

ԵՔՂ/0809/02/08 գործով 2010 թ. հունիսի 3-ի վճիռը
(http://www.datalex.am/dl_case_view_page.php?caseType=2&
courtID=0&caseID=36873221949097412, 2011 թ. նոյեմբերի 8-ի դրությամբ):
11. Ընդունվել է 2008թ. հունիսի 10-ին: ՀՀՊՏ 2008.07.09/42 (632) հոդ.
715:
12. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանու-
թյուններ /ընդհանուր խմբագրությամբ/ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վարդաշյանի:
Եր.: «Գրավոր», 2010, էջ 116-117:
13. Ընդունվել է 2007թ. նոյեմբերի 28-ին: ՀՀՊՏ 2007.12.19/64(588) հոդ.
1300:
14. Դու է վկայում նաև ներկայիս դատական պրակտիկան: Օրինակ՝
թիվ ՎԳ-1163/05/12 գործով ՀՀ վարչական դատարանի, ՀՀ վարչական վե-
րաքննիչ և ՀՀ վճարակ դատարանի դատարանի որոշումները սույն հարցի վերաբեր-
յալ (http://www.datalex.am/dl_case_view_page.php?caseType=5&courtID
=0&caseID= 38562071809575238, 2013 թ. փետրվարի 10-ի դրությամբ):
15. ՀՀ սահմանադրական դատարանի թիվ 1 դատական կազմի 2013թ.
հունվարի 16-ի թիվ ՍՂ-144/1-3 գործով կայացրած որոշումը
(http://concourt.am/armenian/decisions/judicial/2013/01.16-2.pdf, 2013թ. փետր-
վարի 10-ի դրությամբ):
16. Ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին: ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՈՍՏԱԿԱՆ
ԻՆՋԻՆԵՐԻՆԵՐ
44

ԻՐԱՎՈՒՆԵՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀԱՆ ԱՌԱՆՁԱՀԱՏՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԶԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում գործող շուկայական տնտեսությանը հատուկ կազմակերպական հարաբերությունները սկզբունքորեն տարբերվում են խորհրդային ժամանակաշրջանի տնտեսության կազմակերպական հարաբերություններից: Քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտները, ելնելով իրենց մասնավոր շահերից, կայացնում են կորպորացիայի ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման վերաբերյալ որոշումներ, կորպորացիայի կառավարման մարմիններն ընդունում և ապահովում են կորպորատիվ որոշումների իրականացումը, որոշում են համապատասխան կորպորացիայի զարգացման ռազմավարությունը, բաշխում են շահույթը կամ իրենց սոցիալական, մշակութային կամ ոչ առևտրային շահերի իրացման համար ստեղծում են հավելյալ կառուցակարգեր: Արդյունքում, կորպորացիաների գործունեությունը կարգավորող օրենսդրական ակտերի նոր լինելը, որոշ հարցերում մաս անկատարությունը, ինչպես մաս կորպորատիվ հարաբերություններում իրավակիրառ պրակտիկայի սակավաթվությունը հանգեցնում են տարաբնույթ իրավախախտումների, իրավաբանական կոնֆլիկտների, որոնց հիմքում ընկած է լինում կորպորատիվ իրավահարաբերությունների սուբյեկտների կողմից թույլ տրված իրավունքի չարաշահումը:

Իրավունքի չարաշահման ինստիտուտը կիրառելի է իրավունքի տարբեր ճյուղերում, գոյությունի ունի տարբեր իրավական համակարգերում և ծառայում է տարատեսակ նպատակների իրականացմանը¹: Այս խնդրին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են մույնիսկ հռոմեացի իրավաբանները, որոնք գտնում էին, որ

որևէ մեկը չի կարող իրավախախտ համարվել, եթե նա օգտվում է իր իրավունքից (nullus videtur dolo facere, qui suo jure utitur)²:

Խորհրդային շրջանի օրենսդրությունը, ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության ներկայիս օրենսդրության, իրավունքի չարաշահման մույնաբովանդակ ուղղակի արգելք չէր նախատեսում: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով առաջին անգամ արգելվեց ինչպես քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողությունները, որոնք իրականացվում են բացառապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ, այսինքն՝ վնաս պատճառելու ուղղակի մտադրությամբ (չիկանա)³, այնպես էլ իրավունքի չարաշահումն այլ ձևերով, որոնք իրականացվում են առանց վնաս պատճառելու մտադրության, սակայն օբյեկտիվորեն վնաս են պատճառում այլ անձանց, այսինքն՝ անուղղակի դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ իրականացվող իրավունքի չարաշահում:

ԽՍՀ Միության և Հանրապետությունների 1961թ. քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքների⁴ 5-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանվում էր, որ քաղաքացիական իրավունքները պահպանվում են օրենքով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրանց իրականացումը հակասում է այդ իրավունքների նպատակին սոցիալիստական հասարակարգում՝ կոմունիզմի կառուցման ժամանակաշրջանում: Իրավունքներն իրականացնելիս և պարտականությունները կատարելիս քաղաքացիները և կազմակերպությունները պետք է պահպանեն օրենքները, հարգեն սոցիալիստական համակեցության կանոնները և

Կորպորատիվ իրավունք

կոմունիզմը կառուցող հասարակության բարոյական սկզբունքները:

ՀԽՍՀ 1964 թվականի քաղաքացիական օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը բառացի վերարտադրում էր ԽՍՀ Միության և Հանրապետությունների 1961թ. քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքների 5-րդ հոդվածի բովանդակությունը:

Հետագայում ԽՍՀ Միության և Հանրապետությունների 1991թ. քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքների 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետով՝ սահմանվեց, որ քաղաքացիական իրավունքների իրականացումը չպետք է խախտի այլ անձանց իրավունքները և օրենսդրությամբ պահպանվող շահերը: Իրավունքներն իրականացնելիս քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք պարտավոր են հարգել հասարակության բարոյական սկզբունքները և գործարար էթիկայի կանոնները: Քաղաքացիական իրավունքները պահպանվում են օրենսդրությամբ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրանք իրականացվում են դրանց նշանակությանը հակառակ:

Վ.Պ. Գրիբանովի կարծիքով վերոնշյալ հոդվածներում իր արտացոլումն է ստացել խորհրդային քաղաքացիական իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկը՝ սոցիալիստական հասարակությունում իրավունքներն իրենց նշանակությանը համապատասխան իրականացնելու սկզբունքը, որը հանդիսանում է կոմունիզմ կառուցող հասարակությունում հասարակական և անձնական շահերի ներդաշնակ համադրման պահանջի իրավաբանական արտահայտությունը:

Խորհրդային շրջանի օրենսդրությունը որպես դրանց նշանակությանը հակառակ իրավունքների իրականացման հետևանք նախատեսում էր այդ իրավունքները պաշտպանելուց պարտադիր հրաժարումը: Իսկ Հայաստանի Հանրապետության գործող քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ կետի տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ անձին պատկանող իրավունքները պաշտպանելուց հրաժարվելը հանդիսանում է դատարանի իրավունքը, այլ ոչ թե պարտականություն:

նր: Հետևաբար, նույնիսկ այն դեպքում, եթե դատարանի կողմից սահմանվի, որ շահագրգիռ անձն իրեն պատկանող իրավունքներն իրականացրել է բացառապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ, ինչպես նաև տեղի է ունեցել այլ ձևերով իրավունքի չարաշահում, դատարանն իր հայեցողությամբ կարող է իրականացնել իրավախախտի իրավունքների պաշտպանություն: Այսպիսով, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված սանկցիան դատարանի կողմից պարտադիր կիրառման ենթակա չի հանդիսանում:

Ի տարբերություն նախկինում գոյություն ունեցող՝ սոցիալ-տնտեսական նշանակությանը և հանրային շահին համապատասխան գործելու պահանջին ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը բովանդակում է քաղաքացիական իրավունքներն ամարգել իրականացնելու (ՀՀ քաղ. օր-ի 3-րդ հոդված, 1-ին կետ) և քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց կողմից քաղաքացիական իրավունքներն իրենց կամքով և ի շահ իրենց ձեռք բերման և իրականացման մասին (ՀՀ քաղ. օր-ի 3-րդ հոդված, 2-րդ կետ) սկզբունքային դրույթները: Միաժամանակ սահմանվում է, որ քաղաքացիական իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է պետական և հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, հանրության առողջության ու բարքերի, այլոց իրավունքների և ազատությունների, պատվի ու բարի համբավի պաշտպանության համար:

Ժամանակակից դատական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս հետևություն անել այն մասին, որ դատարանները որոշումներ կայացնելիս և կողմերն իրենց պահանջները հիմնավորելիս հազվադեպ են հղում կատարում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածին: Օրինակ՝ ԻՐՏԵԿ տեղեկատվական համակարգում առկա են վերը նշված հոդվածի կիրառությանը վերաբերող ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ընդամենը չորս՝ թիվ 3-1518 (ՎԳ) 2007, 3-1546 (ՎԳ) 2007,

Կորպորատիվ իրավունք

ԵԶԳ/0595/04/08, ԱԲԳ-1/0093/02/097 գործերով կայացված որոշումները, որոնք կորպորատիվ իրավահարաբերությունների հետ ըստ էության առնչություն չունեն, սակայն որոշակիորեն արտացոլում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի կիրառման պրակտիկան:

Որոշում կայացնելիս դատարանը հղում է կատարում իրավունքի չարաշահման բացահայտված դեպքերի վրա՝ որպես իրավունքների պաշտպանությունը մերժելու համար լրացուցիչ հիմք կամ հայցադիմումը բավարարելու հիմք, իսկ հաճախ պարզապես սահմանափակվում է սանկցիա կիրառելու հնարավորության մատնանշմամբ: Ըստ էության, դատարանի կողմից հաստատված՝ իրավունքի չարաշահման փաստը՝ որպես իրավունքների պաշտպանությունը մերժելու հիմք, գործնականում չի կիրառվում:

Կարծում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի դատարանների կողմից ոչ հաճախ կիրառման պատճառը նշված նորմերի ոչ հստակ կառուցվածքն է, ինչպես նաև իրավունքի չարաշահման օրենսդրական բնորոշման բացակայությունը: Գտնում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածը դատական ակտեր կայացնելիս կարող է տարաբնույթ իրավունքի չարաշահումների տեղիք տալ: Այսպես՝ դրա չափազանց լայն մեկնաբանությունը կարող է հանգեցնել օրենքի վրա հիմնված, դատարանի կարծիքով արդար որոշումների կայացմանը, և օրենքը չկիրառելուն, որը դատարանի կարծիքով կոդիվի որպես անարդար (իրավունքի չարաշահում):

Իրավունքի չարաշահման ինստիտուտի օրենսդրական բնորոշման բացակայության պայմաններում, մի շարք տեսաբանների կողմից փորձ է կատարվել տալ իրավունքի չարաշահման տարաբնույթ գիտական բնորոշումներ: Օրինակ՝ Վ. Պ. Գրիբանովը պնդում է, որ իրավունքի չարաշահումը քաղաքացիական իրավախախտման առանձնահատուկ տեսակ է, որն իրականացվում է իրավագոր անձի կողմից իրեն պատկանող իրավունքներն

իրականացնելիս՝ կապված իրեն թույլատրված ընդհանուր տեսակի վարքագծի շրջանակներում չթույլատրված կոնկրետ ձևեր օգտագործելու հետ⁸:

Ա. Պ. Մերգենն իրավունքի չարաշահումը բնորոշում է որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների գործողություններ, որոնք իրականացվում են իրենց տրված իրավունքների շրջանակներում, սակայն խախտելով դրանց շրջանակները⁹: Իրավունքի չարաշահման հիմնական առանձնահատկությունը, Ա. Պ. Մերգենի կարծիքով, այն է, որ իրավախախտի գործողությունները ձևական առումով հենվում են նրան պատկանող իրավունքի վրա, սակայն դրա կոնկրետ իրացման ժամանակ ձեռք են բերում այնպիսի ձև և բնույթ, որ հանգեցնում են այլ անձանց իրավունքների և օրենքով պահպանվող շահերի խախտմանը:

Վ. Ի. Եմելյանովայի կարծիքով սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքի չարաշահում է հանդիսանում իրավագոր անձի կողմից օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված՝ չկանխատեսված պայմաններում այլ անձի օգտին սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքն իրականացնելու պարտականության խախտումը¹⁰:

Ս. Գ. Չայցևան ենթադրում է, որ «իրավունքի չարաշահում» հասկացությունն իր մեջ պետք է ներառի, անկախ իրականացման միջոցից, նորմատիվ նյութի մեջ տեղադրված հնարավորությունների իրացման այնպիսի դեպքերը, որոնցից վնասվում է այլ անձանց իրավաբանորեն ճանաչված ազատությունը¹¹:

Վ. Վ. Բորոդինը և Վ. Ի Կրուսն իրավունքի չարաշահումը դիտարկում են որպես մեղավոր վարքագիծ (գործողություն կամ անգործություն)՝ ուղղակի կամ անուղղակի՝ ուղղված հասարակական հարաբերությունների արդարացի (սահմանադրական) կարգի դեմ, պատճառելով վնաս անձնական և/կամ հասարակական բարիքներին և անձանց ոչ անիրավաչափ շահերին՝ արտահայտված մարդու իրավունքներից և ազատություններից օգտվելու և իրավագոր իրավակիրառման կոնկ-

Կորպորատիվ իրավունք

րետացված ձևերի մեջ¹²:

Յա.Գ. Յաննևն իրավունքի չարաշահումը բնորոշում է որպես գործողություններ կամ անգործություն, որոնք ոչ ուղղակիորեն, ոչ անուղղակի չեն խախտում իրավական նորմեր և իրավունքի սկզբունքներ, սակայն գտնվում են բարոյականության սկզբունքների և սոցիալիստական համակեցության կանոնների հետ հակասության մեջ, խախտում են այդ կանոնները, որոնց առնչությամբ օրենքը պահանջում է, որպեսզի դրանք հարգվեն և պահպանվեն¹³:

Ն.Ս. Մալեինայի կարծիքով օրենքի նորմերը չեն կարող և չպետք է սուբյեկտներին տրամադրեն այնպիսի իրավունքներ, որոնց օգտագործումը վնաս կպատճառի այլ քաղաքացիներին, կազմակերպություններին և պետությանը: Նման իրավական կարգավորման դեպքում իրավունքի չարաշահումը կբացառվի¹⁴:

Վերը նշվածի վերլուծությունը թույլ է տալիս փաստել, որ ամենակատարյալ օրենսդրական կարգավորման պայմաններում էլ իրավունքի չարաշահման հնարավորություն ընձեռող նորմերի գոյությունը հնարավոր չէ բացառել և իրավունքի չարաշահումը կարել է բնորոշել որպես շեղվող վարքագիծ, իրավախախտման¹⁵ հատուկ տեսակ, որի դեպքում անձի կողմից իրեն պատկանող իրավունքների և օրինական շահերի իրականացումը երրորդ անձանց համար առաջացնում է վնաս, նման գործողությունների կատարումը ակնհայտորեն անհամաչափ է իրավունքներն ու օրինական շահերն իրացնող անձի անձնական շահին, օրենքի ոգուն և հակասում է իրավահարաբերությունների կարգավորման կարևորագույն սկզբունքներից բարի կամքի և ազնվության սկզբունքներին:

Գտնում ենք, որ իրավունքի չարաշահման ինստիտուտի իրավական կարգավորումը միայն քաղաքացիական իրավունքի կողմից զգալի արդյունք չի տա, քանի որ այն իրենից ներկայացնում է միջոցառում կատեգորիա, մասնավորապես, կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահումը կարող է բացա-

սական հետևանքներ առաջացնել իրավունքի այլ ճյուղերով երաշխավորված իրավունքների ու շահերի իրականացման արդյունքում, օրինակ՝ վարչական հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման դեպքում, քրեական և քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում դատավարական իրավունքներն իրականացնելիս և այլն: Քանի որ իրավունքի չարաշահումն ունի միջոցառում բնույթ, ուստի իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը պետք է իրականացվի պատասխանատվության մասնավոր և հանրային իրավական միջոցների կիրառման հիման վրա:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը կորպորատիվ իրավահարաբերությունների հասկացությունը չի բանաձևում, այնինչ կորպորատիվ հարաբերությունների իրավական բնույթի վերաբերյալ հարցը հանդիսանում է ժամանակակից քաղաքացիական իրավունքի գիտության առավել արդիական հիմնահարցերից մեկը: Ըստ էության, կորպորատիվ իրավահարաբերությունները քաղաքացիական իրավահարաբերությունների ինքնուրույն տեսակ են, համալիր իրավահարաբերություններ, որոնք հասարակական հարաբերությունների կարգավորման հանրային և մասնավոր մեթոդների հիման վրա կարգավորում են գույքային և դրանց սերտորեն առնչվող ոչ գույքային բնույթի բարիքներին վերաբերող կազմակերպական-վարչական հարաբերություններ¹⁶:

Կորպորատիվ իրավահարաբերություններում և կորպորատիվ իրավահարաբերության մասնակցի կողմից իրեն պատկանող իրավունքների և օրինական շահերի իրականացումը, որի արդյունքում երրորդ անձանց պատճառվում է վնաս, նման գործողությունների կատարումն ակնհայտորեն անհամաչափ է իրավունքներն ու օրինական շահերն իրացնող անձի անձնական շահին, օրենքի ոգուն և հակասում է իրավահարաբերությունների կարգավորման կարևորագույն սկզբունքներից բարի կամքի և ազնվության սկզբունքներին՝ հանդիսանում է իրավունքի

Կորպորատիվ իրավունք

չարաշահում:

Չնայած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրությունը չի բանաձևում իրավունքի չարաշահման հասկացությունը, սակայն կորպորատիվ իրավահարաբերությունները կարգավորող որոշ իրավական ակտերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս պնդել, որ օրենսդիրն ընդունում է կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման հնարավորությունը և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով նախատեսված սանկցիայից իրավունքի չարաշահում թույլ տվող անձի համար նախատեսում է այլ սանկցիա: Օրինակ՝ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է. «Ընկերության մասնակիցը (մասնակիցները), որը (որոնք) գումարային առումով տնօրինում է (են) ընկերության առնվազն տասը տոկոս բաժնեմասը, իրավունք ունի (ունեն) դատական կարգով պահանջել ընկերության այլ մասնակցի հեռացումն ընկերությունից, եթե նա իր գործողություններով կամ անգործությամբ դժվարացնում կամ անհնարին է դարձնում ընկերության բնականոն գործունեությունը»: Նշված հոդվածի վերլուծությունից կարելի է ենթադրել, որ ընկերության բնականոն գործունեությունը դժվարացնող կամ անհնարին դարձնող գործողությունները կամ անգործությունը կարող են լինել ինչպես իրավաչափ, այնպես էլ ոչ իրավաչափ, կարող են հանդիսանալ նաև օրենքով վերապահված իրավունքի իրացման կամ չիրացման հետևանք: Օրինակ՝ ընկերության գործադիր մարմնի ղեկավար, միաժամանակ ընկերության 51 տոկոս բաժնեմասի սեփականատեր հանդիսացող մասնակցի կողմից կարող են կնքվել տարատեսակ գործարքներ, որոնց արդյունքում ընկերությունը գրկվում է բնականոն գործունեություն ծավալելու հնարավորությունից: Նման իրավիճակում, եթե նույնիսկ այդ գործողությունները կատարվել են օրենքի պահանջների պահպանմամբ, սակայն իրենց մեջ պարունակում

են իրավունքի չարաշահման հատկանիշներ, ընկերության առնվազն տասը տոկոս բաժնեմաս ունեցող մասնակցի պահանջով տվյալ անձը կարող է դատական կարգով հեռացվել ընկերությունից:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահումն առկա է հետևյալ չորս պայմաններից որևիցե մեկի առկայության դեպքում.

- իրավահարաբերության մասնակիցն իրավունքն իրականացնում է (գործողությունները կատարում է) գլխավորապես¹⁷ այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ,

- բացակայում է իրավունքի իրականացման (գործողությունների կատարման) համար անհրաժեշտ հիմնավոր կամ օրենսդրական շարժառիթ,

- իրավունքի իրականացումը (գործողության կատարումը) հակասում է հանրային բարքերին (բարոյական նորմերին), բարի կամքի և ազնվության սկզբունքին,

- իրավունքն իրականացվում է (գործողությունը կատարվում է), այդ իրավունքի իրականացման համար օրենքով ամրագրված նպատակին հակադիր կերպով¹⁸:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների սուբյեկտային կազմի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցներին բաժանել երկու խմբի.

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտներ,

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտներ:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտներ են կորպորացիայի մասնակցները (անդամները, բաժնետերերը և այլն), կառավարման մարմինները, ինչպես նաև կորպորացիայի գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինները:

Կորպորատիվ իրավահարաբերու-

Կորպորատիվ իրավունք

թյունների արտաքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտների շարքին են դասվում կորպորացիայի գործունեությունը կարգավորող պետական մարմինները, կոնտրագենտները և այլն:

Գործնականում, կորպորատիվ իրավահարաբերություններում, հենց վերը նշված սուբյեկտներն են, որ հանդես են գալիս որպես իրավունքի չարաշահում թույլ տվող և դրա արդյունքում որպես տուժող հանդես եկող անձինք:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումն իրենից ներկայացնում է բարդ իրավական երևույթ, որի էության ուսումնասիրման և բացահայտման գործում կարևոր նշանակություն ունի կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման դասակարգումը, ինչը հնարավորություն կընձեռի համակարգել նշված հարցի վերաբերյալ գոյություն ունեցող գիտելիքները, ինչպես նաև տարբեր չափանիշների հիման վրա ստանալ կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման վերաբերյալ նոր գիտելիքներ:

Օրինակ՝ ըստ Ի. Կլեյնգլիի,¹⁹ բաժնետիրական չարաշահումների հիմնական տեսակները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք մեծ խմբի՝

- կազմակերպության կառավարման նկատմամբ ոչ իրավաչափ վերահսկողություն,

- վստահության չարաշահում,
- չարաշահում արժեթղթերի շուկայում:

Կարծում ենք, որ վերը նշված դասակարգումն ամբողջությամբ չի արտահայտում կորպորատիվ իրավահարաբերություններում առկա իրավունքի չարաշահման տարբեր տեսակները, ուստի առաջարկում ենք կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման դասակարգումն իրականացնել՝ հիմք ընդունելով հետևյալ չափորոշիչները.

Կախված իրավունքի չարաշահման ձևից՝

- իրավունքի չարաշահում, որն իրականացվում է (գործողությունները կատարվում են) գլխավորապես այլ անձի վնաս

պատճառելու մտադրությամբ,

- իրավունքի չարաշահում, երբ բացակայում է իրավունքի իրականացման (գործողությունների կատարման) համար անհրաժեշտ հիմնավոր կամ օրենսդրական շարժառիթը,

- իրավունքի չարաշահում, երբ իրավունքի իրականացումը (գործողության կատարումը) հակասում է հանրային բարքերին (բարոյական նորմերին), բարի կամքի և ազնվության սկզբունքին,

- իրավունքի չարաշահում, երբ իրավունքն իրականացվում է (գործողությունը կատարվում է), այդ իրավունքի իրականացման համար օրենքով ամրագրված նպատակին հակադիր կերպով:

Կախված կորպորատիվ իրավահարաբերությունների տեսակից՝

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ կապված հարաբերություններում իրավունքի չարաշահում (օրինակ՝ մասնակիցների՝ ընկերության կառավարմանը մասնակցելուն և ընկերության գործունեությունը վերահսկելուն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, մասնակիցների միմյանց միջև առաջացող հարաբերությունները և այլն),

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմի հետ կապված հարաբերություններում իրավունքի չարաշահում (օրինակ՝ կորպորացիայի՝ որպես գործարարական գործունեության սուբյեկտի գործունեությանը վերաբերող հասարակական հարաբերությունները՝ կորպորացիաների ստեղծման և գործունեության դադարեցման գործընթացի պետական կարգավորումը և այլն):

Իրավունքի չարաշահման սուբյեկտային կազմից կախված՝

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտների կողմից իրավունքի չարաշահում՝ կորպորացիայի փոքրամասնություն կազմող և խոշոր մասնակցություն ունեցող մասնակիցներ (անդամներ, բաժնետերեր և այլն), կառավարման մարմիններ՝ ընդհանուր ժողով, խորհուրդ և

գործադիր մարմին, ինչպես նաև կորպորացիայի գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինները.

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտների կողմից իրավունքի չարաշահում՝ կորպորացիայի գործունեությունը կարգավորող պետական մարմիններ, կոնտրազենտները և այլն:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետությունում կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման հիմնախնդրի գիտական մակարդակով ուսումնասիրված չլինելը, պրակտիկայում կորպորատիվ իրավահարաբերություններում

իրավունքի չարաշահման դեպքերի տարածվածությունը, մասնավորեցման արդյունքում ստեղծված կազմակերպություններում խոշոր բաժնետերերի կողմից փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերից ձերբազատվելու անհագուրդ ցանկությունը, օրենսդրության անկատարությունը և իրավակիրառ պրակտիկայի սակավաթվությունը ներկայումս արդիական են դարձրել սույն աշխատության մեջ նշված հիմնահարցերի օրենսդրական մակարդակով կարգավորումը, ինչը դրական ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետությունում կորպորատիվ հարաբերությունների բնականոն զարգացման և տնտեսության աճի վրա:

1. *Tridimas Takis*, Abuse of Right in EU Law: Some Reflections with particular Reference to Financial Law. Queen Mary University of London, School of Law, Legal Studies Research Paper No. 27/2009, p. 2.
2. Գալյու, Գիզեսուս, 50.17.55: Памятники римского права. М., изд. Зерцало, 1997.
3. *Բարսեղյան Տ. Գ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս, Եր., 2009, էջ 70:
4. Хрестоматия по истории отечественного государства и права 1917-1991гг., М., 1997, с. 361.
5. Хрестоматия по истории отечественного государства и права 1917-1991гг., М., 1997, с. 560.
6. Грибанов В. П., Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., 1972, с. 16.
7. ՀՀ վճարելի դատարանի թիվ 3-1518 (ՎԳ) 2007, 3-1546 (ՎԳ) 2007, ԵԶԳ/0595/04/08, ԱԲԳ/0093/02/09 գործերով կայացված որոշումները:
8. *Грибанов В.П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., Издательство МГУ, 1972, с. 284.
9. Гражданское право: Учебник.: в 3 т. /6-е изд., перераб. и доп. / Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и др.; Отв. Редактор А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. М., ТК Велби, Издательство Проспект, 2004, 1т.; с. 320.
10. *Емельянов В.И.* Разумность, добросовестность, незлоупотребление правами. М., Лекс-Книга, 2002, с. 56-57.
11. *Зайцева С.Г.* Злоупотребление правом как правовая категория и как компонент нормативной системы законодательства Российской Федерации. Рязань: Поверенный, 2002, с. 145.
12. *Бородин В. В., Крусс В. И.* Некоторые философско-правовые аспекты проблемы злоупотребления правами и свободами человека// Известия высших учебных заведений. Правоведение. 2002. №6 (245). Издательство Санкт-Петербургского университета, с. 39.
13. *Янес Я.Г.* Правила социалистического общества и их функции при применении правовых

- норм, Прогресс. М., 1980, с. 190.
14. *Малеин Н.С.* Гражданский закон и права личности в СССР. М., Юрид. Лит., 1981, с. 70-71.
15. *Ավետիսյան Վ.Գ., Սերոբյան Գ.Մ.* Կորպորատիվ իրավահարաբերություններում բաժնետիրական և սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների կողմից իրավունքի չարաշահումը որպես իրավախախտման տարատեսակ, «Գատական իշխանություն», 2012, N12/161, էջ 52-62:
16. *Ավետիսյան Վ.Գ.* Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի», 2011, N134.3, էջ 27-38:
17. Կարծում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին կետում օգտագործված «բացառապես» բառը գործնականում անհնարին է դարձնում այդ նորմի կիրառությունը, ուստի առաջարկում ենք այն փոխարինել «գլխավորապես» բառով, քանի որ գործնականում շատ դժվար է, եթե ոչ անհնարին, ապացուցել այն հանգամանքը, որ ամեն գործողությունները կատարում է բացառապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրության, այլ միշտ կարող է մեջբերվել մի որևէ այլ մտադրություն, որն ունեցել է վնաս պատճառողը, սակայն նրա համար գլխավոր նպատակը հանդիսացել է երրորդ անձին վնաս պատճառելը:
18. Նշված հիմքերի առկայությամբ ՀՀ-ում իրավունքի չարաշահման օրինակներին առավել մանրամասն անդրադարձել ենք՝ *Վետիսյան Բ. Դ.* Особенности консолидации акций и проблемы правового регулирования в Республике Армения: “Правонарушение и юридическая ответственность”, Материалы международной научно-практической конференции, Тольятти, 2012, с. 1-13, *Ավետիսյան Վ.Գ., Սերոբյան Գ.Մ.* Կորպորատիվ իրավահարաբերություններում բաժնետիրական և սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների կողմից իրավունքի չարաշահումը որպես իրավախախտման տարատեսակ, «Գատական իշխանություն», 2012, N12/161, էջ 52-62 աշխատություններում:
19. *Клепицкий И.* Ответственность за акционерные злоупотребления. // Законность. 1996, N5 (739), с. 12.

Ռոզա ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի երկրորդ կուրսի ուսանողուհի

**ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ԵՎ ԴՐԱ ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Խ ու լ ի -
գանու-
թյունը հանրո-
րեն առավել
վտանգավորու-
թյուն ներկա-
յացնող արարք
է, որն էական
վնաս է հասց-
նում հասարա-
կության և պե-
տության շահե-
րին, ինչպես

կան կարգի դեմ ուղղված ոսնձգություն,
կոպտորեն կազմալուծում է հասարակա-
կան կարգը, վիրավորում է մարդկանց
բարոյական զգացմունքները, քունավո-
րում քաղաքացիների կենցաղն ու հան-
գիստը, բացասական ազդեցություն է ու-
նենում անչափահասների վրա:

Հաշվի առնելով խուլիգանության հա-
սարակական վտանգավորության բարձր
աստիճանը՝ Հայաստանի Հանրապե-
տության քրեական օրենսդրությունը
խուլիգանության հողվածի 4-րդ մասը
դասել է ծանր հանցագործությունների
թվին՝ խուլիգանության այդ տարատե-
սակի համար դատվածությունը համարե-
լով առանձնապես վտանգավոր ռեցիդի-
վիստ ճանաչելու պայմաններից մեկը¹:

Հայաստանի Հանրապետության կա-
ռավարությունը 2008թ. մարտի 27-ին ըն-
դունել է «Հայաստանի Հանրապետու-
թյունում հանցագործությունների կան-
խարգելման պետական ծրագիրը հաս-
տատելու մասին» թիվ 1039-Ն որոշումը,
որով խնդիր է դրել գիտական հաստա-
տությունների և համապատասխան պե-
տական մարմինների առջև՝ իրականաց-
նել «հանցավորության դեմ պայքարի
հիմնախնդիրների վերաբերյալ համա-
կարգված և գիտականորեն հիմնավոր-
ված առաջարկությունների մշակում և
ներդրում»²:

Չնայած տեսության մեջ խուլիգանու-
թյան հանցակազմի գիտական վերլուծու-
թյունների բազմակիությանը, դրան
առնչվող առանձին հարցեր դեռևս վիճա-
հարույց են մնում թե՛ գիտության, և թե՛
քրեական իրավունքի գործնական կի-

նակ քաղաքացիների իրավունքներին և
օրինական շահերին: Խուլիգանություն
բառն անգլիական ծագում ունի, առաջա-
ցել է խուլիգան (Hooligan) ազգանունով
չարամիտ ընտանիքից, որը հայտնի է
եղել իր աննախադեպ աղմկարարու-
թյուններով: Խուլիգանության դեմ պայ-
քարը միշտ հանդիսացել է իրավապահ
մարմինների կարևորագույն խնդիրնե-
րից մեկը, որի լուծման արդյունավետու-
թյունը պայմանավորված է մի շարք գոր-
ծոններով, մասնավորապես՝ քրեական
օրենսդրության կատարելագործմամբ և
դրա կիրարկման միատեսակ պրակտի-
կայի ձևավորմամբ:

Հարկ է նշել, որ քննարկվող հանցա-
գործությունը ոսնձգում է հասարակու-
թյունում մարդկանց միջև առկա փոխա-
դարձ հարգանքի, պատվի, արժանա-
պատվության, ազատության, անձնա-
կան անձեռնմխելիության և այլ արժեք-
ների պաշտպանությանն ուղղված հա-
սարակական հարաբերությունների դեմ:
Խուլիգանությունը՝ որպես հասարակա-

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րառման ժամանակ³: Ուստի կարծում ենք, որ դա պայմանավորված է նաև վերջին տասնամյակի ընթացքում հանցակազմի հասկացության և նրա որակյալ տեսակները բնորոշող հանգամանքներում կատարված որակական փոփոխություններով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ խուլիգանությունը դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելն է, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով:

Խուլիգանության հանցակազմի նման սահմանումը, միաժամանակ, հանդիսանում է տվյալ հանցակազմի հասարակ տեսակը և սահմանված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ի տարբերություն նախկին ձևակերպման, երբ քրեորեն պատժելի խուլիգանության համար պարտադիր հատկանիշներ էին նաև անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը, որպիսիք ներկայումս հանդիսանում են արարքը որակյալ դարձնող հատկանիշներ և սահմանված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Նշված հոդվածի վերլուծությունից երևում է, որ խուլիգանությունը հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործություն է, որի հիմնական, անմիջական օբյեկտ են հանդիսանում՝ հասարակական կարգի բովանդակությունը կազմող հասարակական հարաբերությունները, իսկ պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտը՝ անձի անձեռնմխելիության, պատվի և արժանապատվության, առողջության, քաղաքացիների և կազմակերպությունների գույքային շահերի պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Խուլիգանության հիմնական հանցակազմն ունի մեկ, իսկ որակյալ հանցակազմը՝ երկու օբյեկտ: Մասնավորապես՝ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով

խախտելը, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով, ենթակա է որակման որպես հասարակ խուլիգանություն, մինչդեռ նույն արարքը, որը գուցե ուղղվում է անձի առողջությանը, գույքային իրավունքներին և այլին վնաս պատճառելով, ենթակա է որակման խուլիգանության որակյալ հանցակազմով:

Պետք է նշել, որ հասարակական կարգը՝ մարդկանց ամենօրյա կենսագործունեության՝ աշխատանքի, կենցաղի, հանգստի ընթացքում նորմալ փոխհարաբերություններն ապահովող հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունն է⁴: Հասարակական կարգը՝ որպես քրեաիրավական պաշտպանության օբյեկտ, հասարակական անդորրը, հասարակական բարոյականությունը, այդ թվում՝ քաղաքացիների կողմից հասարակական վայրերում օրինապահ և կայուն վարքագծի պահպանումը, տրանսպորտի անխափան աշխատանքը, հիմնարկությունների, ձեռնարկությունների, անձանց ֆիզիկական և բարոյական անձեռնմխելիությունն ապահովող հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունն է: Այս և նմանատիպ հասարակական հարաբերությունների դեմ ուղղված հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք արտահայտող և հասարակական կարգը կոպտորեն խախտող գործողությունների կատարումը հանդիսանում է խուլիգանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը:

Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի կիրառման վերաբերյալ թիվ ԱՎԳ/0014/01/11 քրեական գործով՝ 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝ գտնելով. «...Նշված հանցակազմի օբյեկտի մեկնաբանման համար էական նշանակություն ունի «հասարակական կարգ» հասկացության պարզաբանումը: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է,

Քրեական իրավունք

որ հասարակական կարգն ընկալվում է երկու իմաստով՝ լայն և նեղ:

Լայն իմաստով հասարակական կարգը հասարակության մեջ առկա սոցիալական կապերի և հարաբերությունների համակցությունն է, որը ձևավորվում է սոցիալական, իրավական և բարոյական նորմերի գործողության արդյունքում, և յուրաքանչյուր հանցագործություն, զանցանք կամ այլ իրավախախտում այն կամ այն չափով հանգեցնում է դրա խախտման:

Խուլիզանության հիմնական հանցակազմի անմիջական օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք կազմում են նեղ իմաստով հասարակական կարգի բովանդակությունը:

Նեղ իմաստով հասարակական կարգն ընկալվում է որպես հասարակական նշանակության վայրերում, այն է՝

- 1) տրանսպորտային միջոցների կայանատեղիներում, 2) օդանավակայաններում, 3) շուկաներում, 4) պուրակներում, 5) այգիներում, 6) կինոթատրոններում, 7) ցուցասրահներում, 8) մարզադաշտերում, 9) փողոցներում, 10) հիմնարկ-ձեռնարկություններում, 11) ուսումնական հաստատություններում, 12) հասարակական տրանսպորտում, 13) հասարակական սննդի սպասարկման վայրերում, 14) հասարակական նշանակության այլ վայրերում՝

այնպիսի իրադրության առկայություն, որի պայմաններում ապահովված է քաղաքացիների արժանավայել վարքագիծը, կազմակերպությունների, հիմնարկների և հասարակական նշանակության այլ օբյեկտների բնականոն աշխատանքը, ինչպես նաև այդ վայրերում գտնվող անձի (անձանց) ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը ...»⁵:

Ուստի, հասարակական կարգի կոպիտ խախտումը և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումն ընդամենը խուլիզանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորումն է՝ հանցավոր

նպատակին հասնելու եղանակ:

Հասարակական կարգը կոպիտ կերպով կարող է խախտվել և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորվել նաև անձնական անբարյացակամ հարաբերություններից ծագած վրեժի հողի վրա կատարված հանցագործության, օրինակ՝ ծեծի, զենքի գործադրմամբ մարմնական վնաս պատճառելու դեպքում կամ վանդալիզմի, թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելու ժամանակ և այլն: Սակայն դրանք դեռևս խուլիզանություն չեն, որքանով որ դրանք քրեաիրավական պաշտպանության համապատասխան օբյեկտներին վնաս պատճառող հանրորեն վտանգավոր ոտնձգության միայն արտաքին դրսևորումն են, կամ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրող հատկանիշները:

Խուլիզանության շարժառիթը անձի՝ իր «առավելությունները» ընդգծելու մոլուցքն է, «ինքնահաստատման» ձգտումը, շրջապատին և հասարակությանը հակադրվելու և հակադրելու հանդուգն ցանկությունը, որին նա ձգտում է հասնել հասարակական կարգի կոպիտ խախտման և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու միջոցով: Ծարժառիթը նպատակին հասնելու ցանկությունն է, իսկ նպատակը շարժառիթի հիմքի վրա ձևավորված այն ապագա ցանկալի վիճակի մասին պատկերացումն է, որին ձգտում է հասնել անձը:

Խուլիզանություն կատարող անձն ինքնահաստատվում է, ձգտում հակահասարակական վարքագծով ապացուցել իր անկախությունը հասարակության մեջ ընդունված վարքագծի կանոններից, իր անձը հակադրելով հասարակությանը՝ ցույց տալ իր գերակայությունը և այլն:

Խուլիզանության շարժառիթը, ըստ Բ.Ս.Վոլկովի, անձի հատկապես անհարգալից ձևով իրեն դրսևորելու և համակեցության պահանջների ու կանոնների նկատմամբ բացահայտ անհարգալից

վերաբերմունք հանդես բերելու ձգտումն է⁶: Ս.Ա.Տարարուխինը խուլիզանության շարժառիթը սահմանում է որպես «հասարակական կարգը խախտող զանազան լկտի և հանդուգն գործողությունների միջոցով հասարակության նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու գիտակցված մղում»⁷:

Խուլիզանության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է դիտավորությամբ: Արարքի ճիշտ քրեաիրավական գնահատման համար անհրաժեշտ է նաև հստակ սահմանազատում կատարել մի կողմից խուլիզանության՝ որպես հասարակական կարգի դեմ ուղղված հանցագործության, մյուս կողմից խուլիզանական շարժառիթի՝ որպես արարքի հոգեբանական հատկության միջև:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրել է. «... Որ խուլիզանական դրդումներն անհրաժեշտ է սահմանազատել արարքը կատարելու պահին անձի մոտ առկա հուզական վիճակից, որն անձի մոտ առաջացնում է լարվածություն, էմոցիոնալ բռնկվածություն և այլն: Մասնավորապես, եթե արարքն սկսվել է կենցաղային հողի վրա առաջացած վեճի կամ տուժողի հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծի հետևանքով, ապա անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյոք անձի արարքը (հայտնաբերել տալը կամ այլ վարքագիծը) ստեղծված իրավիճակին համարժեք հուզական դրսևորում է, թե ուղղված է դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելուն, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով:

.../Այն դեպքում, երբ հանցավորի վարքագիծն ուղղված է կոնկրետ անձի, պայմանավորված է նրա հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծով և հանդիսանում է հանցավորի հուզական վիճակի արտահայտություն, խուլիզանության հանցակազմը բացակայում է:

.../ Արարքը խուլիզանություն կարող է որակվել այն դեպքում, երբ անձի մոտ

առկա են խուլիզանական դրդումներ: Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ արարքը խուլիզանություն կարող է որակվել նաև այն դեպքերում, երբ անձի մոտ առկա են հանցանքի կատարման այլ դրդումներ, սակայն հանցանքի կատարման ընթացքում ձևավորվում են խուլիզանական դրդումներ, այլ խոսքով՝ արարքը կվերաճի խուլիզանության՝ հասարակական կարգի կոպիտ խախտման, որը դրսևորվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով»⁸:

Չկա խուլիզանություն այն դեպքում, երբ ծեծը, առողջությանը վնաս պատճառելը և նմանատիպ արարքները կատարվել են անձնական անբարյացակամ հարաբերությունների հողի վրա, տուժողների ոչ իրավաչափ և անօրինական գործողությունների արդյունքում ձևավորված վրեժի շարժառիթով: Խուլիզանական դրդումները և կենցաղային շարժառիթները (վրեժ, խանդ, անձնական անբարյացակամ հարաբերություններ) արարքի որակման ժամանակ բացառում են միմյանց:

Օրինակ՝ կինոթատրոնում, համերգասրահում, ռեստորանում անձնական անբարյացակամ հարաբերությունների հողի վրա ծագած կռիվը, կոնկրետ հանգամանքներից ելնելով, կարող է վերաճել խուլիզանության՝ շրջապատին և հասարակությանը հակադրվելու հանդուգն ցանկությամբ հասարակական կարգի կոպիտ խախտման և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման:

Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկման առարկա է հանդիսացել և հանդիսանում նաև խուլիզանության դեպքում դիտավորության դրսևորման եղանակի հարցը: Որոշ գիտնականներ ու պրակտիկ աշխատողներ գտնում են, որ խուլիզանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ⁹, մյուսները չեն բացառում այդ հանցագոր-

Քրեական իրավունք

ծության կատարումը ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ¹⁰: Երկու դեպքում էլ արվում են հիմնավորումներ, առանց հակառակ տեսակետի բացառման: Առաջին տեսակետն է որդեգրել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը և կոնկրետ քրեական գործի շրջանակում փորձել ձևավորել դատական պրակտիկա¹¹:

Խուլիգանության սուբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ արտահայտված դիրքորոշումը ճանաչվել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2006 թվականի հոկտեմբերի 24-ի (Արման Սիերի Խաչատրյանի վերաբերյալ քրեական գործով) որոշմամբ, որն արդեն նախադեպային նշանակություն ունի: Որոշման մեջ արձանագրվել է. «Խուլիգանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ»:

Կարծում ենք, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այս տեսանկյունով վերլուծություն է կատարել և նախադեպային որոշումներում դիրքորոշում հայտնել արարքի քրեաիրավական որակման համար խիստ կարևոր այն հարցի կապակցությամբ, թե հանցավոր հետևանքը հանդի-

սանում է խուլիգանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, թե այն գտնվում է խուլիգանության հանցակազմի սահմաններից դուրս:

Սրանք հարցեր են, որոնք ոչ միայն գիտական մեկնաբանման կարիք ունեն, այլև ունեն օրենքի միատեսակ կիրառում ապահովելու պահանջ, առավել ևս մեր օրերում, երբ արարքների որակման կանոնների հստակ սահմանումը կարևոր է հասարակության համար մեծ վտանգ ներկայացնող հասարակական կարգի խախտման դրսևորումների դեմ լիարժեք պայքար կազմակերպելու համար:

Հասարակական կարգի նկատմամբ հանցավոր ոտնձգությունների դեմ արդյունավետ պայքարը՝ որպես խուլիգանության հաղթահարման գլխավոր ուղղություն, ենթադրում է դրա նախականիտումը:

Խուլիգանության պատճառների բացահայտումը կարևոր նշանակություն ունի հասարակական կարգի նկատմամբ հանցավոր ոտնձգությունների նախականիման միջոցների մշակման համար:

1. *Волков Б.С.* Мотив и квалификация преступлений. Казань 1968г., с. 77-79.
 2. «Հայաստանի Հանրապետությունում հանցագործությունների կանխարգելման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» 2008թ. մարտի 27-ի թիվ 1039-Ն որոշման ամբողջական տեքստը:
 3. *Никифоров Б. С.* Об умысле по действующему уголовному законодательству. Сов. гос. и право, 1965, №6, с. 27.
 4. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. Под ред. Северина Ю. Д. М., Юрид. лит., 1980; *Дагель П.* Субъективная сторона хулиганства. Сов. юстиция, 1968, №5.
 5. Շ.Հախվերդյանի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012թ. մարտի 30-ի թիվ ԱՎԴ/0014/01/12 որոշման ամբողջական տեքստը:
 6. *Волков Б.С.* Проблема воли и уголовная ответственность. Казань, 1965, с. 28, 151-152.
 7. *Тарарухин С.А.* Преступное поведение. Социально-психологические черты. М.,

1974, с. 98.
 8. Նույն որոշումը:
 9. *Бажанов М.И., Ткаченко В.И.* Квалификация хулиганства по советскому уголовному праву. Сов. гос. и право, 1958, №6.
 10. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. Под ред. Северина Ю. Д. М., Юрид. лит., 1980; *Дагель П.* Субъективная сторона хулиганства. Сов. юстиция, 1968, №5.
 11. Վճռաբեկ դատարանը, փորձելով հիմնավորել խուլիգանությունը միայն ուղղակի դիտավորությամբ կատարվելու իր իրավական դիրքորոշումը, կատարել է խուլիգանության հասկացության յուրօրինակ մեկնաբանում՝ նշելով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունից երևում է նաև, որ հասարակական կարգի կոպիտ խախտումը կատարվում է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու նպատակով, Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշում 2012թ. 30-ը մարտի թիվ ԱՎԴ/0014/01/11:

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КРИМИНАЛИЗАЦИИ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ В АРМЕНИИ

В последние годы в Армении наблюдается значительная мобилизация общества вокруг проблемы домашнего насилия, и постепенно повышается степень нетерпимости к дан-

ному явлению. Хотя данная проблема не нова для армянского общества, однако как на уровне законодательства, так и в правоприменительной практике государство в лице своих органов не создало достаточных гарантий и механизмов для предупреждения домашнего насилия, а при необходимости и привлечения к ответственности, вплоть до уголовной за его применение. Ныне действующий Уголовный Кодекс Республики Армения (УК РА)¹ предусматривает ответственность за умышленные преступления против жизни, здоровья и половой неприкосновенности, которые в определенной мере покрывают ряд деяний, представляющих собой по сути домашнее насилие. В тех случаях, когда жертвы домашнего насилия, будучи не в силах терпеть, все-таки обращаются в правоохранительные органы, уголовные дела возбуждаются в основном только в тех случаях, когда наличествует либо серьезный вред здоровью, либо причинение смерти в результате применения насилия в семье. В таком случае обвиняемым вменяются статьи о причинении вреда здоровью соответствующей степени, а порой — добавляется обвинение по статье 119 УК РА — пытки², что абсолютно не соответствует значению данного деяния с точки зрения международного права.

Здесь следует отметить, что правовой

запрет на некоторые формы домашнего насилия известен армянскому законодателю уже несколько десятилетий. Так, к примеру, в Судебнике Мхитара Гоша, изданном в начале XIII века, содержится норма, запрещающая под угрозой уголовного наказания нанесение побоев отцу или матери (ст. 147). А в другом источнике армянского права — Судебнике Смбата Спарапета-Гундестаблия (1265 год)³, предусматривается ответственность за применение насилия со стороны мужа в отношении жены (ст. 88). В то же время Судебник относит нанесение оптом побоев сыну в качестве наказания, от которых он умер, убийство матерью дочери, свекровью снохи (ст. 180) к числу неумышленных преступлений, а убийство мужа женой путем отравления или убийство ребенка посредством удушения (ст. 164) — квалифицированным убийством (ст. 93).

Со времени провозглашения независимости Республика Армения присоединилась к большинству основных международно-правовых соглашений в области защиты прав человека. В свете рассматриваемой проблематики остановимся подробнее на Конвенции Организации Объединенных Наций (ООН) о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин⁴, а также Европейской конвенции о правах и основных свободах человека и др. Несмотря на то, что Конвенция ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин не содержит конкретного запрета домашнего насилия или насилия в отношении женщин, в ходе последующего развития международного права, а также толкования положений Конвенции насилие в отношении женщин было признано нарушением прав человека⁵. В данном аспекте заслуживает упоминания Общая рекомендация Комитета ООН по ликвидации дискриминации в

отношении женщин, принятая в 1992 году, в которой Комитет признал насилие по гендерному признаку формой дискриминации, запрет на которую предусмотрен в ст. 1 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, что предполагает обязательство государства принять правовые меры (как уголовного, так и гражданского характера) для того, чтобы предотвратить дальнейшие акты насилия и предоставить различные услуги жертвам насилия. В случае неисполнения обязательства (должным образом, а не просто формально) по расследованию и привлечению виновных в насилии в отношении женщин, ответственность за деяние физических лиц может быть возложена на государство⁶.

Более конкретные обязательства в данной области были взяты Арменией в рамках различных механизмов ООН. В 2009 году Комитет ООН по ликвидации дискриминации в отношении женщин по результатам рассмотрения хода выполнения Арменией своих обязательств, взятых в рамках Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, настоятельно призвал Армению принять специальное законодательство по борьбе с насилием в отношении женщин, сделав данное деяние уголовно-наказуемым⁷. Год спустя в ходе Универсального периодического обзора имплементации обязательств в области прав человека в рамках ООН, были внесены ряд рекомендаций, на исполнение которых Армения добровольно согласилась. Среди таковых отметим следующие:

* предпринять немедленные шаги для отнесения домашнего насилия, в частности в отношении женщин и детей, включая физическое насилие, избиение, изнасилование, в том числе изнасилование в браке, и сексуальные посягательства, к категории уголовных преступлений;

* обеспечить принятие органами власти и службами полиции соответствующих мер для искоренения домашнего насилия в семье, начиная с утверждения и выполнения законопроекта о домашнем насилии;

* принять законодательство и меры по предотвращению насилия в отношении женщин и детей, в том числе, укрепив свой механизм мониторинга⁸.

Европейская конвенция о правах и основных свободах человека казалось бы также напрямую не запрещает домашнее насилие. Однако, в данном контексте важно упомянуть решение Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) касательно проблемы домашнего насилия по делу Нахиде Опуз против Турции⁹. ЕСПЧ в 2009 году признал государство виновным в нарушении обязательства защищать женщин от насилия и впервые подтвердил, что насилие по гендерному признаку является формой дискриминации в понимании ст. 14 Европейской конвенции. Бездействие правоохранительных органов на жалобы Нахиде Опуз о применении насилия к ней и ее матери со стороны ее супруга было признано нарушением права не подвергаться дискриминации. Тем самым Суд подчеркнул тот факт, что случаи насилия в семье не являются семейной проблемой, а представляют опасность для общества в целом, и признал обязанность государства активно реагировать на все жалобы на домашнее насилие, расследовать их и привлекать виновных к ответственности.

В 2011 году в рамках Совета Европы был сделан значительный шаг вперед в области запрещения и преследования домашнего насилия — была принята Конвенция Совета Европы «О предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашнем насилии» (далее — Конвенция)¹⁰. Несмотря на то, что Армения пока не присоединилась к данному документу, его анализ имеет практическое значение, так как РА уже заявила о своей готовности подписать и ратифицировать Конвенцию и учитывает ее требования при разработки законопроектов, направленных на предотвращение и наказание за насилие в отношении женщин и насилие в семье. Конвенция дает определение «домашнему насилию», понимая под ним «все акты физического, сексуального, психо-

логического или экономического насилия, которые происходят в кругу семьи или в быту или между бывшими или нынешними супругами или партнерами, независимо от того, проживает или не проживает лицо, их совершающее, в том же месте, что и жертва». Примечательно, что данное определение охватывает и акты экономического насилия, что является новеллой и шагом вперед по сравнению с ранее существовавшими определениями. Конвенция конкретно требует от государств принять необходимые законодательные и иные меры для предупреждения, расследования, наказания и предусматривания компенсации в отношении актов насилия, подпадающих под сферу действия Конвенции. Авторы Конвенции предлагают перечень деяний, отражающих минимум на основе компромисса государств-участников, которые должны быть криминализованы на национальном уровне. Отметим ключевые из них, а именно:

* Психологическое насилие, т.е. намеренное поведение, приводящее к серьезному ущербу психологической целостности лица в результате принуждения или угроз (ст. 33),

* Преследования, т.е. намеренное поведение в виде неоднократного угрожающего поведения, направленного на другое лицо, которое вызывает у нее или него страх за свою безопасность (ст. 34),

* Физическое насилие, т.е. намеренное поведение в виде совершения актов физического насилия в отношении другого лица (ст. 35),

* Сексуальное насилие, включая изнасилование, в том числе совершенное в отношении бывших или нынешних супругов или партнеров, как это признано на основании внутреннего права (ст. 36),

* Насильственный брак, т.е. намеренное поведение в виде принуждения взрослого лица или ребенка к вступлению, а также намеренное поведение в виде завлечения взрослого лица или ребенка на территорию государства иного, чем то, в котором она или он проживают, с целью заставить данное

взрослое лицо или ребенка вступить в брак (ст. 37),

* Насильственный аборт и насильственная стерилизация, т.е. умышленные действия, направленные на совершение аборта у женщины без ее предварительного и информированного согласия или осуществление хирургического вмешательства, цель или последствие которого является прекращение способности женщины к естественному воспроизводству потомства без ее предварительного и информированного согласия или понимания данной процедуры (ст. 39).

Конвенция закрепляет за государствами обязательство предусмотреть определенныеотячающие обстоятельства при криминализации данных деяний, к примеру в случаях, когда правонарушение было совершено в отношении бывшего или нынешнего супруга (супруги) или партнера, членом семьи, лицом, проживающим вместе с жертвой; в отношении ребенка или в его присутствии и др.

Во исполнение обязательств, взятых на себя в рамках международных организаций, в 2011 году в Армении был наконец-то представлен проект Закона РА «О домашнем насилии», вносящий также поправки в УК с целью усиления противодействия феномену насилия в семье¹¹. Согласно проекта закона «О домашнем насилии», под таким понимается физическое, сексуальное, психологическое или экономическое насилие между членами семьи. Законопроект предлагает внести следующие изменения и дополнения в УК: «Принуждение женщины любым способом к совершению аборта» (ст. 122) с санкцией по основному составу — штрафом или арестом максимальным сроком в 1 месяц. Предлагается также изменить редакцию ч. 1 ст. 137 в следующем формате: «Угроза убийством, причинением тяжкого вреда здоровью, совершения посягательства на половую свободу, похищения или уничтожением имущества в крупном размере, если при этом была реальная опасность осуществления этой угрозы», а также добавив в

ч. 1 ст. 131 новый способ совершения преступления — использование беспомощного положения жертвы, изменив основной состав на «Тайное или открытое похищение человека путем обмана, злоупотребления доверием, насилия или угрозы применения насилия или использования беспомощного положения жертвы, при отсутствии признаков преступления, предусмотренных статьей 218 настоящего Кодекса»¹². Кульминацией поправок является предложенное дополнение в текст УК РА в виде ст. 353: «Неисполнение требований защитного решения», в которой будет предусмотрена ответственность за данное деяние в случае его совершения в течение года после назначения административного штрафа за то же деяние.

Анализ международных документов, регулирующих проблему домашнего насилия и насилия в отношении женщин, показывает, что даже в случае принятия данного законопроекта и внесения предложенных изменений и дополнений в УК РА, не все международные обязательства Армении по криминализации всех форм домашнего насилия будут выполнены. В связи с этим нам видится необходимым внести в УК РА ряд изменений следующего характера и криминализовать:

* Психологическое насилие — умышленное причинения серьезного ущерба психологической целостности лица в результате систематического принуждения, угроз или действий, унижающих человеческое достоинство;

* Насильственную стерилизацию, т.е. осуществление хирургического вмешательства с целью прекращения способности женщины к естественному воспроизводству потомства без ее предварительного и информированного согласия или понимания данной процедуры;

* Преследования, т.е. совершение систематических действий в виде угрожающего поведения в отношении другого лица с целью вызвать у последнего страх за свою безопасность.

Говоря о криминализации физического

насилия, считаем необходимым предусмотреть более широкий спектр запрещенных деяний, а не только причинение вреда здоровью. Так, необходимо:

* Дополнить ст. 118 УК РА — «Побой» — отягчающим обстоятельством: «совершение деяния, предусмотренного частью первой данной статьи, в отношении ребенка, супруга, нетрудоспособного родителя; совершенные деяния в присутствии ребенка».

* Изменить статью 119, разделив составы «пытки» и «истязания», соответственно добавить статью 118-1 «Истязание, т.е. причинение физических или психических страданий или боли путем систематического нанесения побоев, применения телесных наказаний, лишения возможности отправления жизненно-важных функций либо иными насильственными действиями, если это не повлекло последствий, указанных в статьях 112 и 113 настоящего Кодекса».

* Предусмотреть в предлагаемой статье 118-1 следующие квалифицирующие обстоятельства: «Совершение деяния в отношении несовершеннолетнего; в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности; в отношении лица, находящегося в материальной и другой зависимости от виновного».

В целях повышения уровня защиты детей мы считаем необходимым внести определенные изменения и в ст. 170 УК РА, предусматривающую ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию ребенка родителем или лицом, на которое возложены обязанности по воспитанию ребенка. В то же время в качестве квалифицирующего обстоятельства данного преступления выступает жестокое с ним обращение при этом (ч. 2 ст. 172). Используя термин «жестокое обращение», армянский законодатель не раскрывает его. В судебно-следственной практике в РА также до сих пор не разработаны оценочные критерии данного явления. В то же время практика показывает, что дети становятся жертвами насилия или жестокого обращения не только со стороны роди-

телей или лиц, на которые возложены обязанности по воспитанию ребенка, но и со стороны других членов семьи/близких родственников (бабки, деда, дяди, тети и др.) или лиц, которые ведут с ними общее хозяйство. В связи с этим видится необходимым разделить ответственность за неисполнение обязанности по воспитанию ребенка со стороны специального субъекта (родителя или лица, на которое возложены обязанности по воспитанию ребенка) и применение к нему жестокого обращения как формы домашнего насилия. Для этого мы предлагаем предусмотреть «жестокое обращение с ребенком» в качестве отдельного деяния в составе ст. 170 УК РА, изменив ее название на «Неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию ребенка или жестокое обращение с ребенком», при этом предусмотреть «Жестокое обращение, связанное с применением физического или серьезного психологического насилия в отношении ребенка» в качестве части 2 статьи 170, без увязки с неисполнением обязанностей по воспитанию. В качестве оценочных признаков физического и серьезного психологического насилия будут применяться определения, предусмотренные в Законе РА «О домашнем насилии», о котором речь шла выше.

Другим пробелом в УК РА является отсутствие состава преступления, выражающегося в похищении с целью принуждения к вступлению в брак или вступлению в фактические брачные отношения (зачастую, такие браки остаются незарегистрированными в компетентных органах, что лишает девуш-

ку правовой защиты по многим аспектам). Право на дачу полного и свободного согласия на вступление в брак предполагает, что только брак, заключенный на основе свободно выраженного согласия брачующихся, может быть заключен и признан действительным. Особенную озабоченность вызывают принудительные браки несовершеннолетних девушек, что признается нарушением прав человека в ряде международных документов. Помимо прочего, такой подход обусловлен тем, что согласно исследованиям, в ранних браках превалирует риск для здоровья женщины, а также практика применения домашнего насилия. Хотя в стране и наблюдается тенденция снижения случаев похищения невест, однако данная практика все еще имеет место. Отсутствие прямого запрета в УК приводит к пассивности со стороны правоохранительных органов в деле уголовного преследования похитителей и терпимости общества в отношении подобной практики.

Правовое регулирование наиболее важных для общества семейных отношений, в том числе путем установления уголовно-правовых запретов и предписаний под угрозой наказания за их нарушение, играет важнейшую роль в защите семейных прав и профилактике нарушений. Предусмотрение конкретных составов преступлений в УК посылает четкий сигнал о нетерпимости конкретного поведения в армянском обществе и должно способствовать повышению защиты семьи и детей как со стороны компетентных государственных органов, так и общества.

1. Уголовный кодекс Республики Армения (УК РА), принят Национальным Собранием Республики Армения 18 апреля 2003 года. №3Р-528.

2. См. дело Заруи Петросян (Ц412/0002/01/11), в котором ее муж подвергал ее насилию, которое повлекло ее смерть, в результате чего виновный был осужден к 10 годам лишения свободы. См. также дело Мариам Гевордян, за применение насилия к которой ее супруг был обвинен в причинении среднего вреда здоровью (ст. 113) и побоях (ст. 118), а сестра обвиняется по ст. 113 и ст. 119 УК РА (пытки) (Ц411/0015/01/12).

3. *Авакян Р. О.* Памятники армянского права. — Ер.: ЕФ МНЮИ-XXI ВЕК, 2000.

4. Конвенция ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, принята резолюцией 34/180 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1979 года. Ратифицирована РА 13 сентября 1993 года.

5. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин, принята резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года, текст доступен на <http://www.un.org/wa/declat/declat.html>.

6. Общая рекомендация Комитета ООН по ликвидации дискриминации в отношении женщин №19, с. 19, 35-36, U.N. Doc. A/47/38 (1992).

7. Заключительные замечания Комитета по ликвидации дискри-

нации в отношении женщин, с. 23. CEDAW/C/ARM/CO/4/Rev.1. Документ доступен на <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaw43.htm>.

8. Доклад Рабочей группы по универсальному периодическому обзору, Армения. Совет по правам человека, Пятнадцатая сессия, Пункт 6 повестки дня, Универсальный периодический обзор, A/HRC/15/9.

9. ECtHR, Nahide Opuz vs Turkey, 9 June 2009, Application No. 33401/02.

10. Конвенция о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашнем насилии, принята 11 мая 2011 года в Стамбуле. СДСЕ №210.

11. Проект Закона РА «О домашнем насилии», разработанный Министерством труда и социальных вопросов. Доступен на http://www.mss.am/forum/forum.php?sec=conference&forum_id=2&topic_id=247.

12. Ср. с действующей редакцией: «Тайное или открытое похищение человека путем обмана, злоупотребления доверием, насилия или угрозы применения насилия, при отсутствии признаков преступления, предусмотренных статьями 218 настоящего Кодекса».

Արման ԳՈՒԿԱՍՅԱՆ

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
Երևան քաղաքի Մալաթիա-Մեքաստիա վարչական շրջանի
ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի
աշխատակազմի ղեկավար

**ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ԶԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆ
ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ.
ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ**

Քրեաիրավական
մեթոդաբանության`
ՀՀ քրեական գործող
օրենսդրությամբ նախա-
տեսված միջոցների շար-
քում առանձնահատուկ
տեղ է զբաղեցնում պատի-
ժը պայմանականորեն

չկիրառելը, որը հանդիսանում է նշանակված
պատժի կատարման իրական այլընտրանք,
որը կոչված է ոչ թե պատժել հանցանք կա-
տարած անձին, այլ խթանել նրա ուղղումը և
վերատոնայալացումը:¹

Հայաստանի Հանրապետությունում
քրեական քաղաքականության հիմնական և
առաջնային ուղղություններից մեկը, անկաս-
կած, մարդու իրավունքների և ազատություն-
ների պաշտպանության ապահովումն է, այդ
թվում՝ քրեական պատասխանատվության
ենթարկելու դեպքում: Այս առումով քրեական
իրավունքի տեսության մեջ բավականին լայն
տարածում ստացած տեսակետի համա-
ձայն, քրեական պատասխանատվությունը
ներառում է՝

1) դատարանի մեղադրական դատավճ-
ռով հանցանք կատարած անձի և նրա
արարքի դատապարտումը,

2) պատիժը,

3) դատվածությունը:

Պայմանական դատապարտման դեպ-
քում այդ շրջայի օղակներից մեկը՝ պատժի
կատարումը, դուրս է մնում:²

Հայրենական քրեական օրենսդրության
մեջ պայմանական դատապարտման ինս-
տիտուտը սկսել է գործել խորհրդային առա-

ջին տարիներից՝ 1920-ական թվականներից:
Դրա հիմքում է եղել ՌՍՖՍՀ ժողովրդապետի
1918թ. մարտի 7-ի դեկրետը «Դատարանի
մասին»,³ որը հետագայում կիրառվել է նաև
Հայաստանում: Հետագայում, թե՛ խորհրդա-
յին և թե՛ հետխորհրդային տարիներին, այս
ինստիտուտն անընդհատ փորձել են զար-
գացնել և կատարելագործել:

Ներկայումս պայմանական դատա-
պարտման (պատիժը պայմանականորեն
չկիրառելու) հետ կապված հարցերը կարգա-
վորվում են ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի
70-րդ հոդվածով, որը սահմանում է տվյալ
ինստիտուտի կիրառման հիմքը և իրավական
բնույթը: Ընդ որում, ՀՀ նախկին (1961թ.) քրե-
ական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում այս ինս-
տիտուտը կոչվում էր «պայմանական դատա-
պարտություն», որի կիրառման հիմքը և պայ-
մանները նույնն էին, ինչ որ պատիժը պայմա-
նականորեն չկիրառելու դեպքում:

Իրավաբանական գրականության մեջ
պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը
(պայմանական դատապարտությունը) ի սկզ-
բանե դիտվել է որպես ինքնուրույն ինստի-
տուտ և կապվել պատժի նշանակման հետ:
Ինչպես նախկին օրենսգրքում, այնպես էլ
գործողում այդ ինստիտուտը կարգավորող
նորմը տեղ է զբաղեցրել պատժի նշանակման
հարցերը կարգավորող հոդվածների շար-
քում:

Այս առումով դժվար է համաձայնել այն
հեղինակների հետ, ովքեր պատիժը պայմա-
նականորեն չկիրառելը դիտում են որպես
պատժից ազատելու տեսակ, քանզի այն իր
հիմնական հատկանիշներով (կիրառման

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒՄ

հիմքով, փորձաշրջանի առկայությամբ, դատապարտչայի վրա դրվող պարտականությունների բնույթով, փորձաշրջանի ընթացքում նրա կողմից կատարված իրավախախտումների կամ նոր հանցանքի իրավական հետևանքների գնահատումով) գրեթե լիովին համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածում նախատեսված պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելուն: Դեռ ավելին, ըստ նրանց, դատապարտչայը պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվում է պատժի մի մասը կրելուց հետո, իսկ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում ազատվում է պատժի կրումից ամբողջովին:⁴

Սակայն դատարանի որոշմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը (պայմանական դատապարտումը), մեր կարծիքով, չի կարող նշանակել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատում: Բանն այն է, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ տվյալ դեպքում կայացվում է մեղադրական դատավճիռ, որով նշանակվում են կրնկրետ պատժատեսակ (այդ թվում՝ հնարավոր է լրացուցիչ պատիժ) և պատժաչափ, սահմանվում է փորձաշրջան, որի ընթացքում հսկողություն է իրականացվում պայմանական դատապարտվածի վարքագծի նկատմամբ, նրա վրա դրվում են համապատասխան պարտականություններ, որոնք որոշակիորեն սահմանափակում են վերջինիս իրավունքներն ու ազատությունները: Այլ կերպ ասած՝ պայմանական է միայն նշանակված պատժի կատարումը, քանզի այն չի համարվում կատարված մինչև փորձաշրջանի ժամկետի ավարտը, որի ընթացքում դատարանը, որոշակի հանգամանքներից ելնելով, կարող է նաև փոխարինել պայմանական դատապարտվածի վրա դրված պարտականությունները կամ վերացնել պատիժը պայմանական չկիրառելը և նշանակել նոր պատիժ: Փաստորեն, տվյալ դեպքում առավել նպատակահարմար է խոսել պատժի հատուկ տեսակի, դատապարտչայի ուղղման ինքնատիպ միջոցի, այլ ոչ թե պատժից ազատելու մասին:⁵

Անդրադառնալով քննարկվող ինստիտուտի իրավաբանական բնույթին՝ պետք է նշել,

որ տվյալ հարցը մասնագիտական գրականության մեջ միանշանակ չի ընկալվում: Մինչդեռ դրա հստակ լուծումը, ինչպես արդարացիորեն նշում է Ի.Մ. Ազգամովը, կարևոր թե՛ տեսական և թե՛ գործնական նշանակություն ունի, մասնավորապես, ըստ հեղինակի՝ դրանով է պայմանավորված մի շարք հարցերի լուծումը դատավճիռների համակցության դեպքում պատիժ նշանակելիս, դատական վերին ատյանի կողմից պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի որոշումը վերացնելիս, քրեական իրավունքի Ընդհանուր մասի համակարգում պայմանական դատապարտության տեղը որոշելիս և այլն:⁶

Նույն հարցի կապակցությամբ Խ. Խ. Կարաբինը նշում է, որ պայմանական դատապարտությունը դատախարակական բնույթի հատուկ միջոց է:⁷ Համանման կարծիք է հայտնում նաև Ն.Ֆ. Մավվինը՝ նշելով, որ պայմանական դատապարտությունը չի խախտում դատապարտչայի համար նշանակություն ունեցող որևէ բարիք:⁸

Արտահայտվելով պայմանական դատապարտության դատախարակական դերի կապակցությամբ՝ Յու.Մ. Տկաչևսկին նշում է. «Այն, որ պայմանական դատապարտությանը բնութագրական է դատախարակական բաղադրամասը, որևէ կասկած չի հարուցում: Սակայն դրանով չի կարող որոշվել տվյալ ինստիտուտի իրավաբանական բնույթը, քանզի պատիժը ևս դատախարակական նշանակություն ունի»:⁹ Իսկ Դ.Վ. Ռիվմանը այդ առումով նշում է, որ պայմանական դատապարտությունը քրեական պատժի հատուկ տեսակ է, որին բնորոշ են պատժի բոլոր բնութագրական գծերը և որն ունակ է լուծել ու լուծում է հանցագործին ուղղելու, նրան վերադատախարակելու, ինչպես նաև հանցանք կատարողին և այլ անկայուն անձանց հանցագործություններից հետ պահելու խնդիրները:¹⁰ Համանման դիրքորոշում, դեռևս 1940-ական թվականներին, հայտնել է նաև Մ.Ի. Յակոբովիչը:¹¹

Նույն հարցի կապակցությամբ Վ.Ա. Լուսկոն, Ն.Ֆ. Մավվինը, Մ.Ա. Եֆիմովը և Մ.Դ. Շարգորդսկին կարծիք են հայտնել, որ պայմանական դատապարտությունը պետք է հա-

Քրեական իրավունք

մարել պատիժը կրելու առանձնահատուկ ընթացակարգ, որի էությունն այն է, որ դատավճիռն ի կատար չի անվում, եթե դատապարտյալը համապատասխան ժամանակահատվածում չի կատարում այլ, ոչ պակաս ծանր հանցագործություն: Այլ կերպ ասած՝ նշված հեղինակների կարծիքով, պայմանական դատապարտությունը կատարված հանցանքի համար դատարանի կողմից նշանակված պատժի կատարման (իրականացման) հատուկ ընթացակարգ է:¹²

Այսպիսով, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը պատիժ նշանակելու յուրատեսակ դրսևորում է, որի էությունը բացահայտվում է ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 70-րդ հոդվածով: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե դատարանը, կալանքի, ազատագրվման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելով, հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին: Ընդ որում, պատիժը պայմանականորեն կարող է չկիրառվել նաև ակոհողանդների, թմրամոլների, վեներական հիվանդություններով տառապողների և թունամոլների նկատմամբ, որոնց վրա դատարանը կարող է դնել որոշակի պարտականություններ (Քր. օր-ի 70-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):

Այս առումով հարկ ենք համարում նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայում պայմանական դատապարտություն և պատժի կատարման հետաձգում սահմանող դատավճիռների բավականին մեծ թիվը վկայում է պատիժ նշանակելիս մարդասիրության դրսևորման և պատիժը փաստացի կրելու աննպատակահարմարության գաղափարի նկատմամբ ճիշտ մոտեցման մասին: Միևնույն ժամանակ տվյալ դեպքում մեծ են կոռուպցիոն ռիսկերը՝ կապված հստակ չափանիշների բացակայության հետ: Բանն այն է, որ օրենքը պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմք է համարում դատապարտյալի ուղղվելու հնարավորությունը, ինչի մասին համապատասխան հանգումն է հանգում դատարանը՝ իր հայեցողությամբ:

Ճիշտ է, գործող օրենսդրությամբ այս կա-

պակցությամբ դատարանն առաջին հերթին պետք է ղեկավարվի պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներով, որոնք ամրագրված են ՀՀ քր. օր-ի 70-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որի համաձայն. «Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները»: Մակայն դատական հայեցողության ոչ ճիշտ կամ հանցավոր օգտագործման պարագայում կարող են թույլ տրվել տարբեր տեսակի կամայականություններ: Այսպես, վերը նշված դրույթից կարելի է հետևություն անել, որ դատարանը հասարակական մեծ վտանգավորություն ներկայացնող հանցագործության համար (ծանր կամ առանձնապես ծանր) պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու որոշում չպետք է կայացնի: Մակայն, քանի որ օրենքն այս կապակցությամբ հատուկ սահմանափակում չի նախատեսում, չկա և ոչ մի երաշխիք, որ չեն կարող կայացվել անհիմն, անարդար, կամայական որոշումներ:¹³ Ուստի կամայականություններից հնարավորինս խուսափելու և դատաքննության արդարությունն ու արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է սահմանել օրենսդրական որոշակի արգելքներ, որոնք կնպաստեն դատական հայեցողության որոշակի սահմանափակմանը:

Մասնավորապես՝ օրենսդրություն պետք է նախատեսել, որ պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել միայն որոշակի կատեգորիայի հանցագործությունների դեպքում: Ընդ որում, տվյալ հանգամանքը, ըստ մեզ, պետք է կապել ոչ թե հանցագործությունների դատակարգման, այլ նշանակվող պատժաչափի խստության (օրինակ՝ մինչև որոշակի ժամկետով ազատագրվման դատապարտելու) հետ: Այսպես, օրինակ՝ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել, եթե դատարանի նշանակված պատիժը չի գերազանցում 8 տարի ժամկետով ազատագրվումը: Իսպանիայի, Գերմանիայի, Ավստրիայի և Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքերի համաձայն՝ պատիժը պայմա-

նականորեն չկիրառելը հնարավոր է, եթե նշանակված պատիժը չի գերազանցում 2 տարի ժամկետով ազատազրկումը (բանտարկությունը): Դատախազի, Չինաստանի և Բուլղարիայի քրեական օրենքներով պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար որպես ազատազրկման ձևով նշանակվող պատժի առավելագույն սահման նախատեսված է 3 տարին: Սակայն, մեր կարծիքով, տվյալ ժամկետը պետք է սահմանափակվի 5 տարով, ինչպես դա նախատեսված է, օրինակ՝ Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքով:¹⁴

Քննարկվող հանգամանքը հանցագործությունների դասակարգման հետ չկապելու առաջարկությունը պայմանավորված է նրանով, որ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություններ են համարվում նաև նման հանցագործությունները նախապատրաստելը կամ դրանց օժանդակելը: Բացի այդ, հնարավոր են դեպքեր, երբ հանցագործությանը մասնակցում են այնպիսի անձինք, ովքեր ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններում երկրորդական դերակատարություն են ունեցել, և գործի հանգամանքներն ու հանցավորի անձին վերաբերող տվյալները վկայում են, որ այդ անձը կարող է ուղղվել առանց պատիժ կրելու: Հետևաբար, նման դեպքերում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը բացառելը, ըստ մեզ, արդարացված չէ:

Միևնույն ժամանակ Ի.Ն. Ալեքսենն այս առումով արդարացիորեն նշում է, որ պատիժը չի կարող պայմանականորեն չկիրառվել ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած միայն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր անմիջական ակտիվ մասնակցություն են ունեցել հանցագործությանը և արարքը կատարել են ծանրացուցիչ հանգամանքների առկայությամբ:¹⁵ Սակայն նշված սահմանափակումների շարքում, մեր կարծիքով, պետք է օրենսդրորեն նախատեսել նաև հանցանք կատարողին բնութագրող այնպիսի հանգամանք, ինչպիսին դատվածության առկայությունն է: Այսինքն՝ չմարված կամ չհանված դատվածությունը նոր հանցանք կատարելիս պետք է բացառի պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորությունը, քանզի այն ակնհայտորեն վկայում է հանցավորի

հանրային բարձր վտանգավորության մասին:¹⁶

Բացի այդ, ՀՀ քր. օր-ի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել միայն այն դեպքում, երբ հանցավորի նկատմամբ որպես հիմնական պատիժ նշանակվում է Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված պատժատեսակներից մեկը (կալանքը, որոշակի ժամկետով ազատազրկումը կամ կարգապահական գումարտակում պահելը): Միևնույն ժամանակ, օրենքը թույլ է տալիս ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս նշանակել նաև լրացուցիչ պատիժ, որը դատապարտյալը պետք է փաստացի կրի: Ստացվում է, որ Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված մյուս պատժատեսակները պայմանականորեն չկիրառելիս լրացուցիչ պատիժ չի կարող նշանակվել, ինչի հետ դժվար է համաձայնել: Ուստի այս առումով ևս ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքը լրամշակման կարիք է գգում:

Տարակուսանքի տեղիք է տալիս նաև այն հանգամանքը, որ Քր. օր-ի 70-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ազատազրկման ձևով պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս արգելվում է որպես լրացուցիչ պատիժ նշանակել գույքի բռնագրավումը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քր. օր-ի 55-րդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինակահանգման արդյունքում ստացված գույքի բռնագրավումը պարտադիր է: Ստացվում է, որ Քր. օր-ի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքը կատարողների նկատմամբ պատիժը չի կարող պայմանականորեն չկիրառվել, քանզի որ նման դեպքերում գույքի բռնագրավումը պարտադիր է, անգամ՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի չհայտնաբերման պարագայում: Կարծում ենք, տվյալ մոտեցմանը ևս դժվար է համաձայնել: Ուստի քրեական օրենքն այս կապակցությամբ նույնպես վերանայման կարիք ունի:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետ միաժամանակ դատարանը սահմանում է փորձաշրջան՝ մեկից հինգ տարի ժամկետով (70-րդ հոդված, երրորդ մաս): Փորձաշր-

Քրեական իրավունք

ջանն այն ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում դատապարտյալին հնարավորություն է տրվում ուղղվելու առանց պատիժը փաստացի կրելու: Փորձաշրջանի նպատակային նշանակությունն այն է, որ այդ ընթացքում դատապարտյալի նկատմամբ կիրառվում են որոշակի սահմանափակումներ, դատարանը համոզվում է իր որոշման ճշմարտացիության մեջ, դատապարտյալն իր վարքագծով ավելի օրինակալի է դառնում՝ գիտակցելով փորձաշրջանի ընթացքում նոր հանցանք կատարելու իրավական լուրջ հետևանքները:

Պետք է նշել, սակայն, որ իրավակիրառական պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքները, որպես կանոն, վկայում են հակառակը. պայմանական դատապարտվածները ոչ միշտ են արդարացնում դատարանի և, ընդհանուր առմամբ, հասարակության վստահությունը և սպասումները:¹⁷ Պատահական չէ, որ տվյալ կատեգորիայի անձանց կրկնահանցավորությունը, մեր տվյալներով, կազմում է մոտ 20%: Բացի այդ, մեր ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ պայմանական դատապարտվածների շուրջ 80%-ը չեն էլ գիտակցում, որ նրանք շարունակում են քրեաիրավական հարաբերությունների տուրյեկտ հանդիսանալ և անտարբեր են իրենց վրա դրված պարտականությունների նկատմամբ, ինչն էլ հաճախ նպաստում է անպատժելիության մթնոլորտի ձևավորմանը:

Ինչ վերաբերում է փորձաշրջանի ժամկետին, ապա դատարանն այն որոշում է՝ ելնելով այն գլխավոր պահանջից, թե դատապարտյալն առանց պատիժ կրելու որքան ժամանակում կարող է ուղղվել: Ընդ որում, օրենքը դատարանին հնարավորություն չի տալիս դուրս գալու փորձաշրջանի ժամկետի սահմանված նվազագույն կամ առավելագույն սահմաններից:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ, ի տարբերություն ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի, որը դատարանին հնարավորություն էր տալիս հասարակական կազմակերպությունների կամ հանցավորի աշխատանքի վայրի աշխատավորական կոլեկտիվի միջնորդության հիման վրա պայմանական

նորեն դատապարտվածին հանձնել այդ կազմակերպություններին կամ կոլեկտիվին նրան վերադաստիարակելու և ուղղելու համար, Քրեական գործող օրենսգրքով (70-րդ հոդվածի հինգերորդ մաս) պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին որոշումն ընդունելիս դատարանը դատապարտյալի վրա կարող է դնել միայն որոշակի պարտականությունների կատարում: Դրանք են՝

- դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնին առանց տեղյակ պահելու չփոխել մշտական բնակության վայրը.

- բուժման կուրս անցնել ակոհոլամոլությունից, թմրամոլությունից, վեներական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից.

- նյութական օգնություն ցույց տալ ընտանիքին.

- այլ պարտականություններ, որոնք կնպաստեն նրա ուղղվելուն:

Ընդ որում, դատարանը կարող է նաև դատապարտյալի վրա դրված մեկ պարտականությունը փոխարինել մյուսով: Բացի այդ, պատժի պայմանականորեն չկիրառման ենթարկված դատապարտյալների վրա կարող են այլ պարտականություններ դրվել: Օրինակ՝ աշխատանքի բնույթի կամ տեղի փոփոխության մասին քրեակատարողական տեսչություն հայտնելու, հանցագործությամբ հասցրած վնասը որոշակի ժամկետում հարթելու, քրեակատարողական տեսչություն գրույցի համար պարբերաբար ներկայանալու և այլն: Նշված պարտականությունները դնելիս դատարանը պետք է հիմնավորի, որ դրանք կնպաստեն դատապարտյալի ուղղվելուն:¹⁸

Բոլոր դեպքերում դատարանը, դատապարտյալի վրա ցանկացած պարտականություն դնելիս այդ մասին պետք է նշի դատավճռում: Հակասակ դեպքում դատապարտյալն ինքնըստինքյան ոչ մի պարտականություն չի կրի, քանզի պարտականություն դնելը դատարանի իրավունքն է և ոչ թե պարտականությունը: Դա բխում է Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 5-րդ մասի այն ձևակերպումից, որ «դատարանը կարող է որոշակի պարտականություններ դնել»:

ՀՀ քրեական գործող օրենսգիրքը, մեր

կարծիքով, թերի է նաև այն առումով, որ փորձաշրջանը հաջողությամբ ավարտելու իրավական հետևանքները դրանում կարգավորված չեն: Երբ փորձաշրջանն անցնելուց հետո դատարան միջնորդություն չի ներկայացվել պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերացման կապակցությամբ, կամ եթե անձը չի կատարել միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք, ապա դատարանը, կարծում ենք, պետք է համապատասխան վերաբերմունք դրսևորի և որոշում կայացնի անձին վերջնականապես նախկինում նշանակված պատժի կրումից ազատելու մասին, ինչպես դա կարգավորված է, օրինակ՝ ՌԳ քրեական օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի 1-ին մասով:¹⁹

Ավելին, ՀՀ քրեական գործող օրենսգիրքը չի նախատեսում նաև փորձաշրջանի կրճատում, ինչը, ըստ մեզ, հայաստանյան ներկայիս իրողությունը հաշվի առնելով պետք է արդարացված համարել: Բանն այն է, որ նման կրճատման հնարավորությունը կարող է կապված լինել կոռուպցիոն ռիսկերի հետ:

Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 6-րդ մասը նախատեսում է նաև բացասական հետևանքներ դատապարտյալի համար, եթե նա՝

1) չարամտորեն խուսափում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանի կողմից դրված պարտականությունները կատարելուց:

2) կատարում է անզգույշ կամ ոչ մեծ ծանրության դիտավորյալ հանցանք:

Նման դեպքերում դատարանը լուծում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերացման հարցը: Ընդ որում, առաջին և երկրորդ կետերում նշված վարքագծի կապակցությամբ միջնորդություն է ներկայացնում դատապարտյալի վարքի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինը: Անզգույշ կամ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարելու փաստը հավաստվում է միայն դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով, որով անձը մեղավոր է ճանաչվում նշված հանցագործությունների մեջ: Նման դեպքերում նույն դատավճռով էլ վերացվում կամ չի վերացվում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը: Եթե դատարանը որոշում է վերացնել պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը, ապա դատապարտյալը պետք է կրի այն պատիժը, որը նշանակվել է դատարանի կողմից:

Սինույն ժամանակ 70-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը վերացվում է, եթե անձի կողմից փորձաշրջանի ընթացքում կատարվում է միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր դիտավորյալ հանցանք: Այդ դեպքում դատարանը նոր հանցագործության համար նշանակված պատժին լրիվ կամ մասնակի գումարում է նախորդ դատավճռով նշանակված պատիժը (վերջնական պատիժը որոշվում է դատավճիռների համակցության կանոններով): Նույն կանոններով պատիժ է նշանակվում նաև նոր անզգույշ կամ ոչ մեծ ծանրության դիտավորյալ հանցանք կատարելու դեպքում, եթե դատարանը վերացնում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը:

Ամփոփելով ասվածը՝ նշենք, որ ՀՀ քր. օր. ի 84-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում դատավճռությունը մարվում է փորձաշրջանն անցնելուց հետո:

Ամփոփելով ասվածը՝ նշենք, որ ՀՀ քր. օր. ի 84-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում դատավճռությունը մարվում է փորձաշրջանն անցնելուց հետո:

1. *Маликов Б.С.* Условно осуждение — форма условного наказания // Актуальные вопросы криминалистики. с. 15.
2. Курс уголовного права. Общая часть. Т 2: Учение о наказании / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. М., 2002. с. 205.
3. *Максимов С.В.* Условно осуждение и его цели // Российский следователь, 2005, N39.
4. Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունքի մասին օրենքի 459-460 հոդվածները: *Гельфер М.* Условно осуждение в СССР // Проблемы социалистического права, 1939, N2, с. 42. *Карпец И.И.* Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. М., 1961, с. 27. *Рисман Д.В.* О юридической природе условного осуждения и участии общности в перевоспитании условно осужденных // Вестник Ленинградского университета. Сер. экономика, философия и права, 1965. Вып. 4, N23, с. 143-144. *Суховоев А.С.* Институт условного осуждения в Российской Федерации: тенденции и прогноз развития. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2002, с. 10.
5. *Губайдуллина Э.М.* Условно осуждение и наказание: сравнительный анализ // Ученые записки Казанского государственного университета. Гуманитарные науки. Том 152, кн. 4, 2010, с. 168-169.
6. *Азимова И.М.* Условно осуждение как разновидность условного неприменения уголовного наказания // Издательство «Грамота», N8 (22), 2012, часть 1, с. 17-18.
7. *Кадыр Х.Х.* Условно осуждение в советском уголовном праве // Ученые записки Тартуского университета. Таллин: Изд-во БАНТ, 1966. Вып. 44, с. 193-194.
8. *Савини Н.Ф.* Условно осуждение как мера воспитания осужденных в современный период // XII съезд КПСС и вопросы государства: сборник статей. Свердловск: Знания, 1962, с. 518.
9. *Павловский Ю.М.* Избранные труды. СПб., Юридический центр «Пресс», 2010, с. 494.

10. *Рисман Д.В.* О юридической природе условного осуждения и участии общности в перевоспитании условно осужденных // Вестник Ленинградского университета. Серия «Экономика, философия и право», 1965. Вып. 4, N23, с. 144.
11. *Якубович М.И.* О правовой природе условного осуждения // Советское государство и право, 1946, N1-12.
12. *Ломов В.А.* Применение условного осуждения. Харьков: Вища школа: Изд-во при Харьк. ун-та, 1976, с. 27. *Савини Н.Ф., Ефимов М.А.* Условно осуждение и условно-досрочное освобождение от отбывания наказания. М., Госюриздат, 1963, с. 6. *Шаргородский М.Д.* Советское уголовное право. Часть общая. Л., ЛГУ, 1960, с. 513.
13. *Севастьянов А.П.* Пределы судебного усмотрения. Диссерт. ... к.ю.н. Красноярск, 2004, с. 32. *Нечепуренко А.* Роль руководящих разъяснений Верховного Суда РФ в совершенствовании практики условного испытания // Уголовное право, 2002, N2, с. 52. *Гусейнов М.Г.* Условно осуждение и тенденции в практике его применения (по материалам Республики Дагестан) Автореф. диссерт. ... к.ю.н. Махачкала, 2003, с. 7. *Алексеев И.Н.* Условно осуждение в уголовном праве России. Диссерт. ... к.ю.н. Саратов, 2004, с. 66.
14. *Попов В.А.* Условно осуждение: современные тенденции и пути совершенствования закона // Журнал российского права, N11, 2005, с. 68.
15. *Алексеев И.Н.* Условно осуждение в уголовном праве России, с. 95.
16. *Нечепуренко А.* Роль руководящих разъяснений Верховного Суда РФ в совершенствовании практики условного испытания, с. 53.
17. *Маликов Б.С.* Условно осуждение — форма условного наказания // Актуальные вопросы криминалистики, с. 16.
18. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունքի մասին օրենքի 462 հոդվածի 1-ին մասը, էջ 463:

Քրեական իրավունք

Արման ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտ,
Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների
ընդհանուր իրավասության առաջին առյուծի դատարանի
դատավորի օգնական*

ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՅ

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քրեական իրավունքի համար հիմնարար նշանակություն ունեցող քրեական պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքը սահմանում է, որ հանցանք կատարած յուրաքանչյուր անձ ենթակա է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի կամ քրեաիրավական այլ ներգործության: Միևնույն ժամանակ օրենսդիրը նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորություն՝ քրեական օրենսգրքով նախատեսված հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում նախատեսվում են պատժից ազատելու այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելը, պատժից ազատելը ծանր հիվանդության հետևանքով, պատժից ազատելը արտակարգ հանգամանքների հետևանքով և այլն: Ըստ էության, նշված դեպքերում դատարանը հանցանքի կատարման համար դատապարտված անձին ազատում է պատժի հետագա կրումից՝ նկատի ունենալով, որ կան պատժի նպատակներն արդեն իրականացել են և դատապարտյալի կողմից պատժի հետագա կրման անհրաժեշտություն չկա, կան դատապարտյալի կողմից պատժի հետագա կրումը անպատակահարմար է կամ անհնարին՝ պատժի կատարումն արգելակող կամ դժվարացնող հանգամանքների առկայության հետևանքով (օրինակ՝ դատապարտյալի ծանր հիվանդության):

Պատժից ազատելու տեսակներն իրենց սոցիալական ուղղվածությամբ ունեն տարբեր ուղիք օրենսդրական ձևակերպումներ և

իրականացման համար պահանջում են տարբեր հիմքեր ու պայմաններ: Տարբեր են նաև պատժից ազատելու հիմքերի դասակարգման վերաբերյալ մոտեցումները, մասնավորապես՝ նման դասակարգում կարող է իրականացվել՝ ըստ ազատման պայմանների առկայության կամ բացակայության, ըստ ազատման բովանդակության և հիմքերի, ըստ ընթացակարգի և այլն: Այնուհանդերձ, տեսականորեն և գործնականորեն առավել նպատակահարմար է թվում պատժից ազատելու բոլոր տեսակները բաժանել երկու խմբի՝ պայմանական և ոչ պայմանական:

Դասակարգման առաջին խմբում ընդգրկված պատժից ազատելու տեսակների (օրինակ՝ դատավճռի կատարման վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով պատժից ազատելու) դեպքում պատժի կրումից ազատված անձին որևէ պայման չի ներկայացվում, և նրա նույնիսկ բացահայտ բացասական (բայց ոչ հանցավոր) վարքագծի դեպքում նա չի կարող ուղարկվել պատժի չկրած մասը կրելու: Դասակարգման երկրորդ խմբում ընդգրկված պատժից ազատելու տեսակների (օրինակ՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու) դեպքում պատժից ազատված դատապարտյալի առջև օրենքով նախատեսված կարգով որոշակի պայման է դրվում, որ վերջինս պարտավոր է պահպանել, այսպես կոչված, փորձաշրջանի ընթացքում: Այդ պայմանները չկատարելու դեպքում դատապարտյալը պարտավոր է ամբողջությամբ կրել պատժի չկրած մասը՝:

Պատժից ազատելու տեսակների շարքում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու» ինստի-

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

տուտը: Այն նախատեսված է ոչ միայն ՀՀ օրենսդրությամբ, այլև տարբեր անվանումներով՝ «պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատել», «պայմանական ազատում», «փարոլ» (parole), լայն տարածում ունի արտասահմանյան բազմաթիվ երկրներում. ՌԴ, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Ավստրիա, Գերմանիա, Ճապոնիա, Իսպանիա և այլն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ազատագրված կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձը կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի:

Փաստորեն, ՀՀ օրենսդիրը նշված ձևակերպմամբ ներկայացրել է պատժի կրումից ազատելու այս ինքնատիպ տեսակի հիմքերը, մինչդեռ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի էության և դրա դերի բացահայտումը թողնվել է տեսաբանների դատին: Մասնավորապես՝ առաջօր միակարծիքություն չկա այն հարցի շուրջ, թե ո՞րն է այս ինստիտուտի էությունն ու առաքելությունը՝ արդյոք այն խրախուսանք է, թե՞ ուղղման միջոց, դատապարտյալի իրավունք, թե՞ պատժի մի մաս:

Գեռևս 20-րդ դարի սկզբներին Ն.Ս. Տագանցևը քննարկվող ինստիտուտը դիտարկում էր որպես դատավճռի ուղղման, ճշգրտման միջոց: Մասնավորապես՝ նա նշում էր, որ պատժողական քաղաքականության իրականացման արդյունավետության նպատակահարմարությունից ելնելով՝ որոշակի սահմաններում անհրաժեշտ է թույլ տալ դատարանի կողմից կայացված դատավճռի փոփոխում²: Նման մոտեցում է արտահայտվել նաև 20-րդ դարի 60-ական թվականներին Է.Տ. Բորիսովի կողմից, ով նույնպես պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը դիտարկում էր որպես դատավճռի հստակեցման, սրբագրման միջոց, որով փաստացի խախտվում է դատավճռի կայունությունը³:

Ջարգացնելով առաջ քաշված գաղափարը՝ Ա.Ա. Պիոնտկովսկին, Է. Նեմիրովսկին

նշում են, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը փաստացի վկայում է հարաբերական անորոշ դատավճռների գոյության մասին⁴:

Հակադրվելով արտահայտված տեսակետներին՝ Յու. Տկաչևսկին, Ի.Գ. Պերովը նշում են, որ քննարկվող ինստիտուտը բնավ չի կարող դիտվել որպես դատավճռի սրբագրման, օրենսդրությամբ հարաբերականորեն անորոշ դատավճռի գաղափարը հավաստող միջոց, քանի որ դատավճռը կարող է փոփոխության ենթարկվել միայն վերադաս դատարանի կողմից: Մինչդեռ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը քննող դատարանը խորամուխ չի լինում նշանակված պատժի գնահատմանը, այլ դատապարտյալին ազատում է պատժի մնացած մասը փաստացի կրելուց: Այսինքն՝ դատավճռը և դրանով նշանակված պատիժը փոփոխության չեն ենթարկվում⁵:

Առավել ընդունելի է թվում վերջին կարծիքը, ՀՀ Սահմանադրության մեջ հստակ ամրագրված է, որ ՀՀ-ում արդարադատությունն իրականացվում է միայն դատարանի կողմից: Հետևաբար դատարանի կողմից կիրառվող պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը դատավճռը սրբագրելու միջոց չէ. դրա կիրառումը հիմնվում է արդեն մեղադրական դատավճռը կայացնելուց հետո ծագած փաստերի և հանգամանքների վրա, պատժի կատարման ընթացքում և դատապարտյալի ուղղման հանգամանքի հավաստման արդյունքում: Ուստի, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառումը չի խախտում դատական վճռի կայունությունը, վերջինս մնում է անփոփոխ: Այլ խնդիր է, որ դատավճռով սահմանված պատժաժամկետը փաստացի կրճատվում է:

Ինչ վերաբերում է օրենսդրության մեջ «հարաբերականորեն անորոշ դատավճռի» փաստացի ներմուծման՝ Ա. Պիոնտկովսկու, Է. Նեմիրովսկու կողմից արտահայտված գաղափարին, ապա հարկ է նշել, որ անորոշ դատավճռի համակարգը բնորոշ է ԱՄՆ-ի իրավական համակարգին⁶: Ամերիկյան համակարգում հանցանք կատարած անձը հաճախ դատարանի կողմից մեղավոր է ճանաչ-

Քրեական իրավունք

վում և դատապարտվում իր կատարած հանցագործության համար՝ առանց պատժի ժամկետների հատակեցման: Օրինակ՝ նշվում է, որ նա դատապարտվում է ազատազրկման 6-ից մինչև 10 տարի ժամկետով: Մա նշանակում է, որ նվազագույն ժամկետը, որ նա պետք է անցկացնի ազատազրկման վայրում 6 տարին է, որից հետո նա կարող է պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը քննող հանձնաժողովը հանգի եզրակացության, որ նա արդեն ուղղվել է և պատժի հետագա կրման կարիք չունի:

Նման համակարգերում, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտն իրոք անորոշ ժամկետով դատավճռի բաղկացուցիչ մաս է, սակայն ՀՀ-ում նման համակարգ առկա չէ, հետևաբար և Ա. Պիրոնտկովսկու, Է. Նեմիրովսկու արտահայտած տեսակետի հետ դժվար է համաձայնել: ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում յուրաքանչյուր հանցագործության համար նախատեսված է կոնկրետ սանկցիա, որի հիման վրա դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում հստակ նախատեսում է թե՛ պատժատեսակը, թե՛ պատժաչափը:

Պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի էության վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ Ա. Նոսենկոյի, Ս. Ուլիցկու, Ա. Սիզիի կողմից արտահայտվել է այն տեսակետը, որ պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելը դատապարտյալի սուբյեկտիվ իրավունքն է⁷: Մասնավորապես՝ Ս. Ուլիցկին նշում է, որ պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը դատապարտյալին ընձեռված իրավունք է՝ պայմանավորված դատապարտյալի ուղղված լինելու, ինչպես նաև դատարանի կողմից նշանակված պատժի օրենքով նախատեսված որոշակի մասը կրելու գործոններով⁸:

Արտահայտված տեսակետի վերաբերյալ իրենց դիրքորոշումն են արտահայտել Լ. Ինազանովա-Խեգայը, Է.Ղազարյանը, Յու. Տկաչևսկին, ովքեր նշում են, որ ներկայացված տեսակետը ճշգրտման կարիք ունի, քա-

նի որ խոսք կարող է գնալ պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառման նպատակով ազատման ներկայացվելու իրավունքի մասին, որը չպետք է նույնացնել պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու իրավունքի հետ: Այլապես, կատարվի, որ յուրաքանչյուր դատապարտյալ իրավունք ունի դատավճռով նշանակված պատժի որոշակի մասը կրելուց հետո պայմանականորեն ազատվել, ինչը նշանակում է, որ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը (իսկ ՀՀ-ում ներկայումս նաև պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման անկախ հանձնաժողովը) պարտավոր է ապահովել այդ իրավունքը, այսինքն՝ իրավունք չունի մերժել պատժի կրելուց դատապարտյալին վաղաժամկետ ազատման ներկայացնելու հարցը⁹:

Կարծում ենք, որ այն դեպքերում, երբ ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հիմքերը և պայմանները ապահովված են, դատապարտյալի համար այս ինստիտուտի կիրառումը պետք է դիտել որպես իրավունք, որի պարագայում քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը, պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման անկախ հանձնաժողովը պարտավոր կլինեն ապահովելու դատապարտյալի այդ իրավունքի իրականացումը և իրավաչափ չի լինի, եթե օրենքով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում դատապարտյալը վաղաժամկետ ազատման չներկայացվի:

Տեսական գրականության մեջ արտահայտվել է նաև այն կարծիքը, որ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը պատժի իրականացման վերջին աստիճանն է, ազատազրկման ձևով պատժի իրականացման¹⁰, պատժի կրման վերջին օղակը¹¹: Մասնավորապես՝ Մ. Եֆիմովը, Ա. Նոսենկոն նշում են, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը պետք է դիտարկել որպես պատժի իրականացման շարունակություն, քանի որ քրեակատարողական հիմնարկից ազատվելուց հետո էլ դատապարտյալի

նկատմամբ քրեաիրավական ներգործությունը շարունակվում է. միաժամանակ, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելով՝ դատապարտյալը թեև փաստացի ազատվում է պատժի կրումից, սակայն ազատումից հետո որոշակի ժամանակի ընթացքում դեռ պահպանվում է պատժից ներգործության վերսկսման վտանգը՝ դատապարտյալի կողմից ազատման պայմանները չպահպանելու դեպքում¹²:

Հակադրվելով արտահայտված տեսակետին՝ Յու. Տկաչևսկին նշում է, որ արդարացված չէ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը որպես պատժի շարունակություն դիտարկելը, քանի որ նման պարագայում պատժի փաստացի չկրած մասի ընթացքում նոր հանցանք կատարելիս և դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս, կատարված նոր հանցագործության համար նշանակված պատժին պետք է լրիվ կամ մասնակիորեն գումարվեր ոչ թե նախորդ դատավճռով նշանակված պատժի չկրած ողջ մասը, որը փաստորեն «փորձաշրջան» է, այլ այդ «փորձաշրջանի» միայն այն հատվածը, որը դատապարտյալը դեռևս չէր կրել, այսինքն՝ օրենսդրությամբ պետք է նախատեսվեր «փորձաշրջանի» հաշվակցման գաղափարը¹³:

Լիովին համամիտ ենք արտահայտված տեսակետին. «փորձաշրջանի» հաշվակցման հնարավորություն նախատեսված չէ մաս ՀՀ օրենսդրությամբ, ինչից էլ հետևում է, որ օրենսդիրը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը չի համարում պատժի շարունակություն: Բացի այդ, պատժի չկրած մասի ընթացքում դատապարտյալի վրա դրված պարտականությունները չեն կարող նույնացվել պատժի հետ, դրանք ավելի շուտ դաստիարակչական բնույթի կամ անվտանգության միջոցներ են: Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձը վերադառնում է հասարակություն, փոխում է իր կարգավիճակը և դառնում է ազատության մեջ գտնվող քաղաքացի, կարող է ազատ տեղաշարժվել, ընտրել զբաղմունքի որևէ տեսակ, այսինքն՝ այն, ինչից նա զրկված է պատժի իրական կատարման ժամանակաընթացքում:

Ս.Կ.Գոգելը գտնում էր, որ քննարկվող ինստիտուտը դատապարտյալին ընձեռված եզակի հնարավորություն է՝ իր վարքագծով ինքնուրույն որոշելու իր հետագա ճակատագիրը՝ ուղղվել կամ կրկին վերադառնալ քրեակատարողական հիմնարկ¹⁴: Ըստ էության, հեղինակն առաջինն էր նրանցից,¹⁵ ովքեր պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը դիտարկում են որպես քրեաիրավական բնույթի խրախուսական միջոց: Մասնավորապես՝ Ա.Ա. Սիչևը քննարկվող ինստիտուտը դիտարկում է որպես դատապարտյալի ուղղման և իրավապահ վարքագծի խթանման քրեաիրավական մեխանիզմ, որով դադարեցվում է անձի մեկուսացումն օրինապահ քաղաքացիներից՝ պայմանով, որ անձը դրսևորի օրինապահ վարքագիծ, հակառակ պարագայում՝ սպառնալով հետ վերադարձնել քրեակատարողական հիմնարկ¹⁶:

Չժխտելով այն, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտն իր մեջ քրեաիրավական խրախուսանքի տարրեր է պարունակում, այնուհանդերձ, հիմնավորված չենք համարում դրա էությունը բացառապես խրախուսանքի միջոց հանդիսանալու գաղափարի հետ նույնացնելը: Մի կողմից այս ինստիտուտը, հոգեբանական առումով, արդյունավետ խթան է դատապարտյալների ուղղման համար, սակայն, միևնույն ժամանակ քրեական օրենսդրությունը սահմանում է, որ պատժի կրումից դատապարտյալին պայմանականորեն ազատելով վերջինիս հանդեպ քրեաիրավական ներգործությունը չի դադարեցվում, ուստիև այս ինստիտուտի էությունը չի կարող սահմանափակվել որպես տույժ դատապարտյալին խրախուսելու միջոց:

Վերջին տարիներին իրավաբանական գրականության մեջ տարածում է ստացել պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի էությունը պատժից ազատելու դրսևորում համարելը: Մասնավորապես՝ Ի.Ի. Եվտուշենկոն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը դիտարկում է որպես պատժի որոշակի մասը կրած դատապարտյալին պատժից ազատելու յուրահատուկ միջոց,

Քրեական իրավունք

որը կիրառվում է պատժի նպատակների ապահովման պարագայում և պայմանով, որ պատժի չկրած մասի ընթացքում դատապարտյալը նոր հանցանք չի կատարի, կիրականացնի դատարանի կողմից իր վրա դրված պարտականությունները¹⁷:

Ի.Գ. Բաղաձյինը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը բնորոշում է որպես պատժի նպատակների վաղաժամկետ իրականացման պայմաններում պատիժը կրելուց ազատելու հիմքերը, պայմանները և կարգը կանոնակարգող միջոցառումներն ինստիտուտ, որի պարտադիր բաղկացուցիչ տարրն է պատժից փաստացի ազատելու ժամանակահատվածում դատապարտյալին ներկայացված պայմանների չպահպանման դեպքում պատժի չկրած մասի ի կատար ածման ապառնալիք¹⁸: Ըստ Էուքյան, համանման բնորոշումներ են տրվել նաև Տ. Շարիպովի, Վ. Ստեպանովի և այլոց կողմից¹⁹:

Կարծում ենք, որ ներկայացված ձևակերպումները լիարժեք չեն բացահայտում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի էությունը: Հեղինակները նշում են պատժի նպատակների վաղաժամկետ իրականացման մասին, ինչից պետք է ենթադրել, որ պատժի նպատակները՝ հանցանք կատարած անձի ուղղումը, սոցիալական արդարության վերականգնումը, նոր հան-

ցագործությունների կանխումը պետք է արդեն իսկ ապահովված լինեն: Մինչդեռ, բննարկվող ինստիտուտի կիրառման ժամանակ դժվար է միանշանակ պնդել, որ սոցիալական արդարությունն արդեն վերականգնվել է կամ դատապարտյալը՝ ուղղվել: Թերևս ավելի ճիշտ կլիներ նկատի ունենալ դատապարտյալի ռիսկայնության աստիճանը՝ նոր հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու առումով, ինչպես նաև նրա պատրաստվածությունը՝ հասարակությունում վերահիմնագրվելու, հանցավոր դրսևորումներից զերծ վարքագիծ դրսևորելու առումով:

Վերագրյալից էլնելով՝ կարծում ենք, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը պետք է բնորոշել որպես հասարակությունում դատապարտյալի վերահիմնագրումն ապահովող, հանցանքի կատարումից զերծ վարքագիծ խթանող քրեաիրավական մեխանիզմ, որը կիրառվում է հասարակության համար վտանգ չներկայացնող, նոր հանցանք կատարելու ցածր ռիսկայնություն ունեցող դատապարտյալի նկատմամբ՝ դատարանի դատավճռով նշանակված պատժի օրենքով նախատեսված նվազագույն ժամանակահատվածը նրա կողմից փաստացի կրելուց հետո՝ պատժի չկրած հատվածում հակահրավակական վարքագիծ դրսևորելու պարագայում չկրած պատժաժամկետն ի կատար ածելու պայմանով:

1. *Խոջիթյան Հ.Մ.* ՀՀ քրեաիրավական իրավունք, Երևան, 2011, էջ 233-234:
2. *Կալուժնից Ի.Ս.* Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 2. СПб., 1902, с. 1381.
3. *Борисов Э.Т.* Основания условно-досрочного освобождения и замены наказания более мягким. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Иваново, 1969, с. 184.
4. *Плютинский А.А.* Советское уголовное право Часть Общая. 2-е изд. М., Госполитиздат, 1928, с. 302; *Немировский Э.Я.* Советское уголовное право. Часть Общая и Специальная. Одесса, 1924, с. 214-216.
5. *Качевский Ю. М.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания // Вестн. МГУ. Сер. 11. Право, 1997, N2, с. 15; *Перлов Н.Д.* Исполнение приговора в советском уголовном процессе. // Российский судья. 2005. N9, с. 20.
6. *Малишевский А. А.* Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. М., Международные отношения, 2002, с. 12-17.
7. *Носенко А.М.* Условно-досрочное освобождение от лишения свободы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Киев, 1973, с. 6; *Улицкий С.Я.* Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы и замена им наказания более мягким. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Алма-Ата, 1964, с. 8; *Сизый А.Ф.* Поощрительные нормы уголовно-исполнительного права как средства формирования правомерного поведения осужденных. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 1995, с. 25-28.
8. *Улицкий С.Я.* Значение и юридическая природа условно-досрочного освобождения // Вопросы государства и права. Алма-Ата, 1963, с. 309.
9. *Иногамова-Хегай Л., Казарян Э.* Основания и предельные применения условно-досрочного освобождения // Уголовное право. N4, М., 1995, с. 28-29; *Качевский Ю. М.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания // Вестн. МГУ. Сер. 11. Право. 2002, N 1, с. 23; Курс уголовного права; общая часть. Том 2. Учение о наказании. Учебник для вузов/ под. Ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. М., 2002, с. 222.
10. *Ефимов М.А.* Условно-досрочное освобождение от наказания и заме-

на неотбытой части наказания более мягким. М., 1981, с. 7.
11. *Белнев Н.А.* Цели наказания и средства их достижения в исправительных учреждениях. Л., 1986, с. 141.
12. *Носенко А.М.* Условно-досрочное освобождение от лишения свободы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 1974, с. 17.
13. *Качевский Ю. М.* Условно-досрочное освобождение от наказания // Законодательство, N8, 2004, с. 76-83.
14. *Госель С.К.* Курс уголовной политики в связи с уголовной социологией. СПб., 1910.
15. *Барсукова С.Г.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания по российскому законодательству. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Самара, 2000, с. 17; *Шерба Д.А.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания: вопросы теории и практики. Владивосток, 2007, с. 10-11.
16. *Сычев А.А.* Понятие условно-досрочного освобождения от отбывания наказания. Вестник Волжского Университета, 2010, N73, с. 109-114.
17. *Евтушенко И.И.* Каким быть условно-досрочному освобождению. Уголовное право, 2008, N8, с. 21.
18. *Бадалиши И. Д.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания в законодательстве России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа, 2005.
19. *Шарипов Т.Ш.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания: проблемы теории, законодательства и практики (по материалам Республики Таджикистан). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2008; *Степанов В.В.* Проблемы теории и практики условно-досрочного освобождения от отбывания наказания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2009; *Пилипенко О. А.* Условно-досрочное освобождение от наказания: проблемы теории и практики Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону, 2009; *Рашидов Ш. М.* Уголовно-правовые проблемы применения условно-досрочного освобождения от отбывания наказания. По материалам Республики Дагестан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Махачкала, 2005.

ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ СОСТАВА МОШЕННИЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ПОСЛЕДНИХ ИЗМЕНЕНИЙ В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

С развитием в стране экономических отношений, модернизацией банковского сектора, развитием отрасли страхования, инвестиционной деятельности, информационных и промышленных технологий и предоставлением новых видов услуг неизбежно появляются новые схемы, способы хищения чужого имущества или приобретения права на чужое имущество. Совершение таких преступлений в современных условиях требует со стороны государства адекватных уголовно-правовых мер воздействия. Сфера криминализации противоправной экономической деятельности все время расширяется. Достаточно сказать, что за последние годы только в раздел о преступлениях в сфере экономики внесено около 20 новых статей в Уголовный Кодекс Российской Федерации (далее — УК РФ).

Мошенничество является одним из наиболее распространенных посягательств в различных сферах экономической деятельности. Но закрепленные в УК РФ составы мошенничества не в полной мере учитывают особенности тех или иных экономических отношений, а также не позволяют обеспечить на должном уровне защиту интересов граждан, пострадавших от мошеннических действий.

Федеральным Законом были введе-

ны поправки, которые существенно преобразили статью о мошенничестве.[1] Они были направлены на дифференциацию различных видов мошенничества. Это в первую очередь обусловлено тем, что указанные преступления совершаются в самых различных сферах общественных отношений, затрагивают интересы как отдельных граждан, так и больших групп граждан и причиняют общественным отношениям существенный вред.

Изменениями дополнена часть четвертая статьи 159 УК РФ новым квалифицирующим признаком — совершение мошенничества «повлекшего лишение права гражданина на жилое помещение».[2] Внесение такого признака, по нашему мнению, правильно и обусловлено повышенной общественно-социальной опасностью мошеннических действий, повлекших лишение права гражданина на жилое помещение. Во-первых, такими действиями нарушается конституционное право человека на жилище, закрепленное в части 1 статьи 40 Конституции РФ.[3] И, во-вторых, в зависимости от стоимости жилого помещения действия могут быть квалифицированы как по части 3, так и по части 4 статьи 159, учитывая размер причиненного вреда. Следовательно, необходимость изменений исходит и из принципа право-

вой определенности.

УК РФ дополнен статьями 159.1 - 159.6, предусматривающими ответственность за новые виды мошенничества, но обусловленные сферой экономической деятельности, в которой они совершаются, а также способом совершения преступления и особым предметом посягательства.

В статье 159.1 УК РФ закреплена специальная норма об ответственности за мошенничество в сфере кредитования, то есть хищение денежных средств заемщиком путем представления банку или иному кредитору заведомо ложных и (или) недостоверных сведений.

Данный вид мошенничества является довольно распространенным и может повлечь серьезные последствия, вплоть до кризисных ситуаций в банковской деятельности. Поэтому криминализация вышеуказанного деяния отдельным составом, по нашему мнению, обосновано. Вместе с тем, возникают некоторые проблемы конкуренции уголовно-правовых норм. В частности, ситуация, когда заемщик представляет банку или иному кредитору заведомо ложные и (или) недостоверные сведения, с намерением выплатить в срок установленную сумму.[4] В данном случае возникает вопрос о конкуренции норм, а именно статьи 176 и 177 УК РФ («Незаконное получение кредита» и «Злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности») и нового состава, предусмотренного статьей 159.1 УК РФ. Но статья 176 УК РФ предусматривает ответственность только для индивидуальных предпринимателей и руководителей организаций. Следовательно, установление факта хищения физическим лицом обосновывает правильность внесения новой статьи и квалификации преступного деяния по од-

ной статье, а не по совокупности преступлений.[5]

Ответственность за действия, состоящие в хищение денежных средств или иного имущества при получении пособий, компенсаций, субсидий и иных социальных выплат, установленных законами и иными нормативными правовыми актами, путем представления заведомо ложных и (или) недостоверных сведений, а равно путем умолчания о фактах, влекущих прекращение указанных выплат составляет содержание мошенничества при получении выплат, предусмотренный статьей 159.2 УК РФ.

Эти действия осуществляются путем представления в органы исполнительной власти, учреждения или организации, уполномоченные принимать соответствующие решения, заведомо ложных и (или) недостоверных сведений, например, о наличии обстоятельств, наступление которых согласно закону, подзаконному акту и (или) договору является условием для получения соответствующих выплат или иного имущества (в частности, о личности получателя, инвалидности, наличии иждивенцев, участия в боевых действиях, отсутствии возможности трудоустройства, наступлении страхового случая), а также путем умолчания о фактах, влекущих прекращение указанных выплат. Это нововведение позволит индивидуализировать ответственность, за такой вид мошенничества, физических лиц и создать противовес статье 145.1 УК РФ («Невыплата заработной платы, стипендий, пособий и иных выплат»). После внесения данной нормы было возбуждено дело по части 3 статьи 159.2 («Мошенничество при получении выплат, совершенное лицом с использованием своего служебного положения»).[6]

С развитием рынка кредитных карт

для большинства людей кредитные карты стали привычным инструментом для хранения денег и расчетов. Хищение чужого имущества, совершенное с использованием поддельной или принадлежащей другому лицу кредитной, расчетной или иной платежной карты путем обмана уполномоченного работника кредитной, торговой или иной организации, предусмотрена статьей 159.3 УК РФ (например, в случаях, когда, используя банковскую карту для оплаты товаров или услуг в торговом или сервисном центре, лицо ставит подпись в чеке на покупку вместо законного владельца карты либо предъявляет поддельный паспорт на его имя). Таким образом, критериями для квалификации деяния по статье 159.3 УК РФ необходимо наличие обманутого физического лица при мошенничестве и его отсутствие при краже.[7]

Мошенничество в сфере предпринимательской деятельности в статье 159.4 УК РФ в УК РФ определено как преднамеренное неисполнение договорных обязательств в сфере предпринимательской деятельности.

Данный вид мошенничества существенно отличается из всех нововведенных статей. Во-первых, статья 159.4 УК РФ не имеет такого квалифицирующего состава, как совершение деяния группой по предварительному сговору и особо квалифицирующего состава — совершенное деяния организованной группой. Во-вторых, максимальный размер штрафа превышает всех остальных на 500 тысяч рублей и составляет полтора миллиона рублей, а максимальный срок такого вида наказания как лишение свободы, наоборот, снижена и составляет 5 лет (для других видов — 10 лет). Во втором случае понятно, что законодатель идет по пути либерализации законодательства.

Но в первом — неясна цель, потому что статистика показывает, что мошенничество в сфере предпринимательской деятельности редко совершается в одиночку. И исходя из буквы закона, совершение такого деяния организованной группой будет квалифицироваться по части 4 статьи 159 УК РФ. Однако санкция данной нормы предусматривает лишение свободы на срок до 10 лет. И в таком раскладе обстоятельств, участникам организованной группы станет выгодно выдвигать гипотезу о привлечении к ответственности одного человека, так как появилась соответствующая норма, где санкция гораздо меньше.

Но, по нашему мнению, данная статья достаточно актуальна, так как правоохранители в ряде случаев пытаются выдать за мошенничество просто невыполнение договорных обязательств.

В статье 159.5 УК РФ предлагается предусмотреть ответственность за мошенничество в сфере страхования, то есть хищение чужого имущества путем обмана относительно наступления страхового случая, а равно размера страхового возмещения, подлежащего выплате страхователю или иному лицу, в пользу которого заключен договор.

В страховании можно выделить особо уязвимые сферы, где мошенничество составляет огромную долю — это сфера медицинского страхования и автострахования. Детализация данного вида повысит качество противодействия мошенничеству в страховом рынке.[8]

В самостоятельный состав преступления выделено мошенничество в сфере компьютерной информации (статья 159.6 УК РФ), когда хищение или приобретение права на чужое имущество сопряжено с преодолением

компьютерной защиты имущества (имущественных прав) и осуществляется путем ввода, удаления, модификации или блокирования компьютерной информации либо иного вмешательства в функционирование средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации или информационно-телекоммуникационных сетей.

На страницах юридической печати мы также обосновывали данное положение,[9] с одним лишь исключением, что деяния, предусмотренные статьей 159.6 УК РФ совершаются не путем обмана или злоупотребления доверием конкретного субъекта, а путем получения доступа к компьютерной системе и совершения вышеуказанных действий, которые в результате приводят к хищению чужого имущества или приобретению права на чужое имущество.

Следующим изменением является определение крупного и особо крупного размера для статей 159.1, 159.3, 159.4, 159.5, 159.6 УК РФ, которой признается стоимость имущества, превышающая один миллион пятьсот тысяч рублей и шесть миллионов рублей, соответственно. Как видно, на статьи 159 и 159.2 УК РФ распространяется прежний ценз, определенный пунктом 4 примечаний к статье 158 УК РФ, где крупным размером признается стоимость имущества, превышающий двести пятьдесят тысяч рублей, а особо крупным — миллион рублей.

Корреспондирующие изменения были сделаны и в Уголовно-процессуальный Кодекс РФ, среди которых особому вниманию подлежит часть 3 статьи 20, где в перечень уголовных дел частного-публичного обвинения вошли статьи 159 — 159.6. Таким образом, уголовные дела по названным

статьям могут быть возбуждены не иначе как по заявлению потерпевшего или его законного представителя и не подлежат прекращению в связи с примирением потерпевшего с обвиняемым, за исключением случаев, предусмотренных статьей 25 УПК. Исключением из этого общего правила составляют случаи, когда преступлением причинен вред интересам государственного или муниципального унитарного предприятия, государственной корпорации, государственной компании, коммерческой организации с прямым участием в уставном (складочном) капитале (паевом фонде) государства или муниципального образования либо, если предметом преступления явилось государственное или муниципальное имущество.

Такое изменение обусловлено участвующими случаями возбуждения уголовных дел по статье 159 УК РФ. Этот состав на практике мог иметь своей целью коррупционную составляющую, например, поиск состава преступления в деятельности общества, исходя из полученных при обыске документов. Обыск мог проводиться как по надуманным основаниям и иметь «заказной характер» в рамках оперативной деятельности, так и в случаях, когда возбужденное уголовное дело не получало доказательственной поддержки, но требовалось «продолжение» нагнетания атмосферы.

Безусловно, это шаг навстречу бизнесу, так как лишает органы дознания возможности самовольно инициировать возбуждение уголовных дел, а также позволяет убрать коррупционную составляющую, выразившуюся в вымогательстве.

Вышеперечисленные изменения обосновываются также тем, что правовая система РФ является частью европейской правовой системы. В частнос-

ти, раздел 22 УК ФРГ «Мошенничество и преступное злоупотребление доверием» включает в себя 10 преступлений. Наряду с основным составом мошенничества (ст.263), предусмотрено множество его разновидностей: компьютерное мошенничество (ст.263а), получение субсидии путем мошенничества (ст.264), мошенничество при капиталовложении (ст.264а), обман с целью получения завышенной суммы страховки (ст.265), получение выгоды путем обмана (ст.265а), мошенничество, связанное с получением кредита (ст.265б). За злоупотребление доверием ответственность наступает по ст.266 УК ФРГ — «Преступное злоупотребление доверием». Такие преступления, как утаивание и растрата заработной платы (ст.266а) и злоупотребления чеками и кредитными картами (ст.266б), представляют собой разновидность преступного злоупотребления доверием.[10] Необходимость детализации мошенничества в зависимости от сферы ни раз отмечался немецкими авторами.[11]

Разделение мошенничества на несколько узких категорий оправдано с точки зрения прозрачности и объективности вынесения приговоров по указанным статьям, так как при этом будет учитываться специфика опреде-

ленных экономических отношений.

Резюмируя изменения можно прийти к выводу, что конкретизация в УК РФ составов мошенничества в зависимости от сферы правоотношений положительный шаг в сторону надлежащей уголовно-правовой охраны соответствующих социальных интересов, правильной квалификации преступлений, снижения ошибок и злоупотреблений во время возбуждения уголовных дел о мошенничестве. Это будет способствовать повышению качества работы по выявлению и расследованию таких преступлений, более четкому отграничению уголовно наказуемых деяний от гражданско-правовых сделок, а также правильной квалификации содеянного органами предварительного расследования и судом.

Таким образом, проанализировав новые составы мошенничества, мы приходим к заключению о положительной тенденции развития УК РФ, и предлагаем внести аналогичные изменения в УК Республики Армения, учитывая особенности страны. При этом следует учесть специфику нашей правоприменительной деятельности по делам о мошенничестве, в особенности прецедентные решения Кассационного суда Армении.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Федеральный Закон №207-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный Кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации» от 29.11.2012г. // Российская газета №5951 от 3 декабря 2012г.
2. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996г. № 63-ФЗ (ред. от 29 ноября 2012г. N 207-ФЗ) // Российская газета № 5951 от 3 декабря 2012г.
3. Конституция Российской Федерации от 12.12.1993 г. (в ред. от 30.12.2008 г. N 7-ФКЗ) // Российская газета № 4831 21 января 2009г.
4. <http://www.yourist-ufa.ru/criminal-law-news/434> — — 159.
5. *Кучина Я.О.* Мошенничество в сфере банковского кредитования как вид мошенничества // Изд-во РПА Минюста России. М., 2012, с. 127.
6. <http://vtn.vestipk.ru/?p=60560>.
7. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации “О судебной практике по делам о

- мошенничестве, присвоении и растрате” от 27 декабря 2007г. N 51, пункт 13.
8. *Ларичев В.Д.* Мошенничество в сфере страхования. Предупреждение, выявление, расследование; *Завидов Б.Д.* Противоречия в гражданском законодательстве: за и против предпринимателя // Изд-во Известия. М., 1998, с. 44.
9. *Юзбашян С.С.* Проблемы закрепления юридической ответственности за «компьютерное мошенничество» //Правонарушение и юридическая ответственность: материалы Международной научно-практической конференции (Тольятти, 13-14 ноября 2012г.) — отв. редактор Р.Л. Хачатуров. Тольятти: Изд-во ТГУ, 2012, с. 439-445.
10. *Осокин Р.Б.* Уголовно-правовой анализ способов мошенничества по УК ФРГ // Юриспруденция. М., Изд-во РГГУ, 2002, №2, с. 73.
11. Priv. doz. Dr. Christopj. J.M. Safferling, LL.M. (LSE). Straftaten gegen das Verm?gen: Betrugs?hnliche Delikte // Forschen in Marburg, 2007, p. 8.

Արտակ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի

և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,

ՀՀ ՊՆ չորրորդ կայագորային քննչական բաժնի պետ

ԱՏՈՐԱՂԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ԳԳՏՆՎՈՂ ԶԻՆՇԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱՆՏՈՒՄՆԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Բոլոր սոցիալական երևույթների հիմքը հասարակական հարաբերություններն են: Այդ հարաբերությունների կառուցվածքում հատուկ խումբ են կազմում զինվորական հասարակական հարաբերությունները, որոնց համակարգը կազմավորվում է զինծառայողների ծառայողական և կենցաղային հարաբերությունների ամբողջությունից, ինչպես նաև բանակի մարտական գործունեությունից: Չինվորական ծառայությունը՝ որպես պետական ծառայության տեսակ, ծնում է որոշակի փոխհարաբերություններ զինծառայողների միջև: Այդ հարաբերությունները, որոնք կարգավորվում են զինվորական օրենսդրության նորմերով, ձեռք են բերում զինվորական իրավահարաբերությունների ձև, որոնք ներառում են սուբյեկտների՝ իրավական նշանակություն ունեցող պահվածքը, նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները:

Չինվորական փոխհարաբերությունների պարտադիր կանոնները թվարկված են ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրում, իսկ պահվածքի կանոնների ընդհանուր ցանկը պարունակվում է ՀՀ ՁՈՒ Կարգապահական կանոնագիրքը: Չինվորական կանոնագրերի դրույթները կազմում են յուրաքանչյուր զինվորական կողեկտիվում նորմալ փոխհարաբերությունների ձևավորման իրավական հիմքը: Դրանց պահանջներից նահանջելը զինվորական փոխհարաբերությունների կարգի խախտում է: Այդ արարքներից առավել վտանգավորները քրեականացված են և նախատեսվում են ՀՀ քր. օր. 356-րդ, 357-րդ, 358-րդ, 359-րդ, 360-րդ հոդ-

վածներով: Բացի ՀՀ քր. օր. 12-րդ գլխի թվարկված բաղկացուցիչներից, նշված հարաբերությունների խախտումը պետերի (հրամանատարների) կողմից զինվորական ծառայության պայմաններում, ընդգրկված է ՀՀ քր. օր. 375-րդ հոդվածում:

Չինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնագրային կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները հատուկ խումբ են կազմում զինվորական հանցագործությունների համակարգում: Այդ իրավախախտումներն առաջանում են տարբեր կարգերի զինծառայողների միջև հակականոնագրային հարաբերությունների հողի վրա և, որպես կանոն, արտահայտվում են տուժողների հանդեպ բռնի գործողություններով: Գոյություն ունի այդ իրավախախտումների մի քանի խումբ:

Առաջին խումբը հանցավոր ոտնձգություններն են հրամանատարների (պետերի) և ենթակաների միջև փոխհարաբերությունների կանոնագրային կարգի դեմ: Մեղավորները կիրառում են բռնություն, կոպտորեն նվաստացնում են հրամատարների արժանապատվությունը՝ խոչընդոտելով վերջիններիս կողմից իրենց ծառայողական պարտականությունների կատարմանը, նրանց պարտադրելով իրենց կամքը: Մի շարք դեպքերում, հիմնվելով ոչ պաշտոնական զինվորական հարաբերությունների վրա (ծառայության ժամկետը և այլն), մեղավորներն իրենց գործողություններով նպատակ ունեն փոխարինել զինվորական շվիման «ենթակա-պետ» կանոնագրային կանոնները հակականոնագրայիններով:

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Նման արարքները, որպես կանոն, պարունակում են հանցագործությունների հատկանիշներ՝ նախատեսված ՀՀ քր. օր. 357-րդ, 358-րդ հոդվածներով, ինչպես նաև 360-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Զինվորական փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կարգի դեմ հանցագործությունների 2-րդ խմբին են պատկանում ենթակա անձանց հանդեպ հրամանատարների կողմից կատարված արարքները (որպես կանոն, բռնի): Դրանք դրսևորվում են այնպիսի գործողություններով, ինչպիսիք են իշխանագանգությունը (Քր. օր. 375-րդ հոդված), ենթակային վիրավորելը (Քր. օր. 360-րդ հոդված, մաս 2):

Այս հանցագործությունները սովորաբար կապված են նրա հետ, որ որոշ պետեր՝ հիմնականում սերժանտական կազմը, չի կարողանում կամ չի ցանկանում ապահովել պատշաճ զինվորական կարգ ու կանոն կանոնագրքային մեթոդներով:

3-րդ խմբին պետք է վերագրել զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտումները՝ նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում (Քր. օր. 359-րդ հոդված) և զինծառայողին վիրավորելը (360-րդ հոդված, մաս 1): Տվյալ հանցագործությունները կատարվում են հավասար ծառայողական դիրքում գտնվող զինծառայողների միջև սխալ, հակականոնագրքային հարաբերությունների հողի վրա, որոնք դեպքերի մեծ մասում պայմանավորված են միջանձնային հարաբերությունների ոչ պաշտոնական (ոչ կանոնագրքային) համակարգով, այլ կերպ կոչված՝ «դեղովչիանյով»: Նշված հանցագործություններին բնորոշ յուրահատկություններ են ծառայակիցներին իրենց ազդեցությանը ենթարկելու մեղավորների ձգտումը, նրանց վրա առավել բարդ ծառայողական պարտականությունների կատարումը դնելը, երիտասարդ զինվորներին ստիպելը, որպեսզի իրենց անձնական ծառայություններ մատուցեն, իրենց համար կողեկտիվում առավելություններով օժտված դիրք ստեղծելը:

Այս հետազոտության առարկան զինծառայողների փոխհարաբերությունների կա-

նոնագրքային կանոնների խախտման հենց վերջին խումբն է: Անհրաժեշտ է նշել, որ դիտարկվող խնդրի քրեաիրավական ասպեկտը բավական մանրամասն հետազոտված է Խ. Մ. Ախմետշինի, Ֆ. Ս. Բրաժնիկի, Ա. Ա. Տեր-Ակոպովի, Վ. Վ. Լուսնեի և այլոց հիմնարար աշխատանքներում, ինչի հետ կապված էլ տվյալ աշխատանքում այն արտացոլված է ընդհանուր գծերով: Դրա հետ մեկտեղ, հետազոտության նպատակներին հասնելու համար հեղինակն անհրաժեշտ է համարում կանգ առնել ստորադասության հարաբերությունների մեջ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտումների քրեաիրավական բնութագրի մի քանի էական յուրահատկությունների վրա, ինչպես նաև շոշափել ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածի այժմյան խմբագրման քրեագիտական պայմանականությունները՝:

Ստորադասության հարաբերությունների մեջ չգտնվող զինծառայողների կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ հանցագործությունները լուրջ վտանգ են ներկայացնում Զինված ուժերի և այլ կազմավորումների նորմալ գործունեության համար, որտեղ նախատեսված է զինվորական ծառայություն: Ոստնձգություն կատարելով ստորադասության հարաբերությունների մեջ չգտնվող զինծառայողների կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ՝ այդ հանցագործությունները խախտում են զինվորական ծառայության այնպիսի կարևոր բաղկացուցիչներ, ինչպիսիք են զինվորական կարգապահությունը և ներքին կարգուկանոնը: Զինվորական կարգապահության և ներքին կարգուկանոնի խախտումներին, իրենց հերթին, կհետևեն ստորաբաժանման մարտական պատրաստվածության ու մարտունակության նվազեցմանը: Բացի դրանից, այդ արարքները խոչընդոտում են, որպեսզի տուժողները պատշաճ կերպով կատարեն իրենց զինվորական պարտականությունները, նվազեցնում են մարտական ուսուցման արդյունավետությունը, իսկ մի շարք դեպքերում կարող են տուժողի կողմից հանցագործությունների կատարման պատճառ դառնալ՝ նրա հանդեպ կիրառված բռ-

Քրեական իրավունք

նության հետևանքով: Դրա հետ մեկտեղ, դիտարկվող հանցագործությունները ոստիկանություն են կատարում զինծառայողի անձի հանդեպ, պատճառում են նրան ֆիզիկական, բարոյական կամ նյութական վնաս:

Նման արարքների հասարակական վտանգը պահանջում է դրանց համապատասխան քրեաիրավական գնահատական տալ: Այդ հանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվություն սահմանված է ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածով: Ծառայություն անցնելու ընթացքում զինծառայողների միջև ծագող հարաբերությունների զերակշռող մասը կարգավորված է զինվորական կանոնագրերով: Նման հարաբերությունների կարգի հանդեպ հիմնական պահանջները պարունակվում են ՀՀ Ձինված ուժերի Ներքին ծառայության և Կարգապահական կանոնագրերում: Սակայն պետք է նշել, որ Քր. օր. 359-րդ հոդվածով որակվում են կանոնագրային փոխհարաբերությունների ոչ բոլոր խախտումները, այլ միայն նրանք, որոնք կապված են տուժողի պատվի և արժանապատվության ստորացման, նրան ծաղրոծանակի ենթարկելու կամ նրա անձի նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելու հետ: Իրենց բնույթով դիտարկվող հանցագործությունները զինվորական իրավախախտումներ են, քանի որ ոստիկանության հիմնական առարկան զինվորական ծառայություն անցնելու՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգն է: Անձին վնաս պատճառելը, որն ուղղակիորեն նշվում է ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում, հանդես է գալիս միայն որպես դիտարկվող հանցագործությունների լրացուցիչ առարկա²: Ձինվորական և ընդհանուր քրեական հանցագործությունները սահմանազատելու խնդիրը լուծելու փորձեր արվել են դեռ 2000 տարի առաջ: Դրանք իրենց իրավական ձևակերպումն ստացել են Հուստինիանոսի Դիգեստներում: XVI Տիտոսի 6-րդ մասում, որտեղ օրենսդրի կողմից շարադրված են զինվորական և ընդհանուր քրեական հանցագործությունների համար զինծառայողների պատասխանատվության սահմանազատման սկզբունքները, նշված է, որ ցանկացած իրավախախտում զինվորական է, եթե կատար-

վել է ընդհանուր կարգապահության խախտմամբ: Ներկայումս ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածի սահմանազատումը մրցակից ընդհանուր քրեական նորմերից հիմնվում է հետագուվող հանցագործությունների մի շարք էական յուրահատկությունների վրա:

Ա. Քր. օր. 359-րդ հոդվածով որակվում են միայն այն արարքները, որոնք ոստիկանություն են կատարում զինվորական ծառայություն անցնելու սահմանված կարգի դեմ: Դատելի է ունենում օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի հետևյալ 3 պայմանի դեպքում՝

1) եթե տուժողի հանդեպ ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնությունը կատարվել է՝ կապված նրա՝ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ.

2) եթե հանցագործությունը կապված չէ տուժողի կողմից զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ, սակայն դրա կատարման պահին կամ նա, կամ մեղավորը գտնվել են այդ պարտականությունները կատարելիս³.

3) եթե հանցագործությունը ոչ զինվորական ծառայության հետ է կապված եղել, ոչ էլ կատարվել է այն իրականացնելիս, բայց գուցե դրանով է եղել զինվորական կոլեկտիվի հանդեպ ակնհայտ անհարգալից վերաբերմունքով:

Չնայած դիտարկվող արարքները կարող են կատարվել տարբեր իրավիճակներում, տարբեր ժամանակներում և տարբեր շարժառիթներով, վերը նշված պայմաններից յուրաքանչյուրի առկայության դեպքում դրանք պետք է որակվեն Քր. օր. 359-րդ հոդվածով⁴, քանի որ խախտում են զինվորական ծառայության կրման սահմանված կարգը:

Բ. Դիտարկվող կարգի հանցագործությունները, վնաս հասցնելով զինծառայողի անձին, խոչընդոտում են նրա կողմից ծառայողական պարտականությունների կատարմանը: Կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ այն մարդը, ով պարբերաբար կամ մույնիսկ եզակի անգամ ենթարկվում է ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնության, չի կարող պատշաճ կերպով իրականացնել զինվորական օրենսդրությամբ սահմանված պար-

տականությունները: Նա դառնում է ոչ արդյունավետ մարտական միավոր, ով բացասաբար է ազդում մասնավորապես ստորաբաժանման մարտական դասավորվածության վրա և դրանով իսկ սպառնալիք է ստեղծում ամբողջ զորքի մարտական պատրաստվածության և մարտունակության համար: Ջորջերի մարտական պատրաստվածությունը, իր հերթին, հանդես է գալիս որպես պետության զինվորական անվտանգության զլխավոր գործոն: Վերջին հանգամանքը հիմք է ծառայել մի շարք զիտնականների՝ մասնավորապես Խ.Մ. Ախմետշինի և Ա.Ա. Տեր-Ակոպովի համար, զինվորական ծառայության դեմ հանցագործությունների ընդհանուր առարկա ճանաչել պետության ռազմական անվտանգությունը, ինչը նրանց կողմից մեկնաբանվում է որպես երկրի պաշտպանվածության վիճակ՝ զինված ագրեսիայից⁵: Իսկ ինչպես արդարացիորեն նշում է Օ.Կ. Չատուրյանը. «Ուսումնական անվտանգությունն իրենից ներկայացնում է այն արժեքը, որին վնաս պատճառելը զինվորական ծառայության դեմ հանցագործությունների հասարակական վտանգի էությունն է»⁶: Ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունների ծայրահեղ բացասական ազդեցությունը ստորաբաժանման մարտական պատրաստվածության վրա ակնհայտ է: Հետևաբար, հետագուտվող հանցագործությունները, բացի տուժողի անձից, ոստիկանություն են կատարում զինվորական ծառայություն անցնելու՝ քրեական օրենքով պաշտպանված կարգի դեմ, ինչը պայմանավորված է Ջինված ուժերի նշանակությամբ:

Գ. Հաշվի առնելով Բր. օր. 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության բնույթի բազմաառարկայությունը, անհրա-

ժեշտ է նշել, որ զինվորական ծառայության դեմ հանցագործությունների որակումը՝ ըստ ոստիկանության առարկայի, ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցության դեպքում պետք է իրականացվի միայն ըստ հատուկ նորմի⁷: Միևնույն ժամանակ, մասի և ընդհանուրի մրցակցության դեպքում դիտարկվող հանցագործությունների որակումը, ըստ ոստիկանության առարկայի, պետք է իրականացվի միայն՝ ըստ այն նորմի, որն ընդգրկում է կատարված արարքն ամբողջությամբ: Բռնության հետ կապված ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների բարձր հասարակական վտանգի լիարժեք գնահատման նպատակով՝ մի շարք դեպքերում անհրաժեշտ է որակում՝ ըստ համապատասխան ընդհանուր քրեական նորմերի ամբողջականության: Դա կապված է նրա հետ, որ Բր. օր. 359-րդ հոդվածում հանցագործության առարկան ավելի լայն է, քան Բր. օր. 112-րդ կամ 113-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործության առարկան: Եթե առողջությանը վնաս պատճառելը ոստիկանություն է միայն մարդու առողջության հանդեպ, ապա զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները խախտելիս ոստիկանություն ուղղված է զինվորական ծառայություն անցնելու սահմանված կարգի (զինվորական կանոնադրով սահմանված փոխհարաբերությունների կարգի) դեմ՝ տուժողի առողջությանը տարբեր աստիճանների ծանրության վնաս հասցնելու միջոցով: Այդ իսկ պատճառով նշված նորմերի մրցակցության դեպքում պետք է կիրառել Բր. օր. 359-րդ հոդվածը՝ որպես կատարված արարքի փաստացի հատկանիշները առավելագույնս ամբողջական ընդգրկող:

Շարունակելի

1. *Алексеев С.С.* Общая теория права. М., Юр. лит., 1982, с. 146.
 2. *Филимонов В.Д.* Криминологические основы уголовного права. Томск, 1981, с. 4. Российское уголовное законодательство. Опыт критического анализа. СПб., 2000, с. 29.
 3. Учебник уголовного права. Общая часть /Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. М., Спарк, 19996, с. 87.
 4. Комментарий к ст. 37 Федерального закона «О воинской обязанности и военной службе» / Под

общ. ред. В.Г. Стрекозова. М., 1999, с. 226-239.
 5. Преступления против военной службы (военно-уголовное законодательство России): Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Российской Федерации. М., 1999, с. 90-91.
 6. Российское уголовное право. Особенная часть: Учебник. М., Спарк, 1998, с. 433.
 7. *Зателенин О. К.* Объект преступления против военной службы. Дисс. ...канд. юрид. Наук. М., 1999, с. 44.

ՀԱՆՅԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՉԻՆ ԲՈՆԵԼԻՍ ՎԵՍԱ ԴԱՏՃԱՌԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Անգլիայում հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտն ամրագրված է 1967թ. ընդունված Քրեական իրավունքի մասին օրենքում, որի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցագործության կատարումը կանխելիս կամ իրավախախտի (կասկածյալի) օրինական ձեռքարկման կամ դրան օժանդակելու իրավիճակներում անձը կարող է կիրառել թույլատրելի ուժ: Հանցանք կատարած անձին բռնելիս ուժի կիրառման հնարավորությամբ օժտելով ցանկացած անձի՝ օրենսդիրը հստակ չի սահմանում այն կոնկրետ իրադրությունը, որի վրա հասնելու վնասող անձը իրավախախտի (կասկածյալի) նկատմամբ թույլատրելի ուժ կիրառելու հնարավորություն է ստանում: Հոդվածի բովանդակության վերլուծությունից կարելի է միայն ենթադրել, որ «հանցագործության կատարումը կանխելիս» ձևակերպումով օրենսդիրը նկատի ունի հանցագործության նախապատրաստության կամ փորձի իրադրությունները:

Հատուկ ուշադրության է արժանի «ուժի կիրառում» եզրույթը, որն օրենքում նույնպես չի հստակեցվում, և այստեղ ևս կարելի է ենթադրել, որ ուժի կիրառումը (վնաս պատճառելը) կոնկրետ իրադրությունում օրենքում նշված նպատակներին հասնելու համար կարող է դրսևորվել ցանկացած ձևով՝ ընդհուպ մինչև հանցագործին մահ պատճառելը:

Ինչպես վերը նշվեց, հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը Անգլիայի օրենսդրությամբ թույլատրելի է նաև նրա օրինական ձեռքարկման գործողությունն իրականացնելիս: Չեքակալման

ներքո հասկացվում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի ազատության ժամանակավոր սահմանափակումը՝ նրան հասարակությունից մեկուսացնելու և քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելու համար: Բնական է, որ ձեռքարկման իրավաչափության գլխավոր պայմանն այդ գործողության օրինականությունն է, որն առկա է, եթե

1. անձը կատարել է հանցագործություն և ոչ թե այլ, հանցագործության հատկանիշներ չպարունակող իրավախախտում:

2. եթե ձեռքարկալումն իրականացվել է օրինական հիմքերի առկայությամբ:

Չեքակալման իրականացման օրինական հիմքն Անգլիայում հանդիսանում է դատարանի՝ անձին արգելանքի վերցնելու մասին սահմանված կարգով տրված կարգադրությունը:

Ինչ վերաբերում է ձեռքարկման իրականացմանն օժանդակող անձանց, ապա, օրենքի համաձայն, այդպիսին հանդիսանում է ցանկացած քաղաքացի, ով իրավապահ մարմնին կամ այլ անձի օժանդակում է հանցագործի ձեռքարկման գործողությունն իրականացնելիս: Նրանք նույնպես բռնելիս (ձեռքարկման գործողությանն օժանդակելիս) վնաս պատճառելիս (ուժ կիրառելիս) ենթակա չեն քրեական պատասխանատվության, եթե բռնելիս վնաս պատճառելուն ուղղված գործողությունների սահմանազանցում թույլ չեն տվել և գիտակցել են, որ օժանդակում են օրինական ձեռքարկման իրականացմանը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի՝ Անգլիայի օրենսդրության մեջ տեղ գտած հիմնա-

կան թերությունը, թերևս, կարելի է համարել այն, որ օրենքը բավական անորոշ է ամբողջում բռնելիս վնաս պատճառելու 1-ին իրադրությունը՝ բնորոշելով այն որպես «հանցագործությունը կանխելու» իրադրություն՝ չմանրամասնելով և չկոնկրետացնելով այն, բացի այդ, Անգլիայում օրենսդրությունն ամրագրված չէ հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու սահմանագանցման հանցակազմը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի՝ վերը նշված օրենսդրական բացը լրացնում են անգլիական իրավունքի հիմնական աղբյուրներից մեկը հանդիսացող դատական նախադեպերը:

ԱՄՆ իրավական համակարգի գլխավոր, տարբերակիչ առանձնահատկություններից մեկը միասնական, քրեական օրենսդրական ակտի բացակայությունն է: Նշված հանգամանքը պայմանավորվում է ԱՄՆ ֆեդերատիվ կառուցվածքով, երբ նահանգներից յուրաքանչյուրն իր քրեական առանձին օրենսգիրքն ու օրենքներն ունի: Մյուսով է պայմանավորված նաև այն, որ հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտն ԱՄՆ-ում միասնական օրենսդրական բնորոշումներ և իրավաչափության մշակված պայմաններ ու հիմքեր չունի²:

Նշված ինստիտուտն առավելապես մանրակրկիտ է նախատեսված Նյու Յորք նահանգի քրեական օրենսգրքում, որի 35.27-րդ հոդվածի համաձայն. «Մեփականությանը քրեորեն պատժելի վնաս հասցնելու կամ դրա փորձի վերաբերյալ ողջամիտ կասկածի առկայության դեպքում անձը ոտնձգությունը կանխելու կամ դրա հետևանքները վերացնելու համար ոտնձգողին կարող է վնաս պատճառել, բացառությամբ նրան մահ պատճառելու դեպքի»:

Նյու Յորքի քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածի համաձայն. «Չերբակալման գործողություն իրականացնելիս կամ քրեակատարողական հիմնարկից անձի փախուստը կանխելու համար ոստիկանի կողմից անձի նկատմամբ կարող է կիրառվել թույլատրելի ուժ: Թույլատրելի ֆիզիկական ուժ կարող է

կիրառվել նաև իր կամ 3-րդ անձի նկատմամբ սկսված կամ սկսվելու իրական սպառնալիք պարունակող ոտնձգությունը կանխելու կամ ոտնձգության հետևանքները վերացնելու համար: Այս դեպքում անձին կյանքի համար վտանգավոր վնաս կարող է պատճառվել, եթե վնաս պատճառողը ողջամտորեն ենթադրում է, որ

ա. անձի կատարած ոտնձգությունն առաջին մակարդակի ֆեյոուննի է. (անձի առևագում, հրկիզմամբ, պայթյունով ուղեկցվող հանրորեն վտանգավոր գործողություն):

բ. ֆեյոուննի կատարած անձը ձերբակալվելիս դիմադրություն է ցույց տալիս կամ կալանքից փախչելու փորձ է կատարում, եթե նա զինված է.

գ. եթե ուժի գործադրումն անհրաժեշտ է ոստիկանության աշխատակցի կամ այլ անձի կյանքի համար վտանգավոր ոտնձգությունը դադարեցնելու համար:

Ոստիկանության աշխատակցի կողմից անձի ձերբակալման գործողությանը կամ կալանավայրից նրա փախուստը կանխելու գործողությանը ներգրավված ոչ պաշտոնատար ֆիզիկական անձը իրավախախտի նկատմամբ կարող է ֆիզիկական ուժ գործադրել, եթե դա անհրաժեշտ է ոստիկանության աշխատակցի կարգադրությունը կատարելու համար: Այս իրավիճակներում ոտնձգողին կյանքի համար վտանգավոր վնաս կարող է պատճառվել, եթե ոստիկանության կողմից նշված գործողություններից ներգրավված անձը

ա. ողջամիտ ենթադրում է, որ այդպիսի վնաս պատճառելն անհրաժեշտ է իր կամ երրորդ անձի կյանքի համար սկսված կամ սկսվելու իրական սպառնալիք պարունակող ոտնձգությունը կանխելու կամ ոտնձգության հետևանքները վերացնելու համար.

բ. կյանքի համար վտանգավոր վնաս պատճառելն անձին կարգադրվել կամ թույլատրվել է ոստիկանության աշխատակցի կողմից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ քաղաքացին գիտեր, որ ոստիկանության աշխատակիցն ինքը իրավախախտին կյանքի համար վտանգավոր վնաս պատճառելու լիազորություն չունի:

Քրեական իրավունք

Անճանական նախաձեռնությամբ գործող ֆիզիկական անձը իրավախախտին կարող է վնաս պատճառել (բացառությամբ նրան կյանքից զրկելու), եթե

ա. վնաս պատճառելն անհրաժեշտ է իրավախախտին ձեռքարկելու կամ կալանավայրից նրա փախուստը կանխելու համար:

Իրավախախտին կյանքի համար վտանգավոր վնաս պատճառելն իր նախաձեռնությամբ գործող ֆիզիկական անձին թույլատրվում է.

ա. իր կամ երրորդ անձի կյանքի համար վտանգավոր՝ սկսված կամ սկսվելու իրական սպառնալիք պարունակող ոտնձգությունը կանխելու կամ դրա հետևանքները վերացնելու համար.

բ. այնպիսի անձին բռնելիս, ով կատարել է ծանր հանցագործություն, հասարակ սպանություն, կողոպուտ, բռնաբարություն կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ կամ ով հանցագործության կատարման վայրից փախուստի փորձ է ձեռնարկում:

Քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակցին իրավախախտին վնաս պատճառելու իրավունք ունի այն դեպքերում, երբ վերջինիս կողմից կալանավայրից փախչելու փորձ է կատարվում»:

Այսպիսով, Նյու Յորքի քրեական օրենսգրքը հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու երկու ինքնուրույն հնարավորություն է նախատեսում:

Առաջին՝ շահադիտական շարժառիթով կատարվող հանցագործությունների՝ գողության կամ սեփականության դեմ ուղղված, քրեորեն պատժելի ոտնձգությունների ժամանակ կամ դրանց կատարման վերաբերյալ ողջամիտ կասկած ունենալու դեպքերում՝ այդպիսի ոտնձգությունը կանխելու կամ դադարեցնելու համար: Հատկանշական է, որ այս իրավիճակներում ոտնձգողին վնաս պատճառելն օրենսդիր չի պայմանավորել նրան պետական իշխանության մարմին հասցնելու նպատակով:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու՝ օրենսգրքում նախա-

տեսված երկրորդ հնարավորությունն ընդգրկում է հանցավոր ոտնձգությունների առավել լայն շրջանակ: Այս դեպքում տարբերակված են մաս վնաս պատճառելու սուբյեկտները՝ իրավապահ մարմնի աշխատակիցը, վերջինիս կողմից հանցանք կատարած անձին բռնելու գործողությանը ներգրավված ֆիզիկական անձը, իր նախաձեռնությամբ գործող անձը և քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցը:

1. Իրավապահ մարմնի աշխատակիցը ֆիզիկական ուժ գործադրելու իրավունք ունի երկու դեպքում՝ երբ իրականացնում է հանցանք կատարած անձին ձեռքարկելու գործողությունը կամ կանխում է կալանավայրից հանցանք կատարած անձի փախուստը: Առաջին իրավիճակում իրավապահ մարմնի աշխատակցի գործողությունն իրավաչափ է, երբ առկա է անձին ձեռքարկելու վերաբերյալ դատարանի կարգադրությունը: Երկրորդ իրավիճակում իրավապահ մարմնի աշխատակցի գործողություններն իրավաչափ են միայն այն դեպքերում, երբ նա բավարար հիմքեր ունի ենթադրելու, որ հենց փախուստի դիմած անձն է կատարել հանցավոր ոտնձգությունը: Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ օրենքում սպառնիչ թվարկված են փախուստի դիմաց անձին բռնելիս վնաս պատճառելու կոնկրետ նպատակները, որոնց առկայությամբ է միայն, որ վնաս պատճառելն իրավաչափ է համարվում: Դրանք են՝ արգելանքից անձի փախուստը կանխելը, իրեն կամ այլ անձանց՝ հանրորեն վտանգավոր ոտնձգության իրական սպառնալիքից պաշտպանելը: Հարկ է նշել նաև, որ վերը թվարկված բոլոր իրավիճակները, վերաբերելի են այն դեպքերին, երբ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվում է հասարակ, կյանքի համար ոչ վտանգավոր ֆիզիկական ուժ:

Ինչ վերաբերում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նրա կյանքի համար վտանգավոր ֆիզիկական ուժ գործադրելու դեպքերին, ապա դրանք նույնպես սպառնիչ կերպով նախատեսված են օրենքով: Այսպես, հանցավորին բռնելիս նրա կյանքի համար վտանգավոր ֆիզիկական ուժ կարող է գործադրվել նրա կողմից ֆելոունին

հանցագործություններ կատարած լինելու, զինված դիմադրություն ցույց տալու կամ ոստիկանության մյուս աշխատակիցների կյանքի համար վտանգավոր ոտնձգություն կատարելու իրական սպառնալիքի դեպքում, ընդ որում այս դեպքերում հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կյանքի համար վտանգավոր ֆիզիկական ուժ գործադրող իրավապահ մարմնի աշխատակիցը պետք է ողջամտորեն ենթադրի, որ գործում է իրավաչափորեն: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, սակայն, որ օրենսգրքում չեն մանրամասնվում այն իրավիճակներն ու չափանիշները, որոնք կփաստեն իրավապահ մարմնի աշխատակցի՝ իրավաչափ գործելու վերաբերյալ ողջամտորեն գործելու հիմքերի մասին:

2. Իրավապահ մարմնի կողմից հանցագործին ձերբակալելիս օգնություն ցույց տալու համար ներգրավված անձ կարող է հանդիսանալ ցանկացած քաղաքացի: Ընդ որում, վերջինս օգնություն ցույց տալու գործողություններում ներգրավվում է ոչ թե կամովին, այլ իրավապահ մարմնի աշխատակցի պահանջով: Հանցանք կատարած անձին բռնելու գործողություններին օժանդակելիս այսպիսի անձն ունի նույն լիազորությունները, ինչ որ իշխանության մարմնի ներկայացուցիչը, այդ թվում նաև մահ պատճառելու լիազորություն, եթե իր կամ այլ անձանց կյանքին վտանգ սպառնացող ոտնձգություն է գործադրվում²:

Ուտնձգողին կյանքից զրկելու լիազորություն անձը ձեռք է բերում նաև այդ մասին իշխանության մարմնի ներկայացուցչի կարգադրության պահից:

3. Իր նախաձեռնությամբ հանցանք կատարած անձին բռնելու գործողություններ իրականացնող անձի նկատմամբ օրենքը լրացուցիչ սահմանափակումներ է նախատեսում: Այսպես, ոտնձգողի նկատմամբ ֆիզիկական ուժ անձի կողմից կարող է գործադրվել միայն այն դեպքում, երբ անձը հաստատապես համոզված է, որ վնաս է պատճառում նրան, ով իրականում հանցագործություն է կատարել: Բացի այդ, այսպիսի անձի կողմից հանցագործին կյանքի համար վտանգավոր վնաս հասցնելը թույ-

լատրելի է միայն այն դեպքում, երբ վերջինս օրենքով նախատեսված առանձնապես ծանր հանցագործություն է կատարել:

4. Հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու ինքնուրույն սուբյեկտ է հանդիսանում նաև ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների կատարման վայրի աշխատակիցը, ով ֆիզիկական ուժ գործադրելու լիազորությամբ օժտվում է միայն հանցանք կատարած անձի՝ կալանավայրից փախուստը կանխելու համար:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի եզրակացնել, որ անգլո-աքսոնական իրավական համակարգի երկրներում բռնելիս հանցանք կատարած անձին վնաս պատճառելու ինստիտուտն օրենսդրորեն նախատեսված է բավականին մանրամասն, թերևս բացառություն է կազմում հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցման դեպքերի՝ օրենքում ոչ բավականաչափ մանրակրկիտ նախատեսված լինելու հանգամանքը:

Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետության օրենսդրությամբ արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները ստորաբաժանվում են երկու ինքնուրույն խմբի՝

1. հանգամանքներ, որոնք բացառում են արարքի հակաիրավականությունը.

2. հանգամանքներ, որոնք բացառում են մեղքը³:

Գերմանիայի Հանրապետության քրեական օրենսդրությանը հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտը, որպես արարքի հանցավորությունը բացառող ինքնուրույն հանգամանք, հայտնի չէ: Գիտական մակարդակում արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների թվին են դասվում օրինական ձերբակալում իրականացնելիս վնաս պատճառելը և վնաս պատճառելն անձի կողմից կալանավայրից փախուստը կանխելու համար:

Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է անձին քրեական պատասխանատվությունից

Քրեական իրավունք

ազատելու հիմքերի բավականին լայն շրջանակ:

Այդպիսիք են, օրինակ՝ հոգեկան խանգարումը, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ներքո գործելը, իրավունքի մեջ մոլորությունը, օրենքի պահանջը կատարելը, անհրաժեշտ պաշտպանությունը, ծայրահեղ անհրաժեշտությունը, հանցանք կատարելու պահին անչափահաս լինելը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը, որպես արարքի հանցավորությունը բացառող ինքնուրույն հանգամանք, Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նույնպես նախատեսված չէ: Բռնելիս վնաս պատճառելու իրավիճակներն իրավական կարգավորում են ստանում անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտի նորմերով:

Այսպես, Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 122.5-րդ հոդվածի համաձայն. «Քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, ով իր կամ այլ անձանց նկատմամբ գործադրված հանրորեն վտանգավոր ոտնձգության պահին կատարում է անհրաժեշտ պաշտպանության իրավիճակից բխող գործողություններ, բացառությամբ անհրաժեշտ պաշտպանության միջոցների և ոտնձգության վտանգավորության միջև ակնհայտ անհամապատասխանության դեպքերի»:

Քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ նաև այն անձը, ով սեփականության դեմ ուղղված հանցավոր ոտնձգությունը կանխելու կամ դադարեցնելու համար կատարում է ոտնձգողին կյանքից զրկելու հետ չկապված գործողություններ, եթե այդ գործողությունները ծայրահեղ անհրաժեշտ են հետապնդվող նպատակին հասնելու համար և համապատասխանում են ոտնձգության հանրային վտանգավորությանը»:

Օրենսգրքի 122.6-րդ հոդվածի համաձայն. «Անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում գործող է համարվում այն անձը, ով կատարում է գործողություններ՝

1. խաբեությամբ կամ բռնությամբ բնակարան ապօրինի մուտքը զիջելային ժամին խոչընդոտելու համար.

2. բռնությամբ գողություն կամ կողո-

պուտ կատարող անձանցից իրեն պաշտպանելու համար»:

Հոլանդիայի Թագավորության քրեական օրենսգրքում արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները սպառիչ կերպով նախատեսված չեն:

Այս բացը լրացնում են դատարանները՝ դատական գործունեության իրականացման ընթացքում՝ կոնկրետ հանգամանքը ճանաչելով որպես արարքի հանցավորությունը բացառող:

Ուկրաինայի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համաձայն. «Հանցագործություն չեն համարվում հանրորեն վտանգավոր ոտնձգությունն ավարտվելուց հետո տուժողի կամ այլ անձանց կողմից հանցանք կատարած անձին բռնելուն ուղղված գործողությունները՝ նրան իշխանության մարմիններին հասցնելու նպատակով, եթե այդ ընթացքում հանցանք կատարած անձին բռնելու միջոցների սահմանազանցում թույլ չի տրվել»:

Հանցանք կատարած անձին բռնելու միջոցների սահմանազանցում են համարվում հանցավորին ծանր վնաս հասցնելը, ինչն ակնհայտ չի համապատասխանում նրա կատարած ոտնձգության հանրային վտանգավորությանը կամ բռնելու հանգամանքներին»:

Բելառուսի Հանրապետության քրեական օրենսգրքը նախատեսում է արարքի հանցավորությունը բացառող հետևյալ հանգամանքները՝ անհրաժեշտ պաշտպանություն, հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը, ծայրահեղ անհրաժեշտություն, հատուկ հանձնարարությամբ հանցակիցների խմբում գտնվելը, հիմնավորված ռիսկ, հրաման կամ կարգադրություն կատարելը:

Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի համաձայն. «Հանցագործություն չի համարվում հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելը՝ նրան իշխանության մարմիններին հանձնելու կամ նրա կողմից նոր հանրորեն վտանգավոր ոտնձգությունների կատարումը կանխելու նպատակով, երբ հանցագործը փորձում է կամ կարող է թաքնվել քննությունից կամ դատից, եթե

թույլ չի տրվել բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցում, և եթե հանցանք կատարած անձին այլ միջոցներով բռնելը հնարավոր չէր:

Բռնելու միջոցների սահմանազանցում է համարվում դրանց ակնհայտ անհամապատասխանությունը կատարված ոսնձգության հանրային վտանգավորությանը և բռնելու հանգամանքներին, եթե անձին պատճառվում է բռնելու հանգամանքներով չպայմանավորված վնաս»⁸:

Անդրադառնալով արտասահմանյան երկրների օրենսդրությունում նախատեսված հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու և ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված նույն ինստիտուտի իրավական կարգավորման նմանություններին՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ և՛ բվարկված երկրների (Անգլիա, ԱՄՆ, Ուկրաինա, Բելառուս), և՛ ՀՀ օրենսդրությամբ հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու նպատակները նույնն են՝ հանցանք կատարած անձին իրավասու մարմիններին հանձնելը (նրան ձերբակալելը, արգելանքի վերցնելը) և նրա կողմից նոր հանրորեն վտանգավոր ոսնձգությունները կանխելը:

Ինչ վերաբերում է խնդրո առարկա ինստիտուտի՝ ՀՀ և Անգլո-սաքսոնական երկրների օրենսդրությամբ նախատեսված տարբերություններին (եվրոպական երկրների օրենսդրությունները քննարկվող ինստիտուտի առումով ՀՀ քրեական օրենքի համեմատ էական, առանձնահատուկ

տարբերություններ չունեն), ապա դրանք հիմնականում հանգում են հետևյալին.

Անգլո-սաքսոնական իրավական համակարգի երկրներում (Անգլիա, ԱՄՆ) հանցանք կատարած անձին վնաս պատճառելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցման՝ օրենսդրորեն ամրագրված լինելու հանգամանքը հայտնի չէ: Սահմանազանցման դեպքերն այս երկրներում դատական նախադեպերի որոշման և կարգավորման առարկան են հանդիսանում:

Անգլիայի, ԱՄՆ-ի օրենսդրությամբ տարբերակվում են հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու մի քանի սուբյեկտներ (քաղաքացիները, պաշտոնատար անձինք, կալանավայրերի աշխատակիցները): Ընդ որում, օրենքը սահմանում է նշված սուբյեկտներից յուրաքանչյուրի կողմից վնաս հասցնելու թույլատրելի սահմանները՝ անձին բռնելու տարբեր հիմքերի առկայության պայմաններում, իսկ վերջիններս օրենսդրորեն տարբերակվում են՝ բռնվող անձի կողմից կատարված հանցագործության կոնկրետ տեսակից ելնելով:

Անգլիայի, ԱՄՆ-ի օրենսդրությամբ նկարագրվող մի շարք, որպես հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառող բնորոշվող իրադրություններ, ՀՀ քրեական օրենքով բնորոշ են անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտին և կարգավորվում են վերջինիս, այլ ոչ թե հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի նորմերով:

1. Уголовное законодательство зарубежных стран. Под ред. Н.А. Голованова. М., 1998г., с. 250-251.

2. Кочои С. М. Уголовное право, Учебник. М., Юридическая фирма “Контракт”, Волтерс Клувер, 2010г., с. 177-178.

3 Հարկ է նշել, որ նշված իրադրությունը ՀՀ օրենսդրությամբ բնորոշվում է որպես անհրաժեշտ պաշտպանություն և կարգավորման ենթակա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի դրույթներով:

4 Նշված իրավիճակը նույնպես ՀՀ օրենսդրությամբ բնորոշ է անհրաժեշտ պատպանության ինստիտուտին:

5. Уголовное право ФРГ. Учебное пособие под ред. И.Д. Козочкина. М., 1981г., с. 125-

126; Кочои С. М. Уголовное право, Учебник. М., Юридическая фирма “Контракт”, Волтерс Клувер, 2010г., с. 178-180.

6. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник, под. ред. И. Д. Козочкина, 3-е изд., прераб. и доп. М., Волтерс Клувер, 2010г., с. 355-359.

7. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник / Бажанов М.И., Баулин Ю.В., Борисов В.И., Гавриш С.Б., и др.; Под ред.: Бажанов М.И., Сташис В.В., Таций В.Я. Харьков, Право, 1998., с. 170-173.

8. Уголовное право Республики Беларусь (общая часть), под общей редакцией И.В.Шепелева. Минск, 2001г., с. 60-62.

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ**

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՄԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի դեկտեմբերի 25-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով ըստ հայցի «Հելսինկյան քաղաքացիական սասանրելայի Վանաձորի գրասենյակ» հասարակական կազմակերպության (այսուհետ՝ Կազմակերպություն) ընդդեմ ՀՀ պաշտպանության նախարարության (այսուհետ՝ Նախարարություն)՝ Կազմակերպության տեղեկատվության ազատության իրավունքի խախտման փաստը ճանաչելու, Նախարարության գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկի մասին հրամանը վերացնելու, 10.02.2010 թվականի թիվ Ե/2010-051 հարցումով փնտրվող տեղեկությունը տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասին, վարչական գործով Վճռաբեկ դատարանի 18.05.2011 թվականի «Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու վերաբերյալ Կազմակերպության ներկայացուցիչներ Արտակ Զեյնալյանի և Արայիկ Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Կազմակերպությունը պահանջել է ճանաչել տեղեկատվության ազատության իրավունքի խախտման փաստը, վերացնել ՀՀ պաշտպանության նախարարի (այսուհետ՝ Նախարար) գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկի մասին հրամանը և պարտավորեցնել տրամադրել 10.02.2010 թվականի թիվ Ե/2010-051 հարցումով փնտրվող տեղեկությունը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ա. Առաքելյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 23.11.2010 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (նախագահող դատավոր՝ Ա. Արսլանյան, դատավորներ՝ Գ. Գարիբյան, Լ. Մոսյան) (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 16.03.2011 թվականի որոշմամբ Կազմակերպության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 23.11.2010 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Վճռաբեկ դատարանի 18.05.2011 թվականի որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանի 16.03.2011 թվականի որոշման դեմ Կազմակերպության վճռաբեկ բողոքը վերադարձվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք են ներկայացրել Կազմակերպության ներկայացուցիչները:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Սույն գործով առկա է նոր հանգամանք:

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Բողոք բերած անձինք նշված պնդումը պատճառաբանել են հետևյալ փաստարկներով.

Վճռաբեկ դատարանը, 18.05.2011 թվականի որոշմամբ վերադարձնելով Կազմակերպության վճռաբեկ բողոքը, կիրառել է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «դ» ենթակետը և 12-րդ հոդվածը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի 06.03.2012 թվականի թիվ ՍԳՈ-1010 որոշման 2-րդ կետով ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ և 43-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր է ճանաչվել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 7-րդ մասի՝ «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթն այնքանով, որքանով չի վերաբերում գաղտնագրման ենթակա կոնկրետ տեղեկության: Այսինքն՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 06.03.2012 թվականի թիվ ՍԳՈ-1010 որոշումը սույն գործով նոր հանգամանք է:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձինք պահանջել են «գեղանել» Վճռաբեկ դատարանի 18.05.2011 թվականի «Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը և քննության առնել Վերաքննիչ դատարանի 16.03.2011 թվականի որոշման դեմ Կազմակերպության բերած վճռաբեկ բողոքը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) ՀՀ սահմանադրական դատարանի 06.03.2012 թվականի «Կազմակերպության դիմումի հիման վրա՝ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասի «գ» ենթակետի, 12-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» թիվ ՍԳՈ-1010 որոշման եզրափակիչ մասի 1-ին կետով որոշվել է, որ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասի «գ» ենթակետը և 12-րդ հոդվածի 6-րդ մասը համապատասխանում են ՀՀ Սահմանադրությանը, իսկ նույն որոշման 2-րդ կետով ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ և 43-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր է ճանաչվել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 7-րդ մասի՝ «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթն այնքանով, որքանով չի վերաբերում գաղտնագրման ենթակա կոնկրետ տեղեկության: Նույն որոշման եզրափակիչ մասի 3-րդ կետով սահմանվել է, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածի 9.1-րդ կետի և 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասի պահանջներից ելնելով՝ դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման օրենքով սահմանված կարգով, նաև նկատի ունենալով, որ ՀՀ վարչական դատարանը թիվ ՎԳ/1314/05/10 դատական գործով 23.11.2010 թվականին կայացրած վճռում վերազանցել է իր լիազորությունները՝ հաշվի չառնելով ՀՀ Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի պահանջը, արձանագրել է, որ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի վերջին պարբերությունը չի հակասում ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածին և 83.5-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 5-րդ և 6-րդ կետերին:

2) Վճռաբեկ դատարանը, ինչպես նաև ստորադաս դատարանները կիրառել են «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը, իսկ նույն օրենքի 12-րդ հոդվածը, և մասնավորապես նույն հոդվածի 7-րդ մասի՝ «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթը, չեն կիրառել:

Դատական պրակտիկա

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն անհիմն է և ենթակա է մերժման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական կամ վերաքննիչ դատարանի՝ նոր երևան եկած կամ **նոր հանգամանքներով** դատական ակտերը վերանայվում են **Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հիմքերով և կարգով:**

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նոր երևան եկած կամ **նոր հանգամանքներով** վարչական դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և **վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանը:**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը տվյալ քաղաքացիական գործով **դատարանի կիրառած օրենքի դրույթը** ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր կամ այն ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող, սակայն որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտելով դրա սահմանադրաիրավական բովանդակությունը՝ գտել է, որ այդ դրույթը կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածում նշված գործերով՝ դիմողի **նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթը** Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչվելու դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտելով օրենքի դրույթի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը, այն ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող և միաժամանակ գտել է, որ **այդ դրույթը նրա նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ**, դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Վերոնշյալ հոդվածների բովանդակության վերլուծությունից հետևում է, որ դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու համար անհրաժեշտ պայման է դատարանի կողմից կիրառված հոդվածի կամ հոդվածի դրույթի հակասահմանադրական ճանաչումը, կամ այլ մեկնաբանությամբ կիրառումը: Հետևաբար, եթե դատարանը չի կիրառել այն դրույթը, որը ՀՀ Սահմանադրական դատարանը ճանաչել է հակասահմանադրական կամ գտել է, որ այդ դրույթն անձի նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ, դատական ակտը ենթակա չէ վերանայման նոր հանգամանքի հիմքով:

Սույն գործով Դատարանը, կիրառելով «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ, 8-րդ և 9-րդ հոդվածները, եզրահանգել է, որ հայցվորի կողմից պահանջված տեղեկատվությունը՝ ՀՀ զինված ուժերում ծառայության ընթացքում մահացած զինծառայողների թվի վերաբերյալ, դասվում է գորքերում տեղի ունեցած արտակարգ դեպքերի շարքին և հետևաբար պետք է որակվի որպես գաղտնի, հրապարկման ոչ ենթակա տեղեկատվություն:

Վերաքննիչ դատարանը, կիրառելով «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ, 8-րդ, 9-րդ և 10-րդ հոդվածները, եզրահանգել է, որ հայցվորի պահանջած տեղեկատվությունը չի կարող գնահատվել որպես սովորական, առօրեական դեպք, և հիմնավոր է համարել պատասխանողի դիրքորոշումն այն մասին, որ այդ զինծառայողների մահացության դեպքերը դասվում են գորքերում արտակարգ դեպքե-

րի շարքին և պետք է գնահատվեն որպես գաղտնի, հրապարկման ոչ ենթակա տեղեկատվություն:

Վճռաբեկ դատարանը, 18.05.2011 թվականի որոշմամբ վերադարձնելով Վերաքննիչ դատարանի 16.03.2011 թվականի որոշման դեմ ներկայացված վճռաբեկ բողոքը, հիմնավոր է համարել Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ պատճառաբանությունները:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի 06.03.2012 թվականի թիվ ՍԳՌ-1010 որոշման եզրափակիչ մասի 2-րդ կետով ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ և 43-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր է ճանաչվել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 7-րդ մասի՝ «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթն այնքանով, որքանով չի վերաբերում գաղտնագրման ենթակա կոնկրետ տեղեկության: Նույն որոշման եզրափակիչ մասի 3-րդ կետով սահմանվել է, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածի 9.1-րդ կետի և 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասի պահանջներից ելնելով՝ դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Համադրելով վերոնշյալ վերլուծությունը և սույն գործի փաստերը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում վերջնական դատական ակտը կայացվել է Վճռաբեկ դատարանի կողմից, որպիսին հանդիսանում է «Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը: Ներկայացված բողոքով Հայցվորը խնդրել է նոր հանգամանքի հիմքով վերանայել Վճռաբեկ դատարանի «Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը: Այդուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հիշյալ որոշմամբ չի կիրառվել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածն ընդհանրապես և այդ հոդվածի 7-րդ մասի «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթը, մասնավորապես:

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանի 18.05.2011 թվականի որոշմամբ ի թիվս այլ դրույթների կիրառվել է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը, որը ՀՀ սահմանադրական դատարանի 06.03.2012 թվականի թիվ ՍԳՌ-1010 որոշմամբ ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ինչպես Վերաքննիչ դատարանը, այնպես էլ Դատարանը չեն կիրառել հակասահմանադրական ճանաչված «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 7-րդ մասի «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթը: Այսպես՝ Դատարանը վճռում կիրառել է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ, 8-րդ և 9-րդ հոդվածները, Վերաքննիչ դատարանը որոշման մեջ կիրառել է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ, 8-րդ, 9-րդ և 10-րդ հոդվածները, իսկ Վճռաբեկ դատարանը, վերադարձնելով Վերաքննիչ դատարանի որոշման դեմ բերված վճռաբեկ բողոքը, կիրառել է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի վերը նշված հոդվածները: Հետևաբար, սույն գործով կայացված դատական ակտերից որևէ մեկով չի կիրառվել հակասահմանադրական ճանաչված «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 7-րդ մասի «Գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են և հրապարակման ենթակա չեն» դրույթը: Ավելին, նշված հանգամանքը հիմնավորվում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիմելու կապակցությամբ գործի վարույթը կասեցնելու մասին միջնորդության վերաբերյալ Դատարանի այն դիրքորոշմամբ, որ «Դատաքննության ավարտին հայցվոր կողմը միջնորդել էր սույն գործով՝ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի

Դատական պրակտիկա

վերջին պարբերության կիրառման պարագայում կասեցնել գործի վարույթը և դիմել ՀՀ սահմանադրական դատարան՝ նշված պարբերության՝ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածին և 83.5 հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 5-րդ, 6-րդ կետերին համապատասխանության հարցով: Դատարանը փաստում է, որ վերը նշված վերլուծությունները՝ անկախ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի վերջին պարբերության կիրառման, լիովին բավարար են հայցվորի կողմից ներկայացված պահանջի սահմաններում վերջնական և պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու համար»:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 06.03.2012 թվականի թիվ ՍԳՈ-1010 որոշումը սույն գործով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 1-ին կետով և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասով սահմանված նոր հանգամանք չէ և Վճռաբեկ դատարանի 18.05.2011 թվականի «Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը վերանայելու հիմք չէ:

Ինչ վերաբերում է Դատարան ներկայացված միջնորդության կապակցությամբ Դատարանի վճռում տեղ գտած դիրքորոշմանն այն մասին, որ «դատարանի կարծիքով, «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի վերջին պարբերությունը չի հակասում ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածին և 83.5 հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 5-րդ, 6-րդ կետերին», ապա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ այն իրավական հարցին, թե այն դեպքերում, երբ գործի քննության ընթացքում միջնորդություն է ստացվում գործի քննությունը կասեցնելու և ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դիմելու՝ կիրառման ենթակա օրենքի համապատասխանությունը ՀՀ Սահմանադրությանը պարզելու համար, արդյոք Դատարանն իրավասու է դիրքորոշում հայտնել օրենքի ՀՀ Սահմանադրությանը չհակասելու վերաբերյալ:

ՀՀ Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը:

ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի առաջին կետի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանն օրենքով սահմանված կարգով որոշում է օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի, կառավարության, վարչապետի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե **դատարանը գտնում է**, որ կիրառման ենթակա օրենքը կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտը **հակասում է** Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը, ապա դատարանն իրավունք ունի կասեցնելու գործի վարույթը և դիմելու Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարան:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ նույն հոդվածում նշված գործերով Սահմանադրական դատարան դիմում են դատարանները, ինչպես նաև գլխավոր դատախազը, **եթե գտնում են**, որ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով Սահմանադրական դատարանի ենթակայությանը վերապահված որևէ իրավական ակտի, որն ունի նորմատիվ բնույթ, դրույթը կամ դրույթները, **որոնք ենթակա են կիրառման** իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործով, **հակասում են** Սահմանադրությանը:

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը և գլխավոր դատախազը պետք

է հիմնավորեն իրենց դիրքորոշումը նորմատիվ ակտի վիճարկվող դրույթի՝ Սահմանադրությանը **հակասելու հանգամանքի առնչությամբ**, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ այդ գործի լուծումը կարող է իրականացվել **միայն վիճարկվող դրույթի կիրառմամբ**:

Վերոնշյալ դրույթների մեկնաբանությունից հետևում է, որ վեճը լուծող դատարանները (ընդհանուր իրավասության և (կամ) մասնագիտացված) որոշակի հանգամանքների ի հայտ գալու ուժով լիազորված են կասեցնելու գործի վարույթը: Նման հանգամանքներից է կիրառման ենթակա օրենքի կամ այլ իրավական ակտի՝ դատարանի կարծիքով ՀՀ Սահմանադրությանը հակասելը: Կոնկրետ դրույթի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասելու հանգամանքը ենթակա է գնահատման դատարանի (գործը քննող դատավոր կամ դատավորների կազմի) կողմից: Լիազորված լինելով գնահատել կիրառման ենթակա դրույթի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասելու հանգամանքը՝ դատարանն այն իրականացնում է սուբյեկտիվ համոզմամբ, հենվելով օբյեկտիվ չափորոշիչների վրա, մասնավորապես՝ կոնկրետ դրույթի մեկնաբանումը, այդ դրույթի՝ իրավունքի սկզբունքներին հակասելը, սահմանադրորեն ամրագրված հիմնական իրավունքներին հակասելը և այլն: Հետևում է, որ դատարանը նախևառաջ պետք է դիրքորոշում հայտնի կիրառման ենթակա դրույթի և ՀՀ Սահմանադրության կոնկրետ հոդվածներին դրա *հնարավոր (ենթադրյալ) հակասության մասին* և որպես հետևանք ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 2-րդ կետի հիմքով կասեցնի գործի վարույթը և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի հիմքով դիմի ՀՀ Սահմանադրական դատարան: Հետևաբար, կիրառման ենթակա օրենքի հոդվածի կամ այլ իրավական ակտի դրույթի Սահմանադրությանը չհակասելու վերաբերյալ դատարանի դատողություններն ուղղված են բացառապես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 2-րդ կետով ամրագրված լիազորության իրականացմանը: Դրանք չեն կարող նույնացվել սահմանադրական արդարադատության հետ, քանի որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի բացառիկ իրավասությունն է որոշել օրենքների և ՀՀ սահմանադրության 100-րդ հոդվածով նախատեսված այլ իրավական ակտերի համապատասխանությունը ՀՀ Սահմանադրությանը:

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 2-րդ կետի և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի պահանջների վերը շարադրվածից տարբերվող մեկնաբանության պարագայում կարող է ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ գործի վարույթը կասեցնելու և ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիմելու վերաբերյալ ցանկացած միջնորդություն ներկայացվելու դեպքում՝ անկախ միջնորդության բովանդակությունից և դրա վերաբերյալ դատարանի դիրքորոշումից, դատարանը պարտավորված կլինի կասեցնել գործի վարույթը և դիմել ՀՀ սահմանադրական դատարան:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.15-118.18-րդ, 134-րդ հոդվածներով, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.30-րդ, 204.33-րդ և 204.38-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. «Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» հասարակական կազմակերպության՝ նոր հանգամանքի հիմքով բերված վճռաբեկ բողոքը մերժել:
2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

THE PRINCIPLES OF THE LEGAL STATUS OF REFUGEES

GOR NIKOGHOSYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE ACADEMY OF STATE ADMINISTRATION

The article discusses the principles of the legal status of refugees.

Both general principles of human rights and those special principles that are applied only to refugees spread to the legal status of refugees.

Among the special universally recognized principles of the legal status of refugees a primary value has principle of undeportation (in international documents the term is used in the French variant of non-refoulement). The principle of non-refoulement confesses the fundamental principle fixed in basis of all system of international protection of the rights of refugees, and is initial for the other special principles of the rights of refugees.

The principles of the legal status of refugees must be observed by all states, as a failure to observe of one principle can result in violation of other principles.

THE SYSTEM OF INDIVIDUAL CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS AN EFFECTIVE REMEDY FOR NATIONAL LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS DEFINED BY THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS (ECHR)

NAREK KOCHARYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE GLADZOR UNIVERSITY

A comprehensive analysis of the current situation shows that in the countries where the system of individual constitutional complaint is fully embedded, individual complaints are investigated pursuant to the requirements of Article 6 (1) of the Convention; furthermore, the Constitutional Court is entitled to restore violated rights and propose equal reimbursement. Such countries have a distinct advantage for effective protection of human rights as the investigation of said complaints not only enables safeguarding and guaranteed protection of human rights, but also may serve as an additional remedy for the European Court of Human Rights, reducing applications thereto and contributing to protection of human rights within the national legal framework.

COUNCIL OF JUSTICE OF THE RA AS A SUBJECT OF JUDICIAL AND LEGAL POLICY

ARAKEL ARAKELYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE EUROPEAN
REGIONAL EDUCATIONAL ACADEMY

The scientific article “Council of Justice of the RA as a subject of judicial and legal Policy” is dedicated to the process of judicial and legal reforms in order to find out the level of

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

participation and involvement of the Council of Justice of the RA in. The author presents the scientific approaches about the concept and characteristic features of the judicial and legal policy on the bases of legal analysis. The author also presents how the Council of Justice of RA acts as a subject of judicial and legal policy.

THE FREE UNION OF TRADE UNIONS AS AN INTERNATIONALLY RECOGNIZED BASIC RIGHT AND FREEDOM

MHER HAKOBYAN
*ASSISTANT OF JUDGE AT COURT OF FIRST INSTANCE
OF AVAN AND NOR NORK COMMUNITIES OF YEREVAN*

The scientific article “the free union of trade unions as an internationally recognized basic right and freedom” is devoted to internationally recognized right and freedom of free unions of trade unions. The article presents all the international documents that stipulate this social — economic right. It also presents via comparative analysis the differences between those documents, as well as approximations of international courts and other institutions concerning those documents. Also the correlation between the freedom of union and the free unions of trade unions is presented. Based on the international documents and theoretical approaches the article explains the subject of this right, as well as represents the rights in those documents that need to be protected. It also represents the restrictions that might be at stake in the states in specific situations.

PROTECTION AND TERMINATION OF RIGHTS ON THE INVENTION

SIMON FARMANYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR
OF CIVIL LAW OF THE LAW FACULTY
OF YEREVAN STATE UNIVERSITY*

This article investigated the protection of rights and the termination of the features of the invention. If there is no problem in terms of rights, the same can not be said in connection with the termination of rights. Although the legislation clearly defines the grounds for termination of patent rights, but in practice the problems may arise in connection with the procedure of such termination. Moreover, the termination of the patent rights in courts is not taken into account the fact that intellectual property cases and their features and a number of general rules of proceeding law does not applicable to them. Therefore, for getting out of this situation we consider to make amendments of legislation discussed in this article.

ՓԵՏՐՎԱԼՐ 2013 2 (163)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

95

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

FEATURES OF CORPORATE ABUSE OF THE RIGHT TO LEGAL RELATIONS

VAHRAM AVETISYAN
PhD IN LAW, DOCENT OF THE YSU

Corporate abuse of the right to institute legal relations is one of the most important problems of modern civil law, one of the corporate legal relations of the Republic of Armenia scientific level not abuse problem, "the prevalence of abuse in the practice of corporate law legal relations 'organizations created as a result of privatization of large shareholders unappeasable desire to get rid of the minority shareholders' legislation imperfection low number of corporate law and enforcement practices enable participants to use their rights, "which violated the rights of other participants in corporate law" distorts the normal course of business relations.

In this work the author has tried to reveal the specifics of corporate abuse of legal relations the concept of the right.

CRIMINAL CHARACTERISTICS AND QUALIFICATION PROBLEMS OF HOOLIGANISM

ROZA ABRAHAMYAN
*ASSISTANT OF JUDGE AT CRIMINAL APPELLATE COURT OF RA,
YEREVAN STATE UNIVERSITY FACULTY OF LAW
MASTER'S DEGREE 2ND YEAR STUDENT*

This article presents a research conducted on hooliganism in RA. Criminal code of RA explains hooliganism in article 258, where it's defined as "The flagrant violation of public order expressed by a clear disrespect for society". There are two different categories: hooliganism committed with a weapon, and hooliganism committed for reasons of politics, ideology, racism, nationalism, religious hatred, or enmity with respect to any social group. There's only one punishment for hooliganism, and that is "deprivation of freedom", which usually means imprisonment and in recent years the punishments for hooliganism have become more severe

SOME ASPECTS OF CRIMINALIZATION OF DOMESTIC VIOLENCE IN ARMENIA

GARNIK STEPANYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY*

The author analyzes the current criminal legislation in Armenia in light of its compliance with the international obligations to criminalize domestic violence and suggests relevant amendments and changes to the Armenian Criminal Code (ACC). Special attention is paid to the issue of defining domestic violence and challenges with prosecuting it. It is emphasized that nowadays domestic violence is hardly reported, but even if reported it is mostly prosecuted on the basis of Article 119 of ACC — "Torture" which is absolutely inappropriate from the perspective of international law. A deep analysis of the provisions of the relevant conventions

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

of the United Nations (UN), treaty-bodies' documents, conventions of the Council of Europe as well as relevant case-law of the European Court of Human Rights is presented in the article. Among them, the obligations to prohibit gender based violence as a form of discrimination, criminalize violence against women and children and overall domestic violence in all its forms, identify perpetrators and prosecute them, to prevent violence, and to ensure access to relevant services for victims. The article also contains a referral to the commitments and voluntarily pledges of Armenia in this field undertaken during its Universal Periodic Review in 2010 in the UN Human Rights Council. The author presented a new Convention adopted in the framework of the Council of Europe which specially addresses the issue of domestic violence and violence against women — “Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence”. As a result, the author suggests some measures both in legislation and in practice to adequately tackle the crimes committed against family.

THE INSTITUTE OF SENTENCE CONDITIONAL APPLICATION ACCORDING TO THE RA CRIMINAL LAW AND SOME THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

ARMAN GHUKASYAN
*PHD OF YSU CRIMINAL LAW DEPARTMENT,
CHIEF OF STAFF OF THE COURT OF FIRST INSTANCE
OF MALATIA-SEBASTIA COMMUNITIES OF YEREVAN*

Among the measures provided by the RA Criminal Law special place occupies application of the conditional sentence, which is a real alternative to the execution of the sentence, which is called not to punish the person who committed a crime, but rather to promote his correction and resocialization.

Application of the conditional sentence in legal literature initially viewed as an independent institution, and connected with the appointment of punishment.

ESSENCE OF PAROLE

ARMAN HOVHANNISYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL LAW YSU,
ASSISTANT OF JUDGE AT COURT OF FIRST INSTANCE
OF AJAPNYAK AND DAVTASHEN COMMUNITIES OF YEREVAN*

RA legislator has foreseen several types of release from criminal punishment. One of these types is parole (conditional release).

The essence of the institute of Parole has been and yet is a topic for hot theoretical debates. According to Tagancev's, Borisov's opinion« this institute is a means for making corrections to the judgement of the court» as it actually reduces the term of the punishment the convict was sentenced to. Nosenko, Sizi expressed the point of view that the institute of parole is a subjective right of the convict while Tkachevskiy thinks this institute actually is the continuation, the last stage of serving the punishment. Sichev, Gogel mentioned that the discussed institute is a measure of reward towards the convict» while Evtushenko, Badamshin expressed an alternative point that parole is just a special type of release from the punishment.

The author analyses and discusses all the above mentioned approaches and suggests the following essence of the institute of parole special criminal-legal mechanism, which ensures

ՓԵՏՐՎԱԼՐ 2013 2 (163)

ԳՍՏԿԿԱՆ
Ինստիտուտի լոգո

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

convict's reintegration in the society» fosters convict's law-abiding behavior and is administered to the low-risk convict after actually serving certain term of punishment imposed by the court on the conditions of aborting the measure in case a new violation takes place.

PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF FRAUD IN THE CONTEXT OF RECENT CHANGES TO THE CRIMINAL CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION

SAMVEL YUZBASHYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

The article is devoted to the recent amendments to the Criminal Code of the RF that are related to fraud, in particular, are explored not only new components of fraud, contained in articles 159.1-159.6 of the Criminal Code of the RF, which are differentiated by sector of economic activity, method and subject of crime, but also article 159 which was filled with high-quality elements and editorial changes.

The author presents positive aspects of the additions, reveals some practical problems and suggests ways to solve them. Summing up the work author recommends to make appropriate changes to the Criminal Code of the Republic of Armenia.

RELATIONS BETWEEN SOLDIERS WHICH ARE IN SUBORDINATE RELATIONS AND CRIMINAL, LEGAL CHARACTERISTICS OF REGULATORY RULES VIOLATION

ARTAK KRKYASHARYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY AND LAW, THE GARRISON INVESTIGATION DEPARTMENT OF THE MINISTRY OF DEFENCE

In the author's opinion nowadays edition of the Article 359 of the RA Criminal Code doesn't wholly correspond to the criminal conditionality requirements and does not sufficiently reflect the true direction of examined infringements. In addition, the structure of disposition is not successful, as its several objective features is because are mutually exclusive.

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

CATCH THE PERSON COMMITTING THE DAMAGE INSTITUTE FOR FOREIGN COUNTRIES LEGISLATION

ANDRANIK MANUKYAN

To damage the person has committed a crime during his catching as a excluding circumstance of criminality of the action, provides in almost all criminal legislations in outlandish countries. Nevertheless , though that circumstance is provided legislatively, there are a few differences between the legislations of outlandish countries, connected with the Appling of that indicated Institute, the grounds and conditions making it legitimate, the exceeding of the bounds of damaging the person has committed a crime during his catching.

This article is presented to the Raising of the indicated differences , to the research of minutely and relatively regulated circumstances of this institute, in which author ,in the result of investigation of indicated circumstances, introduces the Institute of damaging the person has committed a crime during his catching in the legislations of various countries, especially England, USA, Germany, France, the Netherlands and in various CIS countries.

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 2 (163)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

99

Թեւավոր խոսքեր

Երիտասարդ մարդը պետք է խելամիտ լինի՝ չձգտելով այդպիսին երևալ. ալևորը պետք է խելամիտ թվա, թեկուզև չի եղել այդպիսին:

Ֆ. ՉԵՍՏԵՐՖԻԼԴ

Աշխատանքն ու ստեղծագործությունը դանդաղեցնում են զառամելն ու թառամելը:

Ս.Ս.ԿՈՆՅՈՆԿՈՎ

Հիմարի համար ծերությունը բեռ է, տգետի համար՝ ձմեռ, իսկ գիտության մարդու համար՝ ոսկե հունձ:

Ֆ. ՎՈԼՏԵՐ

Շողոքորթությունը, ասում են, հիմարների սնունդն է, մինչդեռ որքան խելացի մարդիկ են պատրաստ ժամանակ առ ժամանակ գոնե մի կում համտես անել այդ սննդից:

Ջ. ՍՎԻՖԹ

ՓԵՏՐՎԱՐ 2013 Ձ (163)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

100

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արսլանյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արսլանյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am